

ALTEERRA

WAGENINGEN UR

Verkenning kinderen en speelnatuur

Literatuurstudie en inventarisatie van vigerend rijksbeleid en spelers in het veld

F. Langers
H. van Blitterswijk
M. Brinkhuijsen
J. Westerink

Alterra-rapport 1712, ISSN 1566-7197

Verkenning kinderen en speelnatuur

In opdracht van het Ministerie van LNV, uitgevoerd in het cluster Ecologische Hoofdstructuur,
thema Jeugd, Natuur en Gezondheid (BO-02-009)

Projectcodes 5.233.622 & 5.235.129

Verkenning kinderen en speelnatuur

Literatuurstudie en inventarisatie van vigerend rijksbeleid en spelers in het veld

F. Langers
H. van Blitterswijk
M. Brinkhuijsen
J. Westerink

Alterra-rapport 1712

Alterra, Wageningen, 2008

REFERAAT

Langers, F., H. van Blitterswijk, M. Brinkhuijsen & J. Westerink, 2008. *Verkenning kinderen en speelnatuur; Literatuurstudie en inventarisatie van vigerend rijksbeleid en spelers in het veld..* Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1712. 91 blz.; 14 fig.; 7 tab.; 84 ref.

Het Ministerie van LNV wil weten op wat voor manieren de betrokkenheid van kinderen bij natuur vergroot kan worden. Dit rapport beschrijft de resultaten van een literatuurstudie naar de baten van (speel)natuur voor kinderen, en van twee inventarisaties: (a) het vigerend rijksbeleid en (b) een stakeholderanalyse onder praktijkinitiatieven. Het onderzoek maakt deel uit van de studie Opgroeien in het groen, waarbinnen ook het domein van groene kinderopvang is uitgelicht. De wetenschappelijke bewijslast van een positief effect van natuur op de gezondheid en het welzijn van kinderen wordt steeds sterker. In overheidsprogramma's komt groen als gezondheidsinterventie nog onvoldoende tot zijn recht. Vanuit de samenleving wordt een grote diversiteit aan initiatieven opgezet om het contact van kinderen met natuur te stimuleren. De klankbordgroep heeft groene kinderopvang gekozen als kansrijk domein om verder aandacht te geven. Resultaten van deze tweede fase zijn in een apart onderzoeksrapport beschreven.

Trefwoorden: kinderen, jeugd, natuur, spelen, speelnatuur, beleid, ondersteuning, stakeholder, gezondheid, ontwikkeling, educatie

ISSN 1566-7197

Dit rapport is digitaal beschikbaar via www.alterra.wur.nl. Een gedrukte versie van dit rapport, evenals van alle andere Alterra-rapporten, kunt u verkrijgen bij Uitgeverij Cereales te Wageningen (0317 46 66 66). Voor informatie over voorwaarden, prijzen en snelste bestelwijze zie www.boomblad.nl/rapportenservice

© 2008 Alterra
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland
Tel.: (0317) 480700; fax: (0317) 419000; e-mail: info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	11
2 Literatuurverkenning kinderen en speelnatuur	13
2.1 Natuurbegrip in de context van kinderen	13
2.2 Het belang van speelnatuur voor kinderen	14
2.3 Het probleem van te weinig speelnatuur	16
2.4 Gevolgen van onvoldoende buitenspelen in de natuur	16
2.5 Oorzaken van onvoldoende buitenspelen in de natuur	18
2.5.1 Ruimtelijke factoren	18
2.5.2 Sociale aspecten	19
2.5.3 Tijdbestedingspatronen van kinderen	20
2.5.4 Kennis en motivatie	22
2.6 Samenvatting en conclusie	23
3 Beleidsanalyse	25
3.1 Het overzicht aan initiatieven	25
3.2 Rijksbrede aandacht voor het kind	27
3.3 Initiatieven per departement	28
3.3.1 Initiatieven van het Ministerie van VROM	28
3.3.2 Initiatieven van het Ministerie van OCW	31
3.3.3 Initiatieven van het Ministerie van VWS	33
3.3.4 Initiatieven van het Ministerie voor Jeugd en Gezin	35
3.3.5 Initiatieven van het Ministerie van LNV	36
3.4 De rol van provincies en gemeenten	37
3.5 Beschikbare overheidsbudgetten	39
3.6 Samenvatting en conclusie	40
4 De praktijk van kinderen en speelnatuur: stakeholderanalyse	45
4.1 Doel en beknopte onderzoeksopzet	45
4.2 Stakeholders in beeld	46
4.3 Resultaten	49
4.3.1 Meerwaarde van groen	49
4.3.2 Factoren die het succes van een initiatief bepalen	52
4.3.3 Financiering initiatieven	53
4.3.4 Samenwerkingsverbanden	54
4.3.5 Verwachtingen over de rol van de overheid	55
4.3.6 Frustraties	57
4.3.7 Tot slot	62
5 Kansen en opgave	63
5.1 Inleiding	63
5.2 Doelgroep	64
5.3 Tijdsdomein	64
5.4 Concepten	65

Literatuur	67
Bijlage 1 Opzet deelstudie stakeholderanalyse	75
Bijlage 2 Vragenlijst stakeholderanalyse	79
Bijlage 3 Deelnemende organisaties stakeholderanalyse	87

Samenvatting

De veronderstelling dat natuur een positieve invloed kan hebben op de fysieke gezondheid en het welzijn van de bevolking wint de laatste jaren snel aan populariteit. Met name bij kinderen lijkt veel gezondheidswinst te halen. Het Ministerie van LNV streeft ernaar om groen meer structureel onderdeel te maken van een verantwoorde leefwijze van kinderen. Zij wil daartoe een beter inzicht in beweegredenen, en in de praktijk ervaren kansen en knelpunten van organisaties actief op het gebied van kinderen en natuur, om zodoende zinvolle allianties op het spoor te komen die de rijksoverheid zou kunnen aangaan om (lokale) initiatieven tot bloei te laten komen. Aan Alterra is gevraagd hiertoe het onderzoek 'opgroeien in het groen' (OihG) uit te voeren.

Met het onderzoek OihG bekijken we op wat voor manieren de betrokkenheid van kinderen bij natuur vergroot kan worden. De focus is daarbij op good practices, ofwel succesvolle praktijkvoorbeelden. Het onderzoek bestaat uit twee fasen. Een literatuurstudie is verricht naar de betekenis van speelnatuur voor de ontwikkeling van het kind. In aansluiting daarop heeft een inventarisatie van het vigerend rijksbeleid én van de spelers in het veld plaatsgevonden. De drie verkennende deelstudies zijn gebundeld in dit rapport. In overleg met de klankbordgroep van het onderzoek is besloten om in het verdere onderzoek aandacht te geven aan de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de *kinderopvang*. Deze tweede fase van de studie Opgroeien in het groen is in een apart onderzoeksrapport beschreven, met de titel Groene kinderopvang (Langers, et al., 2008).

Literatuurverkenning kinderen en speelnatuur

Onder speelnatuur verstaan we meer dan een beetje rondhangen of voetballen op een trapveldje. Speelnatuur is gedefinieerd als een groene of natuurlijke omgeving, die zodanig is vormgegeven dat een situatie wordt gecreëerd waarin kinderen vrij hun eigen weg kunnen zoeken, zintuiglijke ervaringen kunnen opdoen en zichzelf fysiek kunnen testen of juist ontspannen. De natuur zelf is het onderwerp van spelen.

De veronderstelling dat buitenspelen in de natuur belangrijk is voor kinderen, wordt breed gedragen. De consistente aanwijzingen, afkomstig uit een breed scala van experimentele en beschrijvende onderzoeken, maken het geloofwaardig dat contact met de natuur bijdraagt aan de gezondheid en de cognitieve, motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en aan het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsbesef. Tegelijkertijd met de overtuiging dat contact met natuur belangrijk is voor kinderen, zijn er signalen dat de mogelijkheden voor kinderen om in contact te komen met die natuur onvoldoende zijn. Daar zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen. Het heeft onder andere te maken met *ruimtelijke* factoren: het beschikbaar, bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar zijn van voldoende groen. Of het groen dat aan deze criteria voldoet vervolgens ook daadwerkelijk wordt benut, hangt weer af van *sociale* aspecten, *tijdbestedingspatronen* van kinderen en *kennis en motivatie* van

intermediairs. In toenemende mate lijkt het gebrek aan motivatie verband te houden met de angst voor een oprukkende claimcultuur.

Vigerend rijksbeleid

De jeugd vormt een belangrijk thema in het beleid van de Rijksoverheid. Sinds de rijksbrede aandacht voor het kind met Operatie Jong, hebben veel departementen aandacht voor de ontwikkeling van de Nederlandse jeugd. De inventarisatie van beleidsprogramma's maakt duidelijk dat er op het eerste gezicht veel raakvlakken zijn met het thema jeugd, natuur en gezondheid. De kanttekening is echter dat die raakvlakken met name spelen op het vlak van jeugd en gezondheid. Wat betreft het groen blijken raakvlakken veeleer randverschijnselen. Op onderdelen is er samenwerking tussen ministeries, maar de link tussen gezondheid én groen wordt enkel door LNV en in beperkte mate door VROM gelegd.

Het ministerie van LNV is lang niet altijd een partij in interdepartementale samenwerkingsovereenkomsten, waar je dat -op inhoudelijke gronden- wellicht wel zou mogen verwachten. De mogelijkheden om problemen in de samenleving aan te pakken die spelen rond jongeren en gezondheid worden met name gezocht in de *sport* en in het *onderwijs*. Om groene speelruimte in interdepartementale programma's een meer centrale plek te geven, moet het besef dat groen kan bijdragen aan de gezonde ontwikkeling van kinderen gemeengoed worden bij andere departementen. Ruimere aandacht voor de baten van natuur vereist niet alleen inzet van LNV, maar ook een ruimere blik van andere departementen. Bestaande schotten moeten daartoe wellicht opgebroken worden. Winst valt er bijvoorbeeld te behalen wanneer VROM de NUSO-norm van speelruimte voor het kind als basiskwaliteit zou formuleren. Voor een structurele inbedding van NME in het onderwijs, zou het wenselijk zijn wanneer de kennis en vaardigheden die met NME beoogd worden, in de kerndoelen worden vastgelegd. De brede school-ontwikkeling lijkt bij uitstek een onderwerp voor LNV om zich in te mengen. Vaak vraagt de ontwikkeling tot een brede school herinrichting of soms zelfs nieuwbouw van de locatie.

Naast horizontale afstemming, ofwel afstemming tussen de diverse departementen die actief zijn op het vlak van JNG, is verticale afstemming ook cruciaal voor een goede beleidsuitvoering. Provincies en gemeenten voeren een groot deel van het rijksbeleid op de JNG-thema's uit en beslissen over een belangrijk deel van de relevante subsidies. Provincies kunnen -daar waar de rijksoverheid dreigt te verzanden in verkokering- via ontschotting van provinciale middelen de rol van het middenbestuur waarmaken. Met name als het gaat om ruimtelijke ordening en voorzieningen bij scholen worden veel bevoegdheden bij gemeenten neergelegd. Daarmee spelen zij een belangrijke rol om de gezonde keuze voor iedereen, en niet in de laatste plaats kinderen, realiseerbaar te maken. De laatste jaren zijn er veel instrumenten ontwikkeld om gemeenten te ondersteunen in het realiseren van speelnatuur in de directe leefomgeving van kinderen.

De praktijk van kinderen en speelnatuur

Een stakeholderanalyse is uitgevoerd om in beeld te krijgen welke organisaties actief zijn rondom het thema jeugd, natuur en gezondheid, op welke manier, met welke beweegredenen en met wie zij daartoe samenwerken. Daartoe is aan een groot aantal initiatiefnemers een schriftelijke vragenlijst voorgelegd. Een mix van uitvoerende en ondersteunende organisaties (belast met agenderen en faciliteren) heeft aan het onderzoek deelgenomen. De organisaties opereren vanuit verschillende (inhoudelijke) contexten: speelgroen in de woonomgeving, speelbossen, natuuronderwijs, groene kinderopvang en zorggroen. Meerwaarde van groen zien zij in gezondheidseffecten voor kinderen en in een grotere waardering voor natuur, maar bovenal ook in het 'simpelweg' plezier beleven van kinderen tijdens het spelen. Circa vier op de vijf organisaties werken samen met andere partijen bij activiteiten omtrent kinderen en groen. Naast de veelal gangbare argumenten voor samenwerking (zoals het creëren van draagvlak), worden ook voordelen genoemd die expliciet betrekking hebben op het vernieuwende karakter van de initiatieven: het delen van onzekerheden en 'angsten', samen sterk zijn, wederzijdse inspiratie, krachtenbundeling onder pioniers. Hobbels worden niet per definitie als iets negatiefs gezien: het stimuleert je om dingen beter te onderbouwen en maakt je plan sterker. Belangrijk zijn doortastende, bezielde trekkers die krachten, kennis en budgetten weten te vinden en te bundelen en het proces gaande houden. Initiatieven staan of vallen met het enthousiasme, het lef en doorzettingsvermogen van betrokkenen. Dat neemt niet weg dat het overheidsbeleid aandacht zou moeten hebben voor belemmeringen, zoals het attractiebesluit en in bredere zin de aansprakelijkheidskwestie. Het financieringsvraagstuk roept ook om aandacht van de overheid.

Kansen en opgave

Met de eerdere onderzoeksresultaten als basis zijn in overleg met de klankbordgroep van het onderzoek kansrijke domeinen onderscheiden om verder te onderzoeken. De groep kinderen tussen 6 en 12 jaar voor wie het niet vanzelfsprekend is dat ze in contact komen met natuur – bijvoorbeeld omdat ze in een relatief stedelijke omgeving wonen - lijkt de meest kansrijke doelgroep. Juist het vrij kunnen verkennen van natuur is belangrijk. Tegelijkertijd is het ook een relatief jonge doelgroep. Dat is van belang omdat op jonge leeftijd de basis wordt gelegd voor de houding ten opzichte van natuur op latere leeftijd. De klankbordgroep heeft voorts de voorkeur voor een tijdsdomein waarbij kinderen regelmatig met natuur in aanraking komen: *na schooltijd*. Een concept dat nog niet wordt onderzocht is de professionele kinderopvang, inclusief kinderopvang in de context van de Brede School. Er bestaan al verschillende initiatieven om kinderen binnen de buitenschoolse opvang in contact te brengen met natuur, maar het zijn nog uitzonderingen. Omdat een flinke groep kinderen gebruik maakt van buitenschoolse opvang biedt dit concept potenties om nader te onderzoeken. In de tweede fase van het onderzoek Opgroeien in het groen is dit concept uitgewerkt. De resultaten hiervan zijn weergegeven in een apart onderzoeksrapport met de titel: Groene kinderopvang (Langers, et al, 2008).

1 Inleiding

De veronderstelling dat natuur een positieve invloed kan hebben op de fysieke gezondheid en het welzijn van de bevolking wint de laatste jaren snel aan populariteit, in Nederland en in het buitenland (USA, Canada, Duitsland, UK). Met name bij kinderen lijkt veel gezondheidswinst te halen. Voor hen is de groene ruimte van betekenis als bewegingsruimte. Buiten kunnen kinderen veel meer, gevarieerder en intensiever bewegen dan binnen. Zwitsers onderzoek laat zien dat kinderen hierdoor een betere motoriek ontwikkelen (Karsten, et al., 2001). Bovendien zijn er sterke aanwijzingen dat groen in de woonomgeving een succesvolle strategie is om overgewicht tegen te gaan (Vreke, et al., 2006). Kinderen die veel tijd in de natuur doorbrengen, lijken zich ook beter te ontwikkelen op het sociale vlak dan leeftijdsgenootjes die niet tot nauwelijks buitenspelen. Ze helpen elkaar vaker, hebben minder conflicten en accepteren hun eigen grenzen beter. Door zelfstandig de buitenruimte te verkennen, de omgeving te ontdekken en erop te reageren, ontwikkelen kinderen die veel buiten spelen een gevoel van controle over die omgeving en daarmee een gevoel van competentie om met die omgeving om te gaan (Van den Bogaard & Reitzema, 2000). Tegelijkertijd zijn er aanwijzingen dat kinderen tegenwoordig minder verbondenheid met het groen hebben, bijvoorbeeld omdat het groen uit de woonwijk is verdwenen. Om kinderen weer de mogelijkheid te geven de natuur eigenhandig te ontdekken, is actie nodig. Intermediairs, maatschappelijke organisaties die zich richten op kinderen, lijken hierin een belangrijke sleutelrol te kunnen spelen.

Kinderen maken in hun dagelijkse doen en laten gebruik van een scala aan maatschappelijke diensten, zoals de kinderopvang, het onderwijs en speelvoorzieningen. Veel van deze diensten kunnen in groene vorm aangeboden worden, maar dat hoeft niet en gebeurt veelal ook niet. Een klein aantal 'geïnspireerde' ondernemers heeft de stap inmiddels wel gezet om het (EHS-)groen te benutten bij het aanbieden van de dienst. Denk bijvoorbeeld aan schoolnatuurtuinen, leerboerderijen en natuurspeeltuinen. Om groen meer structureel onderdeel te maken van een verantwoorde leefwijze van kinderen, is het belangrijk dat de meerwaarde van het invlechten van het groen in de bestaande infrastructuur onder de aandacht wordt gebracht van 'conventionele' aanbieders en hun opdrachtgevers (gemeenten, branche-organisaties, en ook departementen als VWS, Jeugd en Gezin, OCW en VROM).

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft Alterra verzocht een onderzoek naar de spelers in het veld van kinderen en speelnatuur, met als werktitel Opgroeien in het groen (OihG), gestalte te geven. De focus is daarbij op actoren die de stap hebben gezet om de betreffende diensten wél in groene vorm aan te bieden (good practices). Zowel vanuit de organisatie zelf als vanuit de kinderen (en hun ouders) die gebruik maken van deze groene diensten kijken we naar beweegredenen, en in de praktijk ervaren kansen en knelpunten, om zodoende zinvolle allianties op het spoor te komen die de rijksoverheid zou kunnen aangaan om lokale initiatieven optimaal tot bloei te laten komen.

Bij aanvang van het onderzoek is een klankbordgroep geformeerd. De klankbordgroep heeft drie taken: (1) meedenken tijdens het onderzoek, niet alleen waar het om inhoud gaat, maar bijvoorbeeld ook over het proces en de wijze waarop belanghebbenden betrokken worden, (2) informeren van het onderzoeksteam over de ontwikkelingen binnen het eigen expertiseveld en (3) toetsen en becommentariëren van de tussenresultaten. De klankbordgroep is als volgt samengesteld:

- Roel van Raaij (Ministerie van LNV)
- Astrid Berkhout (Ministerie van LNV)
- Kees Both (Netwerk Springzaad)
- Martie van Essen (Ministerie van LNV)
- Karin de Feijter (Natuur en Milieu)
- Erna van de Wiel (Staatsbosbeheer).

Het onderzoek is uitgevoerd in 2007 en 2008. Een literatuurstudie is verricht naar de betekenis van speelnatuur voor de ontwikkeling van het kind. In aansluiting daarop heeft een brede inventarisatie plaatsgevonden van maatschappelijke initiatieven, die tot doel hebben om de betrokkenheid van kinderen bij natuur te vergroten. Ook het rijksbeleid omtrent jeugd en natuur is in dit voortraject in kaart gebracht. De drie verkennende deelstudies zijn gebundeld in dit rapport. Als vervolg op deze verkenning is in overleg met de klankbordgroep van het onderzoek besloten om in het verdere onderzoek aandacht te geven aan één groen kinderdomein, te weten uitdagende speelnatuur binnen de *kinderopvang*. Deze tweede fase van de studie *Opgroeien in het groen* is in een apart onderzoeksrapport beschreven, met de titel *Groene kinderopvang* (Langers, et al., 2008).

De opbouw van het rapport is als volgt. Hoofdstuk 2 beschrijft de resultaten van de literatuurverkenning naar de betekenis van speelnatuur voor de ontwikkeling van het kind, met aandacht voor de oorzaken én gevolgen van het ontbreken van voldoende speelmogelijkheden. De beleidsmatige aandacht voor jeugd en natuur, bijvoorbeeld via programma's, actieplannen en daaraan gekoppelde budgetten komt in hoofdstuk 3 aan bod. Hoofdstuk 4 doet verslag van de derde verkenning: de inventarisatie van initiatieven uit de samenleving. Aan de hand van een inventariserende vragenlijst onder maatschappelijke actoren die actief zijn op het vlak van speelnatuur, wordt een beeld geschetst van wie wat doet met wie en waarom. In hoofdstuk 5 tot slot worden –met de resultaten van de drie deelstudies als uitgangspunt– de motivatie verwoord voor de keuze om in de tweede fase van het onderzoek de aandacht uit te laten gaan naar groene vormen van kinderopvang. Zoals eerder aangegeven: de resultaten van deze tweede fase zijn in een apart rapport ondergebracht.

2 Literatuurverkenning kinderen en speelnatuur

In dit hoofdstuk hebben we aandacht voor de reeds bestaande wetenschappelijke kennis omtrent de relatie jeugd, natuur en gezondheid (JNG). Als rode draad door het hoofdstuk loopt een zogenaamde probleemwaaier, die de belangrijkste bevindingen uit de literatuurverkenning overzichtelijk samenvat. Uitgangspunt en centraal onderdeel van de probleemwaaier is de breed gedragen veronderstelling dat speelnatuur belangrijk is voor kinderen, maar dat tegelijkertijd de mogelijkheden van kinderen om in contact te komen met die natuur achteruit zijn gegaan. Ruim aandacht is er dan ook voor de oorzaken en de gevolgen van deze ontwikkeling. Alvorens we dieper op deze verbanden ingaan, komt in paragraaf 2.1 de definitie van het begrip speelnatuur ter sprake.

2.1 Natuurbegrip in de context van kinderen

In de discussies over het maatschappelijk belang van natuur hanteren de meeste partijen een ruim natuurbegrip: ‘van voordeur tot Waddenzee’, in navolging van het kabinet dat met de nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur bewust koos voor verbreding van het natuurbegrip:

“het begrip ‘natuur’ omvat zowel beschermde natuurgebieden, groen in en om de stad, plattelandsgroen als verbindingen en netwerken, waarbij het zowel om groene als blauwe (natte) natuur gaat. Ook natuur in de vorm van bedrijfsgroen en tuinen valt binnen deze definitie” (*Ministerie van LNV, 2000*).

De Raad voor het Landelijk Gebied (Van Leeuwen et al., 2007) gebruikt de formulering ‘natuur inclusief ander groen’ om te voorkomen dat het begrip natuur te eng (als beschermende natuurgebieden) wordt geïnterpreteerd.

Kees Both omschrijft natuur met het oog op kinderen als volgt:

“Onder ‘natuur’ verstaan we het niet door mensen gemaakte of bedachte. Natuur wordt omschreven in relatie tot ‘cultuur’, maar dan niet - zoals zo vaak gebeurt - als tegenstelling, maar als de ‘meer dan menselijke wereld’ die blijvende grondslag is van de cultuur: in het groot de aarde die ons draagt en voedt, de planten en dieren in hun verscheidenheid en samenhangen, de ‘elementen’ (bodem, atmosfeer, water, vuur), de grote ritmes van de seizoenen en van dag en nacht (de gang van de zon, de indrukwekkende pracht van de sterrenhemel, de maancyclus) en de ritmes van ons lijf. ‘Natuur’ is vooral ook een procesmatige kwaliteit: het spontane, oorspronkelijke, ‘zelforganiserende’, ‘wilde’, onvoorspelbare dat in meerdere (in de ‘wildernis’ van de Oostvaardersplassen bijvoorbeeld) of in mindere mate (het minst in sterk verstedelijkte gebieden) aanwezig is, maar nooit afwezig is. ‘Natuur’ omvat dus meer dan planten en dieren, hoe belangrijk die ook zijn. Het gaat in dit kader dus niet over natuur die niet of nauwelijks door mensen beïnvloed is, maar om relatief ‘wilde’ plekken waar kinderen kunnen spelen” (*Both, 2005a*).

Deze laatste omschrijving maakt niet alleen duidelijk dat natuur binnen het thema jeugd, natuur en gezondheid breed wordt gedefinieerd, het laat ook zien dat de betekenis van natuur specifiek wordt ingevuld. Een beetje rondhangen of voetballen op een trapveldje is niet waar het bij speelnatuur om draait. Het gaat niet om een groene of natuurlijke omgeving als groen decor voor een willekeurige activiteit, maar om doe-natuur, waar het beleven van natuur een onlosmakelijk deel van de activiteit is. Centraal staat het ervaren en (spelend) onderzoeken van de aard van natuur: ‘spontaan, oorspronkelijk, zelforganiserend, wild en onvoorspelbaar’.

‘Scharrelkinderen’ noemde LNV-Minister Verburg kinderen die vrij buitenspelen in de natuur. Verschillende pedagogische wijzen op het belang van wilde landjes in de buurt, landjes waar kinderen vrij kunnen spelen met grond, beestjes, bomen en planten.

“Het gaat om een ruimte waar kinderen, in de luwte van de continue stroom van mediasignalen, zelf gestalte kunnen geven aan hun omgang met een concrete, natuurlijke omgeving. De potentiële opbrengsten daarvan zijn velerlei: motorische vaardigheden, zelfvertrouwen en een basis voor waardering van natuur” (*Van Koppen, 2005*).

De ambitie is hoog. Een aantal natuurorganisaties heeft zich tot doel gesteld dat alle kinderen in Nederland de mogelijkheid moeten krijgen om voor hun twaalfde jaar tenminste één topervaring in de natuur te hebben. Een topervaring in de natuur is een onvergetelijke ervaring, die waarde voor het leven heeft en blijft door de (meestal zintuiglijke) intensiteit. Het is meer dan een incidentele gebeurtenis; het heeft waarde voor het leven en wordt ook als zodanig erkend en herkend.

Gebaseerd op voorgaande wordt in dit onderzoek onder speelnatuur verstaan:

Een groene of natuurlijke omgeving, die zodanig is vormgegeven dat een situatie wordt gecreëerd waarin kinderen vrij hun eigen weg kunnen zoeken, zintuiglijke ervaringen kunnen opdoen en zichzelf fysiek kunnen testen of juist ontspannen. De natuur zelf is het onderwerp van spelen.

2.2 Het belang van speelnatuur voor kinderen

Buitenspelen in de natuur is belangrijk voor kinderen, vinden velen. Niet alleen omdat veel kinderen het leuk vinden, maar vooral omdat er steeds meer aanwijzingen zijn dat het bijdraagt aan de gezondheid en de lichamelijke, sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen. Natuur biedt kinderen immers de mogelijkheid om te spelen én te leren. Een groene leefomgeving blijkt een positieve invloed op het motorisch functioneren van kinderen te hebben. Een verklaring hiervoor ligt in de inrichting van natuurlijke omgevingen, die meer uitnodigen en uitdagen tot bewegen en spelen dan niet-natuurlijke omgevingen (Fjortoft, 2004). Ook de verminderde kans op lichamelijke inactiviteit en overgewicht (Vreke, et al., 2006) hangen hiermee samen. De mentale groei van kinderen wordt gestimuleerd, ondermeer door een gunstige invloed van natuur op de concentratie en zelfdiscipline en door het vergemakkelijken van sociaal contact met andere kinderen. Bij kinderen met de

aandachtsstoornis ADHD bleek het spelen in een natuurlijke omgeving de symptomen van ADHD te verminderen (Gezondheidsraad & RMNO, 2004). Buitenspelen in de natuur is ook belangrijk omdat natuurervaringen bijdragen aan een evenwichtige ontwikkeling van kinderen: avontuurlijke speelomgevingen met veel natuurlijke elementen worden verondersteld actieve spelvormen, zoals constructiespel en fantasiospel, -spelvormen die gevoelens van competentie en zelfwaardering bij kinderen bevorderen- te stimuleren (Moore, 1989; Karsten et al, 2001). En, ook niet onbelangrijk, natuurbeleving op jonge leeftijd lijkt essentieel voor de betrokkenheid en verantwoordelijkheid van mensen bij natuur op latere leeftijd (Vadala et al., 2007; Jansen et al., 2006). Wil de overheid draagvlak houden voor haar natuurbeleid, dan moet de basis voor dat draagvlak nu worden gelegd bij de burgers en beslissers van later (Ministerie van LNV, 2000).

De RMNO deed in 2004 een verkenning naar de wetenschappelijke onderbouwing van een gunstige invloed van natuur op de menselijke gezondheid. De auteurs constateerden dat er weliswaar nog weinig systematisch empirisch onderzoek beschikbaar was, maar beschouwden de beperkte resultaten die wél bekend waren als eerste aanwijzingen voor een positief verband tussen natuur en gezondheid.

“De consistente aanwijzingen, afkomstig uit een breed scala van experimentele en beschrijvende onderzoeken, maken het bestaan van een gunstige invloed van natuur op gezondheid geloofwaardig”. (RMNO, 2004)

Ook was de RMNO van mening dat de ontwikkeling van kinderen waarschijnlijk baat heeft bij gevarieerd, regelmatig en direct contact met natuur, ondanks het feit dat de invloed van contact met de natuurlijke omgeving op de ontwikkeling van kinderen nog niet overtuigend is aangetoond met systematisch empirisch onderzoek.

“Vertrouwde, natuurlijke plekken zo dicht mogelijk bij huis (‘het oerwoud om de hoek’) bieden mogelijkheden voor vrije exploratie en motoriekontwikkeling. Ze bevorderen zintuiglijke ervaringen en ervaringen die bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling” (RMNO, 2004).

In 2007 verscheen het boekje *Kom je buiten spelen* (Van den Berg, 2007), waarin Alterra op verzoek van het Ministerie van LNV een kritisch overzicht geeft van het onderzoek naar de gezondheidsbaten van natuur, specifiek voor kinderen. De conclusie van deze systematische review is dat er in de bestudeerde periode (van 1980 tot najaar 2006) slechts negen zogenaamde sleutelpublicaties zijn verschenen, die voldoen aan vooraf gespecificeerde criteria voor goed wetenschappelijk onderzoek. De bewijskracht voor de gunstige invloed van groen in de woonomgeving van kinderen op de motorische ontwikkeling, het speelgedrag, de lichamelijke activiteit en de prevalentie van overgewicht (aangeduid als de bewegingsroute) blijkt het beste onderbouwd. Het veronderstelde effect van natuur op de cognitief-emotionele ontwikkeling van kinderen kent slechts geringe bewijskracht. Van den Berg redeneert dat het gebrek aan bewijs primair voortkomt uit gebrek aan gecontroleerd onderzoek, en niet zozeer uit de afwezigheid van effecten. Onderzoek onder volwassenen levert immers overtuigend bewijs van de positieve invloeden van natuur op herstel van aandachtsmoeheid en stress, en er zijn

op voorhand geen redenen om te veronderstellen dat cognitief-emotionele processen bij kinderen anders verlopen dan bij volwassenen.

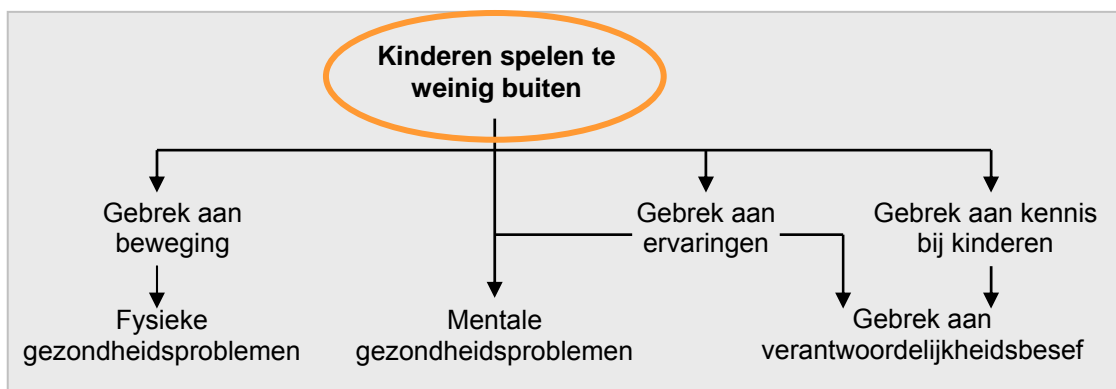
2.3 Het probleem van te weinig speelnatuur

Terwijl er steeds meer aanwijzingen en bewijzen zijn dat buitenspelen in de natuur belangrijk is voor kinderen, spelen kinderen intussen steeds minder buiten en komen ze minder in aanraking met natuur dan vroeger. Volgens onderzoekster Cecile van den Boorn van de Vrije Universiteit kwamen kinderen twintig jaar geleden twee keer zo vaak in de natuur en bleven ze er langer dan nu (Van den Boorn, 2007). Uit een internationaal onderzoek van wasmiddelenfabrikant OMO bleek dat Nederlandse kinderen minder buitenspelen dan kinderen uit andere Europese landen (Ministerie van LNV, 2006). Ongeveer 70% van de jeugd komt niet of nauwelijks in aanraking met natuur. Deze groep ontwikkelt er ook weinig kennis over.

Als contact met de natuur voor kinderen zelf en voor de samenleving als geheel zo belangrijk is, wat zijn dan de gevolgen wanneer die contacten er niet of onvoldoende zijn? Als contact met natuur bijdraagt aan de gezondheid en de cognitieve, motorische, en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en aan het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsbesef, betekent gebrek aan contact dan dat kinderen minder gezond zijn, dat ze zich minder goed ontwikkelen en dat ze minder verantwoordelijkheidsbesef voor natuur ontwikkelen? Ook hier geldt dat er nog weinig systematisch empirisch onderzoek beschikbaar is dat deze relatie wetenschappelijk kan onderbouwen, maar dat er wel duidelijke aanwijzingen zijn.

2.4 Gevolgen van onvoldoende buitenspelen in de natuur

Wanneer kinderen te weinig buiten in de natuur spelen, krijgen ze minder beweging en minder natuurervaringen en hebben ze minder mogelijkheden om proefondervindelijk kennis over natuur te vergaren. Gebrek aan beweging is een belangrijke oorzaak van overgewicht. Bij basisschoolkinderen is één op de zeven kinderen te zwaar (Luyendijk, 2005). TNO becijferde de gezondheidskosten die ontstaan door gebrek aan beweging bij volwassenen en kinderen op 744 miljoen euro (TNO, 2004). Kinderen die veel bewegen, hebben niet alleen minder kans op overgewicht, maar ontwikkelen ook een beter evenwicht, zijn leniger en hebben een betere coördinatie (Fjortoft, 1997). Een betere motoriek leidt bovendien tot minder ongelukken (Kunz, 1993). Als kinderen minder bewegen en minder in contact komen met natuur kunnen ze wellicht ook minder snel van stress herstellen, terwijl stressvolle ervaringen vroeg in het leven gedrag en gezondheid langdurig beïnvloeden (RMNO & Gezondheidsraad, 2004).

Figuur 2.1: Uitsnede van de probleemwaaijer voor wat betreft de gevolgen van onvoldoende speelmogelijkheden

Marjan Margadant, voormalig hoogleraar Natuur- en milieueducatie, benadrukte in een interview het belang van contact met natuur:

“Je latere belangstelling en je vrijetijdsbesteding worden al vroeg in het leven ontwikkeld, in de kleuterleeftijd gevormd en in de basisschoolleeftijd bestendigd. Daar is degelijk sociologisch onderzoek naar gedaan. Belangrijk zijn de ‘magische’ momenten, waarop een kind een intense (natuur)ervaring heeft. Ik heb vele voorbeelden gezien van kinderen die een ‘magisch’ moment beleefden met een stukje natuur, bijvoorbeeld een beest in de klas of herfstbladeren die je van dag tot dag ziet verkleuren. Het heeft te maken met even uit je gewone routine getild worden, met verhevigde aandacht en daardoor goed waarnemen. Dit soort momenten is niet te plannen, maar wel te stimuleren met activiteiten die dicht bij de dagelijkse leefwereld staan: het gewone wordt ongewoon”.

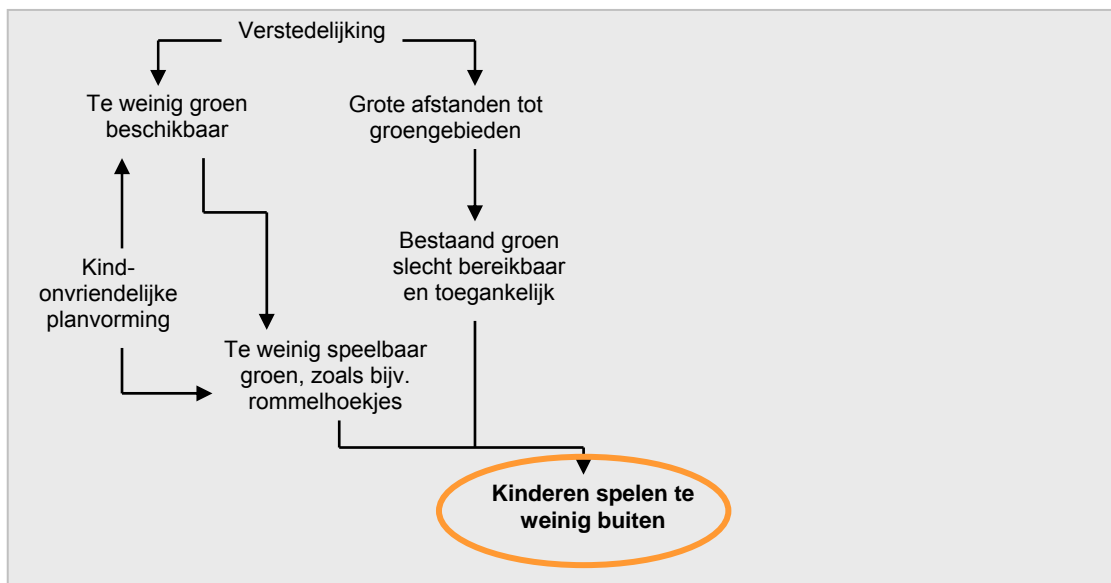
Direct natuurcontact is één van de belangrijkste factoren voor het ontwikkelen van interesse, zorg en verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur (Kahn & Kellert, 2002). Wanneer er sprake is van gebrek aan contact met natuur, verdwijnt daarmee een belangrijke grond voor het ontwikkelen van verantwoordelijkheid voor natuur later. Wat is nu het belang van een groot verantwoordelijkheidsgevoel? Uit onderzoek blijkt dat toegenomen bewustzijn leidt tot gezonder gedrag. De Witt (2005) wijst in dat verband op de resultaten van een onderzoeksteam uit Michigan (VS): mensen die enige tijd in de natuur hebben doorgebracht, ervaren hun omgeving intenser: de schoonheid ervan, maar ook de smaak, geuren, kleuren en geluiden. Niet alleen hun omgeving beleven zij vollediger, maar ook komt het hun eigen persoonlijkheid ten goede: mensen rapporteren hernieuwde gevoelens van zelfvertrouwen en capaciteit, rust, helderheid, betekenis en zin. Ze denken na over hun toekomst en ze voelen zich zekerder over wie ze zijn en wat ze te doen staat. In het verlengde daarvan wijst onderzoek van Tanner uit dat jeugdervaringen in de natuurlijke omgeving een belangrijke verklaring vormen voor de motivatie om op volwassen leeftijd actief betrokken te zijn bij natuurbehoud (Tanner, 1980 in: De Witt, 2005).

2.5 Oorzaken van onvoldoende buitenspelen in de natuur

Er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen voor de constatering dat kinderen te weinig buitenspelen in de natuur. Het heeft onder andere te maken met (A) ruimtelijke factoren: is er voldoende groen beschikbaar, bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar (RLG, 2005)? Of beschikbaar, bereikbaar, fysiek toegankelijk en bruikbaar groen vervolgens ook daadwerkelijk wordt benut, hangt weer af van (B) sociale aspecten, (C) tijdbestedingspatronen van kinderen en (D) kennis. Onderstaand worden deze vier factoren, die gezamenlijk leiden tot minder contact met natuur dan door het natuurbeleid gewenst, toegelicht.

2.5.1 Ruimtelijke factoren

Lang niet alle kinderen kunnen regelmatig buitenspelen in groen en natuur. Een belangrijke oorzaak is verstedelijking. De bebouwde oppervlakte van Nederland is de afgelopen 25 jaar verdubbeld. Een groot deel van de Nederlandse bevolking woont in stedelijk gebied: 62 % (Steenbekkers et al., 2006). Juist in stedelijke gebieden is weinig groen **beschikbaar**. Terwijl de overheid ernaar streeft om 75 m² groen beschikbaar te maken binnen 500 meter en 400 m² binnen 5 kilometer van iedere woning, wordt dat streven vooral in de grote steden lang niet gehaald. Minder dan de helft van de G30-gemeenten van Nederland haalt het streven van 75 m² in de directe woonomgeving, ongeveer de helft van de G30-gemeenten haalt het streven van 400 m² (Milieu- en Natuurplanbureau, 2004).

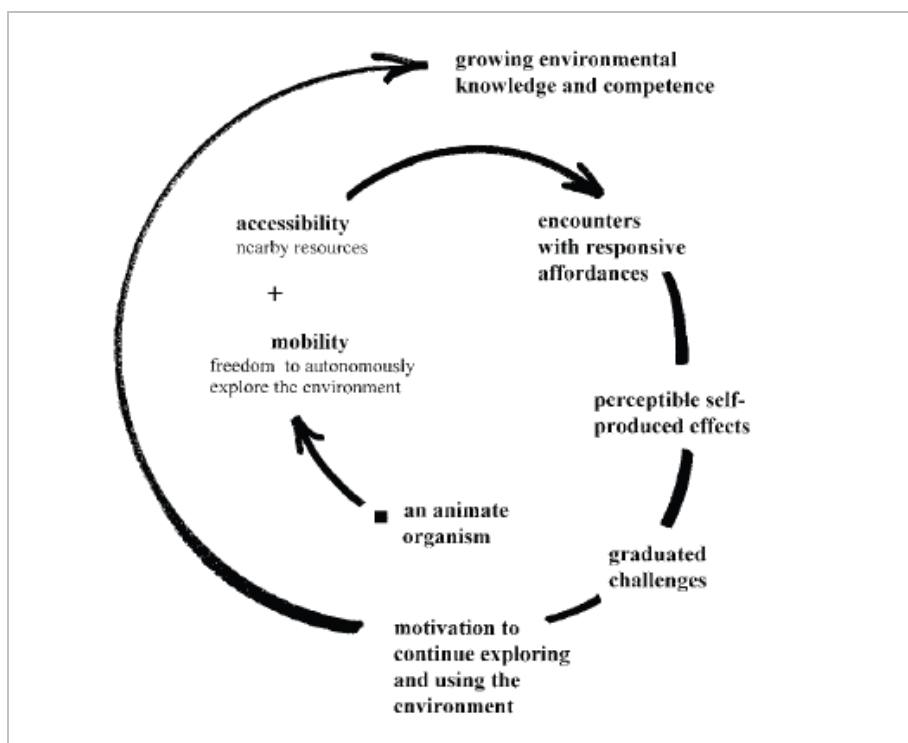

Figuur 2.2: Uitsnede van de probleemvaaijer voor wat betreft de ruimtelijke oorzaken van onvoldoende speelmogelijkheden

Of het groen ook **bruikbaar** is voor kinderen om vrij te spelen hangt af van de inrichting. Ruige braakliggende terreintjes worden in het kader van het compacte stad-beleid zo snel mogelijk herontwikkeld, veel stedelijk groen is zogenaamd

kijkgroen dat niet uitnodigt tot spelen, en hoewel de afgelopen decennia het nodige kijkgroen is omgevormd tot ‘gebruiksgroen’ of tot ‘ecologisch groen’ zijn er maar weinig gemeenten die bij de inrichting en het beheer van stedelijk groen vrij spel en natuurbeleving nastreven. Ze zijn bang dat omwonenden gaan klagen over rommeligheid, en voor onveilige situaties en mogelijke claims.

Veel groen is bovendien niet goed **bereikbaar en toegankelijk**. De verkeersdruk is groot, niet alleen in steden maar ook op het platteland waar grote landbouwmachines en vrachtverkeer landbouwwegen gevaarlijk maken. Kinderen krijgen veel minder dan vroeger, of in elk geval pas op latere leeftijd dan vroeger, de gelegenheid om zich zelfstandig te verplaatsen. Vrij buiten spelen in het groen en de natuur wordt ontmoedigd. Niet alleen ouders maar ook kinderen zelf ervaren verkeersonveiligheid als een belemmering voor buitenspelactiviteiten (De Vries, et al., 2005). In onderstaand cyclisch schema van Chawla is weergegeven hoe een goede bereikbaarheid, toegankelijkheid en de vrijheid om zelfstandig de omgeving te kunnen verkennen, aan de basis liggen van een positieve betrokkenheid bij natuur (Chawla, 2006).

Figuur 2.3: Positieve interactieve cyclus van mobiliteit, toegankelijkheid en betrokkenheid bij de natuur (Chawla, 2006)

2.5.2 Sociale aspecten

Ouders en andere begeleiders spelen een belangrijke rol in het aanbieden van mogelijkheden om te spelen in de natuur. Kleine kinderen tot vier jaar verkennen de omgeving buitenshuis voornamelijk onder toezicht van volwassenen. Van de

volwassenen leren ze of natuur leuk en spannend is of vies en eng. Volwassenen spelen ook een centrale rol in het stimuleren dan wel ontmoedigen van contact met natuur bij oudere kinderen. Angst voor verkeersonveiligheid en/of sociale onveiligheid is vaak een reden voor ontmoediging of verbod om in de natuur te spelen. Volgens onderzoeksters Carolien Bouw en Lia Karsten van de Universiteit van Amsterdam is de sociale controle op straat minder geworden dan vroeger, wat het gevoel van sociale onveiligheid verder aanwakkert. In een interview:

“Als we de verhalen over vroeger en nu vergelijken, valt op dat er in de jaren vijftig veel meer verschillende toezichthouders op straat waren: naast de ouders waren er de middenstanders in de buurt, burens, familieleden en oom agent, die ingrepen als er dingen gebeurden die niet door de beugel konden. Tegenwoordig trekt iedereen zich veel meer terug“ (Bouw & Karsten, 2004).

Uit verschillende studies komt naar voren dat kinderen die in de stad opgroeien en weinig contact met natuur hebben, ook vaak banger zijn voor bijvoorbeeld wilde dieren (zie o.a. Gebhard, 1994; Kong, 2000). Die ‘groene angst’ kan ertoe leiden dat ze later hun eigen kinderen niet zullen stimuleren tot contact met natuur.¹

Figuur 2.4: Uitsnede van de probleemwaaier voor wat betreft de sociale oorzaken van onvoldoende speelmogelijkheden

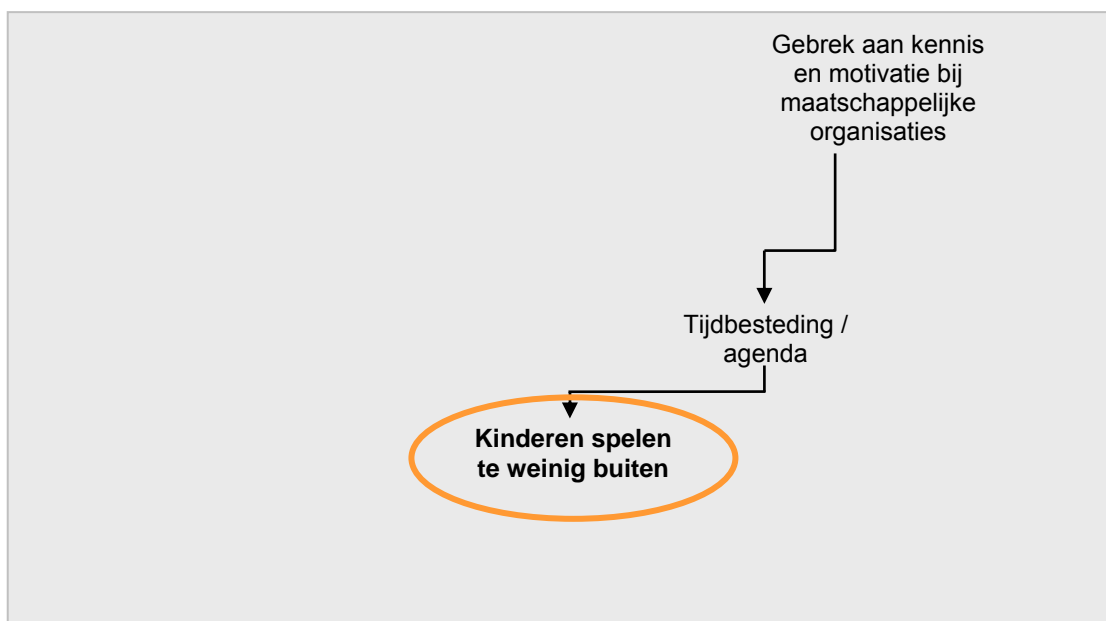
2.5.3 Tijdbestedingspatronen van kinderen

Dat kinderen minder buitenspelen in de natuur heeft ook te maken met het patroon van tijdbesteding. Vergeleken met vroeger zijn er vele vormen van tijdbesteding bijgekomen. Denk alleen al aan de nieuwe media: het computerspel is uitermate populair, en ook de televisie is veel dominanter aanwezig. Begin jaren zeventig zond de publieke omroep op woensdagmiddag tot vijf uur kinderprogramma's uit; tegenwoordig kunnen kinderen bijna vierentwintig uur per dag bij diverse publieke en commerciële omroepen terecht. Volgens SPOT Tijdbestedingsonderzoek 2006

¹ 'Groene angst' is voor een deel terecht. Contact met natuur brengt immers ook gevaren met zich mee zoals verdrinking, valpartijen, insectenbeten en het eten van giftige planten. Veel meer ongelukken met kinderen gebeuren echter binnenshuis of met speeltoestellen (Consument en Veiligheid 2007).

besteden kinderen ongeveer 3 uur per dag aan media². Naast de tijd die ze aan televisie en computers besteden, zijn veel kinderen lid van verschillende clubs en verenigingen (SPOT, 2007). SIRE maakte enkele jaren geleden zelfs een reclamespot waarin de overvolle agenda's van kinderen aan de kaak werden gesteld. Muziek-, dans- en toneellessen en sporttrainingen hebben de plaats ingenomen van vrij besteedbare tijd. Ruim 50% van de kinderen tussen 3 en 12 jaar is lid van één of meer verenigingen (Zeijl et al., 2005). Weliswaar krijgen kinderen langs deze georganiseerde weg wel regelmatig beweging, maar de tijd om vrij en zelfstandig buiten te spelen in de natuur neemt af.

Naarmate meer ouders beiden werken, maken bovendien meer kinderen gebruik van georganiseerde kinderopvang. Het percentage kinderen dat gebruik maakt van buitenschoolse opvang is sterk toegenomen: van 5% in 2002 naar 11% in 2006. Het gebruik van het kinderdagverblijf steeg van 22% in 2002 naar 24% in 2006 (Van Oploo & Engelen, 2006). Voor de kinderen die gebruik maken van de kinderopvang betekent het dat ze minder tijd vrij te besteden hebben om bijvoorbeeld buiten te spelen. En omdat maar weinig kinderopvangorganisaties buitenspelen in de natuur in hun pedagogisch plan hebben opgenomen en kinderen hierin actief stimuleren, hebben deze kinderen minder mogelijkheden om vrij buiten in de natuur te spelen.

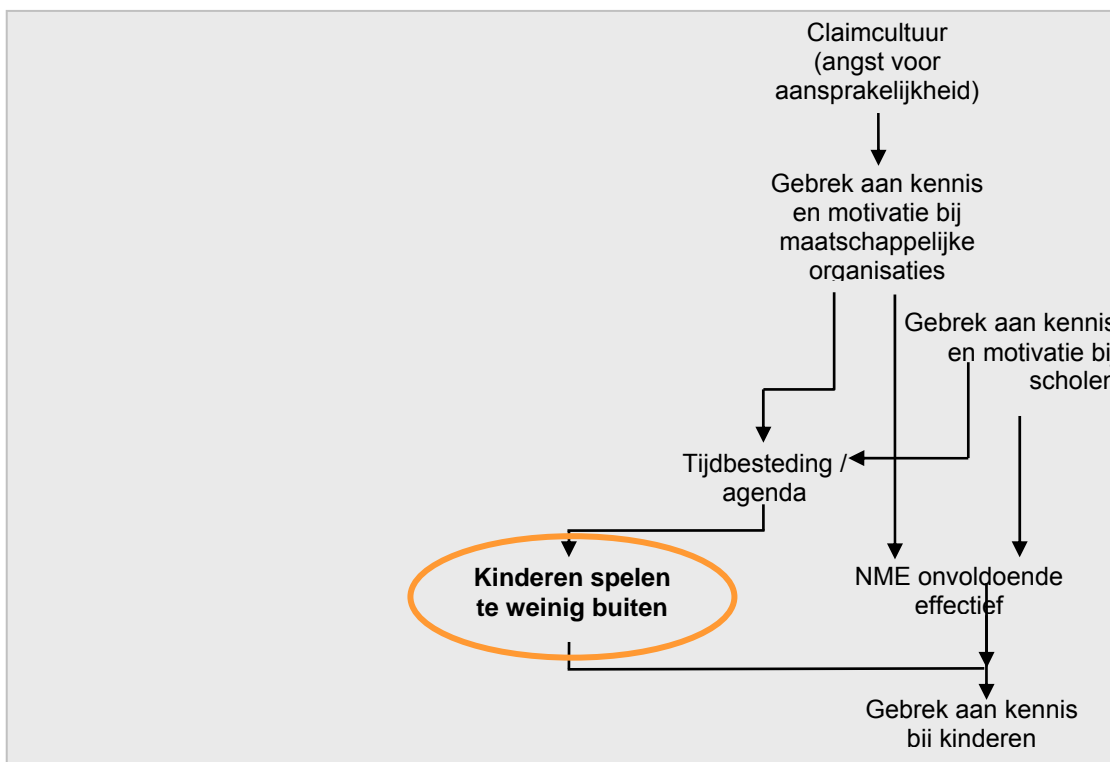
Figuur 2.5: Uitsnede van de probleemvaaiër voor wat betreft de tijdgerelateerde oorzaken van onvoldoende speelmogelijkheden

² Het is moeilijk om een goed inzicht te krijgen in de tijdbesteding van kinderen. In het tijdbestedingsonderzoek van het CBS zijn kinderen onder de 12 jaar niet opgenomen. Het SPOT onderzoek richt zich vooral op gebruik van media en is voor andere activiteiten te weinig uitgesplitst.

2.5.4 Kennis en motivatie

Ondanks de uitgebreide aandacht voor natuur- en milieueducatie (NME) in de afgelopen jaren, ontbreekt op veel plekken de kennis van natuur en van het belang van spelen in de natuur en daaraan gekoppeld: de motivatie om kinderen te laten spelen in de natuur. In de vorige paragraaf werd al kort aangehaald dat de baten van speelnatuur nog geen gemeengoed zijn binnen de kinderopvangbranche, ook binnen het primair onderwijs krijgt NME niet de aandacht die het Ministerie van LNV wenselijk acht. Op basisscholen is het onderwijsprogramma dusdanig overladen én is –met het oog op de eindtoets voor taal en rekenen- de druk op de kernvakken dermate hoog, dat er gemiddeld maar een kwartier per week aan natuuronderwijs wordt gegeven. Door de beperkte tijd kiezen veel onderwijzers ervoor om die lessen niet in de natuur, maar in de klas te geven. Dit heeft tot gevolg dat kinderen in het natuuronderwijs op school vaak geen directe, praktische natuurervaring en –kennis opdoen, maar vooral abstracte en/of virtuele kennis. Het natuuronderwijs op de PABO's is zodanig beperkt, dat veel toekomstige docenten zelf ook weinig natuurkennis hebben (Both, 2005b). Kennis en motivatie zijn afhankelijk van persoonlijke interesse en ervaring; ontbreekt het daaraan, dan is de bereidheid om kinderen te stimuleren vaak ook niet groot.

Hetzelfde geldt voor andere maatschappelijke organisaties die zich bezig houden met activiteiten voor kinderen. Veel professionele en vrijwillige kinder- en jeugdbegeleiders hebben onvoldoende kennis en motivatie omtrent (speel)natuur. Als kinderen binnen aan een tafel een spelletje doen of zitten te tekenen of knutselen is dat voor de leiding een stuk eenvoudiger dan kinderen die buiten alle kanten op rennen, zich in de bosjes verstoppen, een natte broek halen en misschien zelfs wat schrammen en blauwe plekken oplopen, waarover de leiding verantwoording moet afleggen aan de ouders. In toenemende mate lijkt het gebrek aan motivatie ook verband te houden met de angst voor een oprukkende claimcultuur. Een uitspraak van de rechter onlangs, waarbij Staatsbosbeheer aansprakelijk werd gesteld voor letsel dat een bezoeker van een speelbos had opgelopen, heeft in die zin veel onrust teweeg gebracht. De ingewikkelde juridische regelgeving in combinatie met angst voor aansprakelijkheid maakt dat maatschappelijke organisaties al snel kiezen voor zekerheid en de stap niet nemen om uitdagende speelnatuur in hun aanbod te integreren. Ook de rol van de Voedsel en Waren Autoriteit (VWA), de instantie die toeziet op de naleving van de wettelijke eisen voor speeltoestellen, helpt daar niet bij: richtlijnen rondom veiligheid doen vaak ingewikkeld en ondoorgrondelijk aan (Leufgen & Van Lier, 2007).

Figuur 2.6: Uitsnede van de probleemwaaier voor wat betreft de kennis- en motivatiegerelateerde oorzaken van onvoldoende speelmogelijkheden

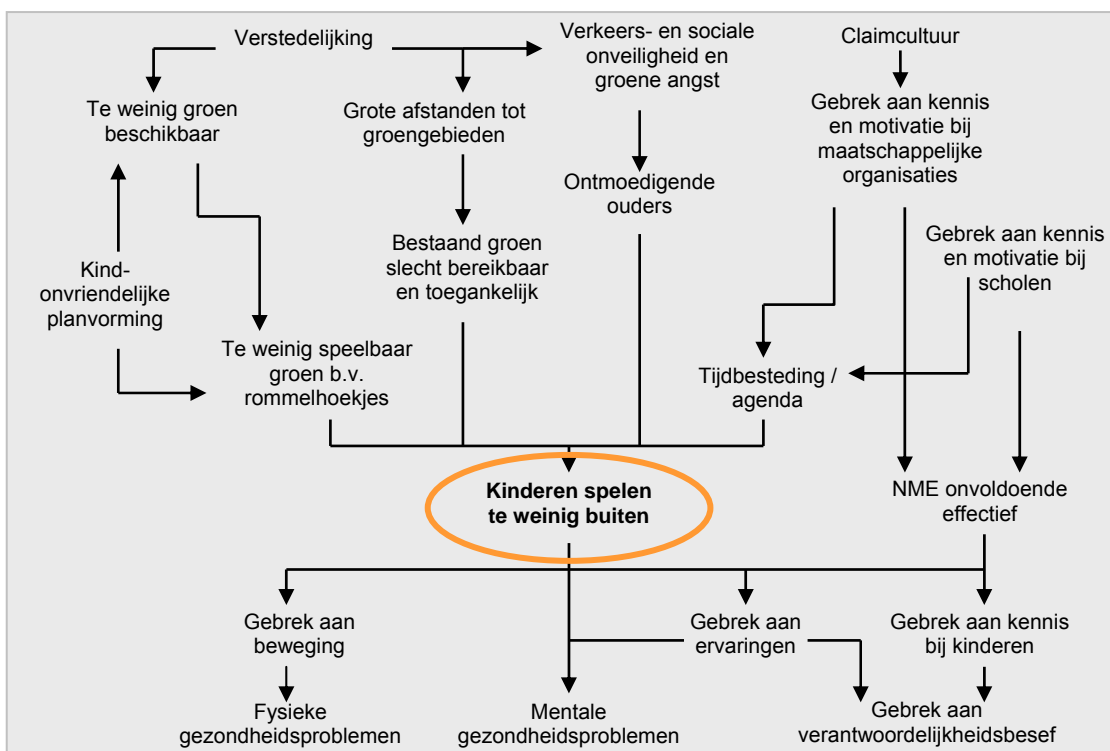
2.6 Samenvatting en conclusie

Onder speelnatuur verstaan we meer dan een beetje rondhangen of voetballen op een trapveldje. Het gaat niet om een natuurlijke omgeving als groen decor voor een willekeurige activiteit. Integendeel, de omgeving moet zodanig uitdagend zijn vormgegeven, dat de natuur zelf het onderwerp van spelen wordt en waarbij een situatie wordt gecreëerd waarin kinderen vrij hun eigen weg kunnen zoeken, zintuiglijke ervaringen kunnen opdoen en zichzelf fysiek kunnen testen of juist ontspannen.

En dat brengt ons meteen bij het belang van speelnatuur. De veronderstelling dat buitenspelen in de natuur belangrijk is voor kinderen, wordt breed gedragen. De consistente aanwijzingen, afkomstig uit een breed scala van experimentele en beschrijvende onderzoeken, maken het geloofwaardig dat contact met de natuur bijdraagt aan de gezondheid en de cognitieve, motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en aan het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsbesef. Tegelijkertijd met de overtuiging dat contact met natuur belangrijk is voor kinderen, zijn er signalen dat de mogelijkheden voor kinderen om in contact te komen met die natuur onvoldoende zijn.

Wat zijn nu de gevolgen daarvan: betekent een gebrek aan contact dan dat kinderen minder gezond zijn, dat ze zich minder goed ontwikkelen en dat ze minder

verantwoordelijkheidsbesef voor natuur ontwikkelen? Ook hiervoor geldt dat er nog weinig systematisch empirisch onderzoeksmateriaal beschikbaar is. Toch is er een breed gedeeld gevoel dat een gebrek aan contact met de natuur wel degelijk ongunstige effecten heeft op de ontwikkeling en het welzijn van kinderen. Dit gevoel heeft Richard Louv op een herkenbare manier verwoord in zijn boek 'Het laatste kind in het bos'. Wil de overheid het tij keren, dan is inzicht in de oorzaken van deze ontwikkeling cruciaal. Op basis van literatuur onderscheiden we vier factoren die het contact van kinderen met natuur belemmeren: allereerst zijn daar de ruimtelijke factoren: het beschikbaar, bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar zijn van voldoende groen. Of het groen dat aan deze criteria voldoet vervolgens ook daadwerkelijk wordt benut, hangt weer af van sociale aspecten, tijdbestedingspatronen van kinderen en kennis en motivatie van intermediairs. Figuur 2.7 geeft de in dit hoofdstuk besproken relaties weer.

Figuur 2.7: Probleemvaier omtrent oorzaken en gevolgen van onvoldoende speelmogelijkheden in de natuur

3 Beleidsanalyse

In dit hoofdstuk inventariseren we het overheidsbeleid met betrekking tot jeugd, natuur en gezondheid. Jeugd, natuur en gezondheid is een thema binnen de beleidsontwikkeling van het ministerie van LNV. Het thema bevindt zich echter op het snijvlak van meerdere ministeries, en bovendien hebben naast de rijksoverheid ook provincies en gemeenten betrokkenheid. De in hoofdstuk 2 onderscheidde vier typen factoren die gezamenlijk een belangrijke oorzaak vormen van de weinige tijd die kinderen buitenspelend doorbrengen, maakten reeds de veelzijdigheid van de JNG-beleidsmaterie duidelijk. Jeugd, natuur en gezondheid raakt aan thema's als bewegen, sport, groen in de stad, bereikbaarheid van natuurgebieden, tijdsbesteding van kinderen, onderwijs en veiligheid. Onderwerpen waar veel departementen zich over buigen. Het is dan ook niet vreemd dat diverse interdepartementale programma's ontwikkeld worden of reeds in uitvoering zijn. Van een aantal programma's is recentelijk de looptijd afgelopen. In paragraaf 3.1 schetsen we globaal het overzicht, om in de volgende paragrafen de initiatieven systematisch te bespreken. Daartoe hebben we de initiatieven ondergebracht bij de trekkende partij (veelal één specifiek departement). Na bespreking van de initiatieven op rijksniveau, staan we kort stil bij de rol van provincies en gemeenten. Aan het eind van het hoofdstuk geven we een overzicht van beschikbare budgetten die gekoppeld zijn aan de besproken programma's, om vervolgens in de concluderende slotparagraaf te analyseren in hoeverre het belang van spelen in de natuur voldoende in het beleid gedekt is.

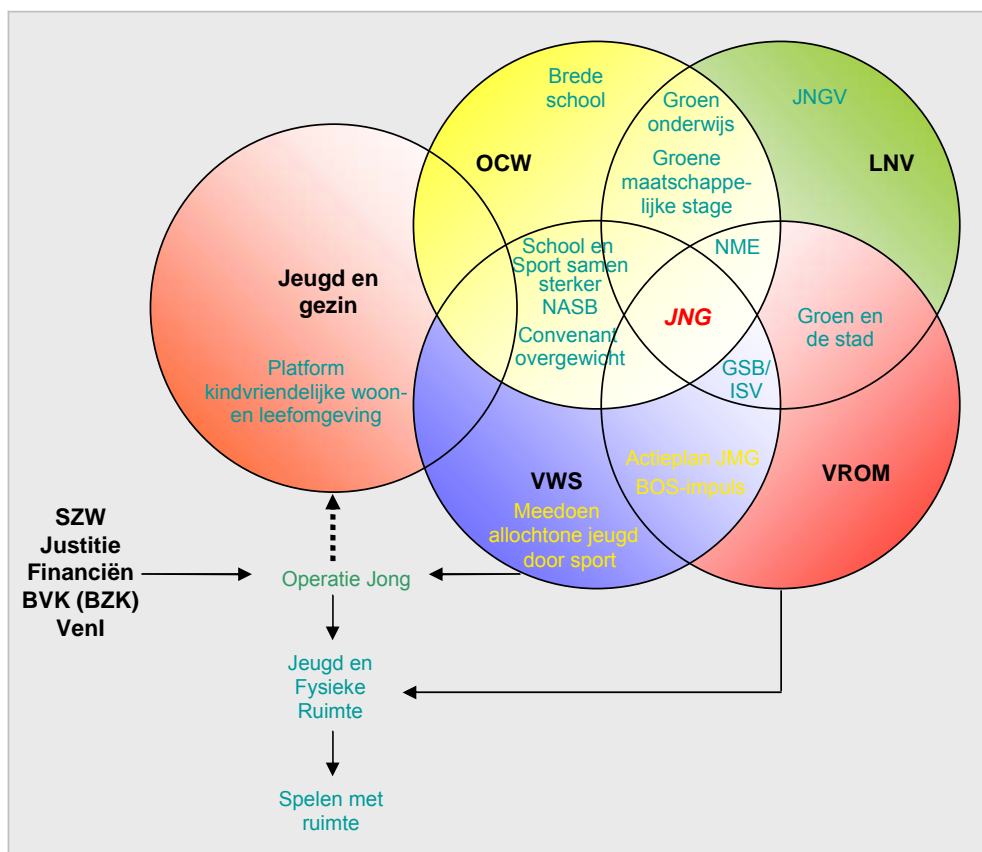
3.1 Het overzicht aan initiatieven

De rol van de (rijks)overheid verschilt per beleidsterrein. Zo is bijvoorbeeld het welzijnswerk grotendeels het domein van het particulier initiatief. De inhoudelijke vinger in de pap van de overheid is relatief klein en haar rol is beperkt tot een randvoorwaardenscheppende (Trommel & Van der Veen, 1999). Anders ligt het op het gebied van ondermeer ruimtelijke ordening, natuur en landschap, milieu en gezondheidszorg. Op deze beleidsvelden heeft de overheid een belangrijke taak in het borgen van het publiek belang, en dat komt ondermeer tot uiting in de spreading van het beleid over meerdere ministeries. Het thema jeugd, natuur en gezondheid hangt samen met verschillende van deze beleidsvelden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de taak van de rijksoverheid om het publiek belang ten aanzien van jeugd, natuur en gezondheid te borgen ook meerdere departementen aangaat. Figuur 3.1 maakt duidelijk dat, naast het ministerie van LNV dat de beleidsontwikkeling rondom jeugd, natuur en gezondheid uitwerkt, ook de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Jeugd en Gezin belangrijke raakvlakken hebben met aspecten van de JNG-thematiek. Op iets meer afstand geven ook andere ministeries, zoals Sociale Zaken en Werkgelegenheid

(SZW) en Justitie vorm aan het overheidsbeleid omtrent jeugd, natuur en/of gezondheid.

Hoewel veel departementen op het brede beleidsterrein actief zijn, maakt het schema tegelijkertijd duidelijk dat er op het LNV-thema jeugd, natuur en gezondheid vooralsnog geen actieve samenwerking is, laat staan een gezamenlijk beleidsdocument is uitgebracht. Op veel andere vlakken zijn wel interdepartementale allianties aangegaan. In de overlappende vakken van het schema staan in groene en witte letters beleidsontwikkelingen die in samenwerking zijn ontwikkeld.

De in het schema genoemde afkortingen en uitdrukkingen worden in de nu volgende paragrafen nader toegelicht. De toelichting bestaat uit een samenvatting van de initiatieven op onderdelen die relevant zijn voor het thema jeugd, natuur en gezondheid.

Figuur 3.1: Overzicht van rijksprogramma's omtrent de thema's jeugd, natuur en/of gezondheid

3.2 Rijksbrede aandacht voor het kind

Het kabinet is in 2005 met *Operatie Jong* gestart om de samenhang in het jeugdbeleid te versterken en de samenwerking tussen Rijk, lagere overheden en partners te verbeteren. Het uiteindelijke doel van Operatie Jong: een sterk en resultaatgericht jeugdbeleid. Om met name op lokaal niveau de belangrijkste knelpunten op te lossen en zichtbare verbeteringen tot stand te brengen in de ontwikkelingsketen voor de jeugd, is een jeugdagenda opgesteld waarbij in totaal twaalf thema's zijn benoemd om met prioriteit aan te pakken. Dit alles om uitval van kinderen en jongeren te minimaliseren. Eén van de thema's is Jeugd en fysieke ruimte, waarvoor het ministerie van VROM eindverantwoordelijkheid had. Uit de eerste voortgangsrapportage Operatie Jong (Ministerie van VWS, 2005a) komt naar voren dat de samenwerking en afstemming tussen de betrokken departementen (Justitie, OCW, SZW, Financiën, VROM, BVK, VenI en VWS) met Operatie Jong een impuls heeft gekregen, wat wordt gezien als een belangrijke voorwaarde om ook na de looptijd van Operatie Jong een sterk en resultaatgericht jeugdbeleid te garanderen. Ook de samenwerking tussen overheden en instellingen loont: de tweede voortgangsrapportage (Ministerie van VWS, 2006a) bevestigt het kabinet dat het samen met alle betrokken partijen een belangrijke bijdrage kan en moet leveren aan het voorkomen dat kinderen tussen wal en schip vallen. Operatie Jong is als zodanig opgehouden te bestaan met de komst van de Minister voor Jeugd en Gezin in 2007.

Het Rijksbrede programma Operatie Jong (2005-2007) heeft met het thema *Jeugd en fysieke ruimte* aandacht voor de inrichting van de openbare ruimte. Dit vanuit het besef dat de openbare ruimte –met name in steden- steeds minder mogelijkheden biedt om te spelen, te sporten en elkaar te ontmoeten (hangplekken) én een steeds minder veilige omgeving voor kinderen en jongeren vormt. In het kader van Jeugd en fysieke ruimte is een aantal activiteiten opgepakt die tot doel hebben om de leefkwaliteit in steden te verbeteren, ondermeer door meer speelruimte voor kinderen en jongeren te creëren en overlasterisituaties van jongeren in steden te beperken. Het Ministerie van VROM, trekker van het thema, werkt daartoe samen met ondermeer de VNG en Jantje Beton (sinds 2003 samen verenigd in het netwerk Child Friendly Cities) en 3VO. De activiteiten kenmerken zich door de ruime aandacht voor én stimulans tot zogenaamde 'good practices'. Zo is het Handboek Speelruimtebeleid ontwikkeld, om gemeenten te ondersteunen bij de ontwikkeling van een integraal speelruimtebeleid. In samenwerking met het netwerk Child friendly Cities is de prijsvraag kindvriendelijke initiatieven voor gemeenten uitgeschreven. Ook de publicatie Kindvriendelijke projecten in de openbare ruimte en de themabrochure Sport als kwaliteit van de stad zijn in het kader van Jeugd en fysieke ruimte uitgebracht.

Het Ministerie van VROM heeft samen met het Netwerk Child Friendly Cities het *Handboek speelruimtebeleid Spelen met de ruimte* (2006) uitgebracht. Het handboek vormt één van de belangrijkste instrumenten die zijn voortgekomen in het kader van Operatie Jong, thema Jeugd en fysieke ruimte. Het handboek helpt lokale beleidsontwikkelaars om actief invulling te geven aan een gestructureerd gemeentelijk speelruimtebeleid. In het handboek komt het totale proces van het ontwikkelen,

uitvoeren en beheren van speelruimte als onderdeel van de openbare ruimte aan de orde. De nadruk ligt op integrale samenwerking tussen verschillende beleidsterreinen op lokaal niveau. In het handboek wordt een *3%-richtlijn* genoemd als norm voor de hoeveelheid formele speelruimte in een wijk. Dit richtgetal, dat eerder ontwikkeld is door de NUSO (de landelijke organisatie van speeltuinwerk en jeugdrecreatie), komt terug in het *Initiatiefwetsvoorstel buitenspeelruimte*, dat de SP in 2005 indiende, met steun van Jantje Beton, de ANWB, de NUSO en het Platform Ruimte voor de Jeugd. De SP pleit daarin voor wettelijke verankering langs de lijn van de ruimtelijke ordening minimumvoorwaarden (Socialistische Partij, 2005). Het voorstel haalt het niet; minister Rouvoet (Jeugd en Gezin) laat weten dat -hoewel het kabinet voldoende speelruimte voor kinderen in hun directe omgeving van groot belang acht- zij tot de conclusie komt dat afzonderlijke wetgeving niet noodzakelijk is om dit te realiseren (Minister voor Jeugd en Gezin, 2007). Het wetsvoorstel heeft wel geleid tot de beleidsbrief speelruimtebeleid (Ministerie van VROM, 2005), waarin minister Dekker van VROM gemeenten oproept om bij nieuwe ruimtelijke plannen deze 3% voor buitenspeelruimte te reserveren. In bestaande situaties vraagt ze gemeenten zo mogelijk deze norm alsnog te realiseren.

3.3 Initiatieven per departement

3.3.1 Initiatieven van het Ministerie van VROM

De fysieke omgeving is een belangrijk beleidsthema van het Ministerie van VROM. VROM streeft naar een aantrekkelijke leefomgeving, waarbij ze met name aandacht heeft voor de kwaliteit van het milieu en de ruimte. Het actieprogramma Gezondheid en Milieu, met daaraan gekoppeld een actieplan specifiek gericht op kinderen (Jeugd, Milieu en Gezondheid) vormt een relevant instrument. Leefkwaliteit gaat -naast bijvoorbeeld geluids- en stankoverlast, bodem- en luchtverontreiniging- over woningvariatie, parkeervoorzieningen, veiligheid, bereikbaarheid, levendigheid, groen en speelvelden. De Nota Ruimte introduceert in dit kader het begrip 'ruimtelijke basiskwaliteit'. Deze vormt de ondergrens voor alle ruimtelijke plannen, en moet gewaarborgd worden door generieke regels, waaraan alle betrokken partijen zijn gebonden. Eén van deze regels betreft het richtgetal van 75m² groen binnen 500 meter van iedere woning bij de opzet van nieuwe woonlocaties. VROM zet voorts de lijnen uit van het Grote Stedenbeleid (GSB) en de stedelijke vernieuwing (ISV). In 2007 presenteerde het ministerie van VROM de zogenaamde wijkenaanpak, die een extra impuls aan en intensivering van het GSB/ISV-beleid moet geven, in die gebieden waar het reguliere beleid tot op heden onvoldoende effect heeft gesorteerd. De wijkenaanpak heeft ruim oog voor de gezondheid en participatie van bewoners van de veertig wijken die voor dit aanvullende beleidsprogramma in aanmerking komen. Onderstaand volgt een weergave van de VROM-initiatieven die samenhangen met het thema jeugd, natuur en gezondheid.

Het *Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid* (2006) vormt de Nederlandse uitwerking van in Europees verband gemaakte afspraken over de bescherming van kinderen tegen mogelijke negatieve gezondheidseffecten van milieueffecten van de

omgeving. Het maakt deel uit van het *Actieprogramma Gezondheid en Milieu 2002-2006* van VROM en VWS en vormt de invulling van het beleid van de WHO en Europese afspraken. Uitgangspunten vormen de doelen van het Children's Environment and Health Action Plan for Europe (CEHAPE), die door de WHO zijn opgesteld. Figuur 3.2 schetst de internationale context.

VN-Verdrag voor de rechten van het kind, Artikel 31:

Lid 1. De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind op rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind, en op vrije deelneming aan het culturele en artistieke leven.

Lid 2. De Staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind volledig deel te nemen aan het culturele en artistieke leven, bevorderen de verwezenlijking van dit recht, en stimuleren het bieden van passende en voor ieder gelijke kansen voor culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.

De Europese ministers van milieu en volksgezondheid hebben in 2004 in Boedapest afgesproken speciale aandacht te besteden aan het milieu en de gezondheid van kinderen.

De Wereld Gezondheidsorganisatie WHO heeft het Children's Environment and Health Action Plan for Europe (CEHAPE) opgesteld. Het doel van dit plan is preventieve verbetering van de gezondheid van kinderen. Het plan stelt doelen op het gebied van water en sanitaire omstandigheden, luchtkwaliteit, letselpreventie en beweging, en geluid, stoffen & straling.

Figuur 3.2: De internationale context van het Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid (Ministerie van VROM, 2003)

Het accent voor Nederland ligt op de betere inrichting van de leefomgeving voor kinderen (0-19 jaar), binnen en buiten. Doelstelling voor de kindvriendelijke leefomgeving buiten is een buitenruimte te creëren waarin kinderen kunnen bewegen, spelen, ontmoeten en die geschikt is voor actief transport tussen kindbestemmingen (scholen, opvangcentra, overige accommodaties, woningen). Concreet moet de speciale aanpak van de leefomgeving buiten bijdragen aan vermindering van luchtwegklachten en van bewegingsarmoede en overgewicht. Om dit te bereiken wordt ingezet op (1) het scheppen van randvoorwaarden voor meer bewegen en (2) het verminderen van blootstelling aan luchtvervuiling. Beleidsacties zijn gericht op kennisontwikkeling (wetenschappelijk onderzoek), op agendasetting en op het faciliteren van beleidsontwikkeling met instrumenten, infrastructuur en kennisverspreiding (Ministerie van VROM, 2006a).

In het kader van agendasetting wordt zoveel mogelijk aangesloten bij lopende programma's (Operatie Jong, Ruimte voor sport en bewegen, Groene gezonde stad, GIOS, JNGV), met als doel om hierbinnen aandacht te besteden aan de functie van de (groene) leefomgeving voor de gezondheid van kinderen. Daarnaast worden tijdelijk lokale initiatieven op het gebied van groen en speelruimte gestimuleerd die kindspecifiek aandacht aan milieukwaliteit besteden. VROM hoopt hiermee goede voorbeelden te genereren en lokale allianties te stimuleren. Zo wordt een deel van het IMPULS-budget van het Investeringsbudget ISV besteed aan projecten om met groen aan de slag te gaan op een manier vergelijkbaar met Onze-Buurt-Aan-Zet, een onderdeel van het Grote Stedenbeleid II dat in 2005 afliep. Een ander instrument om lokale initiatieven op het gebied van groen en speelruimte te stimuleren is de uitbreiding van de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu

(SMOM), gericht op wijken met knelpunten en met aangepaste criteria. Ook de uitbreiding van de prijsvraag kindvriendelijke initiatieven met criteria op het gebied van milieukwaliteit en gezondheid, maakt deel uit van de agendasetting van het Actieplan JMG.

Om de beleidsontwikkeling te faciliteren oppert het Actieplan JMG voor een kennistransferpunt voor steden met voorbeeldprojecten op het gebied van groen. Gezondheid is hierin een belangrijk aspect, en een module over jeugd wordt opgenomen. Verder worden betrokkenen bij een gezonde leefomgeving, zoals medisch-milieukundigen en gemeenteambtenaren milieu en ruimtelijke ordening, versterkt in hun adviesmogelijkheden over ruimtelijke inrichting en plannen waarin gezondheid een plek krijgen. In de Handreiking Gezondheid in de MER wordt dit bekrachtigd. Met deze acties geeft VROM het belang aan van een lokale wijkgerichte benadering in beleid en projecten voor verbetering van de leefomgevingskwaliteit.

Het Actieprogramma Gezondheid en Milieu 2002-2006 heeft een vervolg in de *Nationale aanpak milieu & gezondheid*, waarin prioriteiten voor de periode 2008-2012 worden gesteld. Gezond ontwerpen en inrichten van de fysieke leefomgeving is één van de inhoudelijke speerpunten, en wel vanwege de groeiende gezondheidsproblemen die vaak gerelateerd zijn aan een gebrek aan bewegen, zoals obesitas en diabetes. Het kabinet wil bij de uitwerking van dit thema uitdrukkelijk aandacht geven aan de jeugd als gevoelige doelgroep (Ministerie van VROM et al, 2008). Ze zet de reeds ingeslagen weg voort, door de uitvoering van het Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid, ontwikkeld binnen het voorgaande Actieprogramma Gezondheid en Milieu, op te nemen in de Nationale aanpak.

Het **Grote Stedenbeleid (GSB)** richt zich op een integrale aanpak van de problemen en kansen van éénendertig (middel)grote steden in het land (G31). Deze steden werken al een aantal jaren samen met het Rijk om de grootstedelijke problemen aan te pakken. De derde ronde van het Grote Stedenbeleid (GSB-III) is in 2005 van start gegaan. De algemene kaders voor de periode 2005-2009 zijn vastgelegd in de nota Samenwerken aan de krachtige stad (ministerie van BZK, 2004). Het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving is een van de (outcome)doelstellingen van GSB-III. Een andere –voor deze studie relevante– doelstelling betreft het verbeteren van de sociale kwaliteit van de samenleving. Zeven prioritaire aandachtsvelden, ook aangeduid met sociale dossiers, zijn onderscheiden, die in feite de grootstedelijke maatschappelijke thema's vormen waar de overheden gezamenlijk aan willen werken. Drie van deze dossiers raken de thematiek van jeugd, natuur en gezondheid:

- Inlopen gezondheidsachterstanden ("Gezond en wel in de stad"), dat zich met name richt op de aanpak van overgewicht onder 0-19 jarigen.
- Participatie, sport, cultuur en vrije tijd ("Meedoen"), waarvoor een aparte regeling Buurt, Onderwijs en Sport (BOS) wordt uitgewerkt.
- Sociale kwaliteit van de woon- en leefomgeving ("Meer dan stenen stapelen"), waarbij de aandacht uitgaat naar de fysieke voorwaarden voor een aantrekkelijke sociale en veilige omgeving.

Het *Investeringsbudget voor Stedelijke Vernieuwing* (ISV) is een bundeling van geldstromen die in het kader van de Wet stedelijke vernieuwing wordt uitgevoerd. Het maakt onderdeel uit van het GSB-III. Het GSB kent drie brede doeluitkeringen (BDU's): fysiek, sociaal en economie. Het ISV betreft de fysieke BDU en is gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de fysieke (en sociale) leefomgeving van het stedelijk gebied en het (opnieuw) binden van de midden- en hogere inkomens aan de stad. De reikwijdte van de fysieke stedelijke vernieuwing wordt weergegeven via vier prestatievelden. Het prestatieveld omgevingskwaliteit onderscheidt acht beleidsthema's, waarvan groen (in de stad) voor deze studie het meest relevant is. Dit thema is uitgewerkt in de outputdoelstelling: de verbetering van grootschalig groen in de stad, die specifiek op de G31 van toepassing is. Het doel 'Verbetering van de kwaliteit van de (semi-)openbare ruimte' geldt voor alle gemeenten, evenals de doelstelling 'Fysieke ruimte scheppen voor sociale voorzieningen'.

Vanuit het GSB beheert VROM, mede namens EZ en LNV, het ISV. In 2007 werd de tweede periode van ISV (ISV-2) van kracht. De G31 kunnen rechtstreeks bij het Rijk een bijdrage aanvragen, door het indienen van een Meerjaren Ontwikkelings Programma (MOP). Het GSB-kader vormt het toetsingskader voor het opstellen en beoordelen van de MOP's van de G31-gemeenten. Voor kleinere gemeenten is de samenhang met het GSB niet van belang; voor hen verloopt de aanvraag via de provincie.

3.3.2 Initiatieven van het Ministerie van OCW

Het Ministerie van OCW vormt een belangrijk departement, waar het om de ontwikkeling van kinderen gaat. Het is immers verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderwijs, en ook de kinderopvang, inclusief buitenschoolse opvang (BSO), valt sinds 2007 onder het bewind van OCW (Ministerie van OCW, 2008). Dit was een belangrijk jaar voor wat betreft de verruiming van het BSO-aanbod: vanaf het schooljaar 2007-2008 hebben basisscholen een wettelijke taak in het verzorgen van de mogelijkheid van buitenschoolse opvang van hun leerlingen, als ouders hierom vragen. Een belangrijk instrument om de kwaliteit van het onderwijs te sturen, zijn de zogenaamde kerndoelen die OCW vaststelt. Kerndoelen geven per vak aan wat de school kinderen moet leren. Daarbij gaat het niet alleen om kennis bijbrengen, maar ook om inzicht, vaardigheden en respect voor waarden en normen die in de Nederlandse samenleving belangrijk zijn. Omdat het onderwijs een zo prominente rol in het leven van het kind speelt, vormt de school ook een belangrijk kader om samenwerking met andere beleidsvelden aan te gaan. De brede school is een goed voorbeeld van deze ontwikkeling. Ook is er een nauwe samenwerking tussen scholen en jeugdzorg, dat tot uiting komt ondermeer via zogenaamde Zorg- en adviesteams (ZAT's). Om leerlingen voor te bereiden op hun rol in en bijdrage aan de maatschappij, heeft OCW het initiatief tot maatschappelijke stages genomen. De stages zijn bedoeld om jongeren tijdens hun schooltijd kennis te laten maken met de samenleving, door een onbetaalde bijdrage te leveren aan deze samenleving. Het geeft daarmee jongeren zelf de kans te ontdekken hoe leuk het is om verantwoordelijkheid te nemen voor anderen, de buurt, de politiek, de samenleving.

Onderstaand worden nader ingegaan op een aantal initiatieven van OCW, die samenhangen met de JNG-thematiek.

In 2005 is de *Alliantie School en Sport samen sterker* door het NOC*NSF en het ministerie van OCW, mede namens de staatssecretaris van VWS, gesloten. De alliantie wil meer sport- en beweegmogelijkheden op en rond school door samenwerking tussen scholen en sportorganisaties. Daartoe is een ambitieus doel geformuleerd: in 2010 kan op 90% van alle scholen ieder kind elke dag bewegen of sporten, zowel binnen als buiten de school. Voor de uitvoering van de plannen werkt de alliantie samen met een veelheid van organisaties voor onderwijs, lichamelijke opvoeding, sport, voeding en gemeentelijk bestuur. Hierbij wordt gestreefd naar samenwerking en gezamenlijkheid op vijf gebieden, waaronder het sport- en beweegaanbod én multifunctionele accommodaties (Ministerie van OCW, 2005). Naar aanleiding van het Amendement Van der Sande/Verbeet inzake naschoolse opvang en sport (Ministerie van VWS, 2006c) wordt de buitenschoolse opvang aan de ambitie toegevoegd. Gestreefd wordt naar realisatie op zodanige wijze, dat sluitende dagarrangementen –dat wil zeggen zonder tussenkomst van ouders voor bijvoorbeeld vervoer- ontstaan. Dit uitgangspunt sluit aan op het concept van brede scholen.

Het ministerie van OCW werkt aan de ontwikkeling van *brede scholen*. Brede scholen hebben gemeen dat de school structureel samenwerkt met andere instellingen, zoals kinderopvang, welzijn, zorg, cultuur en/ of sport, met als resultaat dat –afhankelijk van de lokale behoeften- vaak een scala aan voorzieningen rondom de schoollocatie wordt gesitueerd: het consultatiebureau, de peuterspeelzaal, buitenschoolse opvang, de muziekschool, de bibliotheek en/of sportvoorzieningen. Het doel is in het algemeen de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten. Ook het verhogen van de sociale cohesie, en –met name in het voortgezet onderwijs- het bevorderen van maatschappelijke participatie en het vergroten van mogelijkheden voor talentontwikkeling vormen voorkomende doelen. In de kleinere gemeenten is het in stand houden van het voorzieningenniveau een belangrijk nevendoeel. De meeste brede scholen staan in stedelijk gebied, maar er zijn ook steeds meer brede scholen op het platteland. Ruim driekwart van de gemeenten (337 van de 443) is druk doende met de brede school-ontwikkeling. In totaal zijn er in het primair onderwijs ongeveer 1000 brede scholen actief. In het voortgezet onderwijs zijn er inmiddels naar schatting 350 (Ministerie van OCW, 2007).

OCW stimuleert de brede schoolontwikkeling, ondermeer door subsidieregelingen om een multifunctionele huisvesting te realiseren (de Regeling stimulering aanpassing brede scholen en sportaccommodaties, 2006). De Impuls brede scholen, sport en cultuur (2007) is bedoeld om het aantal brede scholen met sport- en cultuuraanbod uit te breiden, zodanig dat de inzet van sportverenigingen voor het onderwijs, de naschoolse opvang en de wijk wordt versterkt. Een landelijk steunpunt voor de brede school is in ontwikkeling. Omdat het vaak gaat om herinrichting van de bestaande locatie -en soms om nieuwbouw- bestaan hier kansen voor een kindvriendelijke groene inrichting.

3.3.3 Initiatieven van het Ministerie van VWS

Het ministerie van VWS heeft recentelijk een aantal beleidsnota's uitgebracht, die samenhangen met de thematiek van deze studie, en dan met name de aspecten gezondheid en jeugd. De sportnota *Tijd voor sport* (VWS, 2005b) beschrijft aan de hand van drie overkoepelende thema's Meedoen, Bewegen en Presteren de hoofdlijnen van het sportbeleid in de periode 2006-2010. De nota noemt ondermeer het belang van bewegen voor de gezondheid, en ziet kansen in de samenwerking tussen scholen en sportverenigingen; de Alliantie School en sport samen sterker (zie onder OCW) wordt in dit kader genoemd. Allochtone jongeren vormen een specifieke doelgroep. De nota kondigt het programma Meedoen allochtone jeugd door sport (2006-2010) aan, dat als speerpunt van het jeugd-, sport- en integratiebeleid met voorrang opgepakt en uitgewerkt wordt. Ook kondigt de nota het nieuwe programma Nationaal Actieplan Sport en bewegen aan. De aandacht in de nota voor de rol van de openbare ruimte is beperkt: enkel de reeds bestaande initiatieven van Operatie Jong en de BOS-impuls worden opgesomd. In de preventienota *Kiezen voor gezond leven 2007-2010* (Ministerie van VWS, 2006b) wordt ondermeer aandacht geschonken aan overgewicht, waarbij verwezen wordt naar het Convenant Overgewicht en naar het Actieprogramma Gezondheid en Milieu (VWS en VROM). In de *preventievisie Gezond zijn, gezond blijven* (VWS, 2007a) wordt ondanks de veelbelovende omslag van een meisje balancerend op een houten balk in een weide, vooral aandacht besteed aan jeugdzorg, overgewicht en alcoholproblematiek. De preventie van overgewicht wordt met name gezocht in (georganiseerde) sport en gezonde voeding. Onder het kopje wijkinrichting wordt kort aangestipt dat groenvoorzieningen in de dagelijkse leefomgeving het buiten spelen bevorderen.

Het **Convenant Overgewicht** (Ministerie van VWS et al., 2005) is op initiatief van het ministerie van VWS begin 2005 ondertekend door de ministeries van VWS en OCW en verschillende andere organisaties uit het bedrijfsleven, de verzekeringswereld en de belangenbehartiging. Het ministerie van VWS wijst een bestuurder aan als ambassadeur en richt een projectbureau op. Het convenant vindt zijn basis in de VWS-Preventienota Langer Gezond Leven 2004-2007 en de nota Sport, Bewegen en Gezondheid (2001). Het doel is de gezonde keuze gemakkelijk, aantrekkelijk en vanzelfsprekend te maken. Het *Actieplan Energie in Balans* van het convenant concretiseert de ambitie en de aanpak. Kinderen worden specifiek genoemd, ondermeer door aandacht te hebben voor de schoolomgeving en de thuisomgeving. Concrete acties vormen ondermeer de projecten schoolgruiten, de gezonde schoolkantine, koken met klasse, kids in balance, sportieve kinderopvang en sportstimuleringsprogramma's, ondermeer van de Buitenspeelbond. Een tussentijdse evaluatie (Convenantbureau Overgewicht, 2007) maakt duidelijk dat het aantal te dikke mensen blijft stijgen, ondanks de vele aandacht en acties rond dit onderwerp. Een pakket met extra maatregelen om de groei van het aantal kinderen met (ernstig) overgewicht te bestrijden, wordt gepresenteerd. Diverse binnenschoolse activiteiten worden als prioriteit benoemd, zoals de landelijke introductie van Lekker Fit lesprogramma's op de basisschool. Ook voor de openbare ruimte is nu aandacht: een buitenspeelnorm wordt genoemd: een aantrekkelijke en veilige speelplek voor ieder kind binnen 400 meter van het huis. De G4, het NISB en het Ministerie voor Jeugd en Gezin zijn aangewezen als trekkers voor de realisatie.

Het **Nationaal actieplan Sport en Bewegen (NASB)** richt zich op de huidige te weinig-actieven in de Nederlandse samenleving. Met het NASB wil het Ministerie van VWS bereiken dat meer burgers kiezen voor een actieve leefstijl. Het wil hen stimuleren om meer en structureel te gaan bewegen, onder het motto dagelijks bewegen wordt de norm. Het NASB focust daartoe op de omgeving die moet uitnodigen tot meer sport en bewegen. Het NASB stelt geld beschikbaar voor gemeenten, sportorganisaties en andere maatschappelijke organisaties en biedt daarnaast advies en ondersteuning en levert inzicht in effectieve interventies. Als toekomstige volwassenen is de jeugd een belangrijke doelgroep in het kader van NASB. Het NASB heeft een aantal succesvolle projecten en interventies opgeleverd, die een goede manier hebben gevonden om de jeugd te bereiken. Op de website van de NASB worden een aantal projecten uitgelicht:

- *Jump-in*, een interventie voor de bestrijding van overgewicht en passiviteit bij kinderen via een leerlingenvolgsysteem;
- *Thuis op straat (TOS)*, een project dat tot doel heeft de sfeer op pleinen en straten te verbeteren, zodanig dat kinderen en jongeren zich buiten thuis voelen. Thuis op straat organiseert daartoe allerlei sport- en spelactiviteiten op pleinen en in publieke voorzieningen.
- *Who's Next*, een interventie die ervoor zorgt dat jongeren meer invloed krijgen op sportgebied, door hen in het participatietraject te betrekken.
- *Alle leerlingen actief* richt zich op inactieve groepen leerlingen van zowel basisscholen als middelbare scholen. Het instrument van Motivational interviewing maakt dat de interventie succesvol is;
- *Lekker fit!*, een lesprogramma voor kinderen op de basisschool. Het lesprogramma bevat lessen over voeding, bewegen en het maken van gezonde keuzes.
- *Scoren voor gezondheid*, een interventie om de gezondheid van de basisschooljeugd te bevorderen. Scoren voor gezondheid werkt met bekende voetballers als rolmodel.

De Tijdelijke **stimuleringsregeling Buurt, onderwijs en sport (BOS)**, de zogenaamde BOS-impuls (2006) beoogt door middel van sportarrangementen achterstanden van jeugdigen (4-19 jaar) aan te pakken en de overlast van jongeren in wijken te verminderen (Ministerie van VWS, 2004). De BOS-impuls bouwt onder andere voort op de successen van de breedtesportimpuls en de brede school, maar verlegt het accent naar een gelijkwaardige samenwerking van buurt, onderwijs en sportorganisaties. De gemeente heeft de regie. Zij kunnen een uitkering aanvragen ten behoeve van een meerjarig BOS-project. Door de inzet van de BOS-impuls wil VWS gemeenten stimuleren activiteiten te organiseren, die onderdeel zijn van een samenhangend pakket dat aansluiting bij de dagindeling van jeugdigen, zogenaamde arrangementen. Onderdeel van het arrangement dienen sport- en beweegactiviteiten te zijn. In een arrangement kunnen naast sport- en beweegactiviteiten een scala aan andere activiteiten plaatsvinden, die een bijdrage leveren aan het verkleinen van de achterstanden van jeugdigen, of aan het verminderen van overlast in de wijk. Samenwerking is vereist: het BOS-project moet passen in het lokale beleid voor welzijn, gezondheid, onderwijs, jeugd, ruimtelijke ordening en sport. Dat betekent

ontschotten tussen de beleidsterreinen. De BOS-regeling heeft een werkingsduur van vier jaar en eindigt in 2010. Voor de tijd daarna worden nu plannen ontwikkeld.

In het *Programma Meedoen allochtone jeugd door sport* staat ontmoeting, binding, opvoeding en integratie van de allochtone jeugd en hun ouders door middel van sport centraal. Doelen van het programma zijn (1) om de achterblijvende sportdeelname van de allochtone jeugd in te lopen en (2) om de sportinfrastructuur zodanig toe te rusten, dat sport als instrument kan worden ingezet ten behoeve van het preventieve jeugdbeleid en in jeugdzorgtrajecten. De rol van sportbonden en gemeenten zijn daartoe cruciaal. De inzet van beschikbare middelen komt dan ook vooral ten goede aan het lokale niveau: sportscholen en sportverenigingen worden in dit kader genoemd (Ministerie van VWS, 2006d). De sportvereniging wordt gezien als de uitgelezen plek om mensen met verschillende achtergronden te verenigen.

3.3.4 Initiatieven van het Ministerie voor Jeugd en Gezin

Het ministerie voor Jeugd en Gezin is geïntroduceerd in het vierde Kabinet Balkenende, om de samenhang in het beleid rond jeugd en gezin te verstevigen. Daartoe werkt het nauw samen met vier andere ministeries die met jeugd te maken hebben: VWS, Justitie, OCW en SZW. Het zogenaamde programmaministerie heeft een eigen portefeuille. Eén van de speerpunten in het beleidsprogramma 2007-2011 ‘Alle kansen voor alle kinderen’ vormt de kindvriendelijke leefomgeving. Daarbij komt ook de rol van openbaar groen aan de orde.

“Een kindvriendelijke leefomgeving betekent ook veilige wandel- en fietspaden, een schone en veilige buitenruimte, met accommodaties waarin vrijetijdsactiviteiten worden aangeboden, met een aanbod aan sport, cultuur en groen binnen ieders bereik.” (*Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2007*)

Hoewel Jeugd en Gezin de kindvriendelijke omgeving als speerpunt kiest, blijft de uitvoering hiervan duidelijk een ondergeschoven kindje ten opzichte van de hoofdtaak van de minister om in alle gemeenten Centra voor Jeugd en Gezin te openen, waar ouders terecht kunnen met opvoedvragen en waar probleemkinderen vroegtijdig worden gesignaleerd. Voor het speerpunt van een kindvriendelijke omgeving beperkt de minister zich grotendeels tot het onderschrijven van programma's die reeds in uitvoering zijn, zoals de beleidsbrief Buitenspeelruimte (VROM), de Nationale Aanpak Milieu en Gezondheid (VROM), het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen (VWS) en het programma Groen en de stad (LNV). Wel heeft de minister een ambtelijk *platform kindvriendelijke woon- en leefomgeving* ingericht, bedoeld voor informatie-uitwisseling tussen de verschillende departementen en waar afstemming van beleid kan plaatsvinden (Minister voor Jeugd en Gezin, 2008). De VNG, als vertegenwoordiger van het netwerk Child Friendly Cities, neemt hieraan ook deel.

3.3.5 Initiatieven van het Ministerie van LNV

Met het programma *Jeugd, Natuur, Voedsel en Gezondheid* (JNVG) laat het Ministerie van LNV blijken het belangrijk te vinden dat kinderen al op jonge leeftijd verbondenheid ontwikkelen met natuur en voedsel. Samen met andere organisaties ontplooit LNV verschillende activiteiten voor jongeren. Het doel daarvan is dat jongeren zich bewuster worden van hun groene leefomgeving, inclusief de herkomst van hun voedsel, en daar zorg en respect voor te hebben. Dit moet ertoe leiden dat jongeren meer tijd in de groene ruimte doorbrengen met spelen, recreëren, ontspannen en leren. Om de meningen van jongeren mee te nemen bij het bepalen van de programmakeuze, zijn *jongerenpanels* opgezet. Deze bijeenkomsten hebben geleid tot een lijst van tien kritische succesfactoren omtrent het werken met jongeren rondom het thema JNVG (Yppah, 2006). *Smaaklessen* is een lesprogramma voor het basisonderwijs, dat ook in het kader van JNVG ontwikkeld is. De nadruk bij de praktische lessen over voeding en voedsel ligt op het proeven, ruiken, voelen en zien. Door kinderen al op jonge leeftijd te interesseren voor voedsel, is het aannemelijk dat ze later bewustere keuzes maken. Het Ministerie van LNV ondersteunt vanuit JNVG de campagne *Ga voor gezond!*, een landelijke scholenactie die op initiatief van het nationaal gezondheidsinstituut NIGZ tot stand is gekomen, en die bedoeld is om de groeiende ongezonde leefstijl van kinderen op een aansprekende manier aan te pakken.

Het programma *Groen en de stad* (2007, voorheen GIOS) heeft als doelstelling om de leefbaarheid van de grote steden te verbeteren en ruimtelijke samenhang in groenstructuren binnen en buiten de stad te creëren. In het programma werkt het ministerie van LNV samen met andere overheden (VROM en WWI), steden en maatschappelijke partners. Dat gebeurt ondermeer via voorbeeldprojecten, leerwerkcateliers en een actief kennisnetwerk (community of practise). Onderdeel van Groen en de stad is het deelprogramma *Groene Partners*, opgericht om groen hoger op de agenda te krijgen. Enkele innovatieve voorbeeldprojecten die met dit impulsbudget gefinancierd zijn, richten zich op de jeugd. Het programma stimuleert de realisatie van stadsparken, speelweides, trapveldjes en natuurgebieden. Voor groen in de stad is budget beschikbaar via het ISV, dat valt onder de paraplu van het Grote Stedenbeleid. Voor groen om de stad verloopt de geldstroom via het Investeringsbudget Landelijk gebied (ILG). Het Rijk heeft daartoe met de twaalf provincies bestuursovereenkomsten afgesloten. De provincies zijn gedurende de periode 2007-2013 verantwoordelijk voor de realisatie van ongeveer 16.000 hectare grootschalig recreatiegroen bij de grote steden.

LNV is verantwoordelijk voor de aansturing van het *Groen Onderwijs*. Het groen onderwijs omvat wetenschappelijk (Wageningen UR), hoger onderwijs (HASSen) en middelbaar onderwijs (AOC's). Ook vallen verschillende VMBO's en de centra voor praktijkleren die groene opleidingen aanbieden onder het groen onderwijs. Het onderwijsbeleid van LNV is tweeledig. LNV geeft –waar nodig– een groene vertaling van het algemeen beleid voor het onderwijs dat OCW ontwikkelt; LNV is in deze volgend (1). Daarnaast (2) ontwikkelt LNV specifiek groen onderwijsbeleid. De specifieke kenmerken van agrarisch onderwijs (kleinschaligheid en de rurale ligging)

maken dat het groen onderwijs te kampen heeft met eigen uitdagingen, waarvoor specifiek beleid nodig is. In de Beleidsbrief Groen Onderwijs 2010 uit 2002 is onder meer ingezet op kenniscirculatie en verbreding van Natuur- en Milieueducatie. Het vormen van een educatiestructuur, waarin natuur- en milieueducatie en maatschappelijke stages een plek hebben, is een belangrijk speerpunt gebleven.

Voortbouwend op het lopende *Natuur- en Milieu Educatie* (NME)-beleid en het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling werkt LNV samen met de departementen VROM en OCW en andere bestuurslagen aan een nieuwe Nota NME. De kern van het NME-beleid is beleven van natuur, waardenontwikkeling, ontwikkelen van zorg en respect en werken aan handelingsperspectieven, zodat burgers tot weloverwogen keuzen die van invloed zijn op natuur, kunnen komen. De competente burger is het uiteindelijke doel. Jongeren binnen schoolverband en buiten schoolverband zijn een belangrijke doelgroep van NME, waarbij de accenten over de leeftijdsgroepen heen verschuiven van kennismaken en beleven naar uiteindelijk de handelingsperspectieven en eigen verantwoordelijkheden.

Het kabinet wil dat alle leerlingen in het voortgezet onderwijs een maatschappelijke stage lopen. Deze stages dienen om de maatschappelijke betrokkenheid, sociale integratie en het besef van normen en waarden bij jongeren te vergroten. Minister Verburg (LNV) wil de 'groene invulling' van maatschappelijke stages tot een succes maken. Het is de bedoeling dat leerlingen in de praktijk ervaring opdoen met de beleidsterreinen van het ministerie van LNV, zoals natuur- en landschapsbeheer, landbouw en voedselkwaliteit, diervverzorging en zorgboerderijen. Daartoe heeft Verburg partijen in het groen uitgedaagd om ten minste tienduizend stageplaatsen beschikbaar te stellen. De uitdaging heeft zijn werking gehad: ondermeer LTO Nederland, het platform Biologica, de AOC Raad en verschillende gemeenten bieden groene stageplaatsen aan. Een aantal aanbieders –ondermeer Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en het IVN- heeft met het oog op de *groene maatschappelijke stage* een coalitie gevormd.

3.4 De rol van provincies en gemeenten

De rijksoverheid heeft tot taak het publiek belang ten aanzien van jeugd, natuur en gezondheid te borgen. De daartoe benodigde activiteiten hoeft zij niet allemaal zelf uit te voeren, wél dient zij er op toe te zien dát activiteiten plaatsvinden die leiden tot het borgen van het publieke belang. De rijksoverheid heeft de verantwoordelijkheid om provincies en gemeenten bewust te maken van de mogelijkheden van natuur voor kinderen in relatie tot gezondheid, het proces te organiseren en de uitvoering op het regionale en lokale beleidsniveau te faciliteren met kennis, financiële middelen en de inzet van instrumenten uit ondermeer de ruimtelijke ordening (RMNO, 2007a).

Van oudsher concentreert het Rijk zich op beleidsontwikkeling, terwijl lagere overheden tot taak hebben dit rijksbeleid uit te voeren, ondermeer door vertaling naar het provinciale en lokale niveau. De afgelopen jaren is het beleid in toenemende mate gedecentraliseerd, en dan met name de RO-bevoegdheden. Met de Nota

Ruimte en de Agenda Vitaal Platteland heeft het kabinet gekozen voor een sturingsfilosofie die lagere overheden de macht geeft om eigen ruimtelijk beleid te ontwikkelen en uit te voeren, in samenwerking met marktpartijen en maatschappelijke partijen: decentraal wat kan. Zo hebben provincies op basis van de Wet Inrichting Landelijk Gebied een belangrijke regiefunctie gekregen en bovendien zijn zij beleidsverantwoordelijk voor natuur in het landelijk gebied. Naast taken die haar door het rijk worden opgedragen (medebewind), kunnen provincies ook zelf taken ter hand nemen (autonomie). Provincies hebben meer dan gemeenten een plannende, sturende en coördinerende taak. Bovendien worden uitvoerende taken die het (boven)lokale niveau overschrijden, door provincies opgepakt. Een directe rol hebben provincies wat betreft het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV), vanwege de aanvragen van niet-G31 gemeenten die via de provincie lopen. Ook met betrekking tot het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG), plattelandsontwikkeling (POP-subsidies) en Groen om de stad vervullen provincies een spilfunctie. Provincies hebben ook indirect een belangrijke functie als het gaat om het thema jeugd, natuur en gezondheid: daar waar de rijksoverheid dreigt te verzanden in verkokering, kunnen provincies via ontschotting van provinciale middelen de rol van het middenbestuur waarmaken. Provincies krijgen immers meer en meer de beschikking over grote budgetten, zoals de ILG-gelden, waar diverse regelingen in zijn opgegaan. Het budget kan de provincie vervolgens inzetten voor het bereiken van verschillende doelen, waardoor een integrale aanpak gestimuleerd wordt en wat uiteindelijk moet zorgen voor meer samenhang in het gebiedsgericht beleid.

Gemeenten vervullen voor de totstandkoming van een kindvriendelijke leefomgeving een cruciale rol. Met name als het gaat om ruimtelijke ordening en voorzieningen bij scholen worden veel bevoegdheden bij gemeenten neergelegd. Ook in de openbare gezondheidszorg ligt het initiatief steeds vaker bij de gemeente, mede door de Wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (WCPC) en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Maar ook de eigen verantwoordelijkheid van de burger voor een gezonde leefstijl kan op het lokale bestuurlijk niveau gefaciliteerd worden: de individuele keuzevrijheid is vaak nogal betrekkelijk, vanwege de invloed van de sociale en fysieke omgeving op de leefstijl. Gemeenten hebben -globaal gesproken- binnen de bebouwde kom de verantwoordelijkheid voor het groen. Daarmee spelen zij via de inrichting van de openbare ruimte (instrumentarium van ruimtelijke ordening) een belangrijke rol om de gezonde keuze voor iedereen, en niet in de laatste plaats kinderen, realiseerbaar te maken. Het Handboek Speelruimtebeleid, dat in het kader van Operatie Jong, thema Jeugd en Fysieke Ruimte is uitgebracht, helpt lokale overheden om een integraal speelruimtebeleid te ontwikkelen. De 3%-norm die in de beleidsbrief speelruimtebeleid (VROM) wordt genoemd voor buitenspeelruimte vormt daarbij een belangrijke richtlijn voor gemeenten. Ook de handreiking gezondheid in de MER biedt een belangrijke stimulans tot investeren in het groen met het oog op een gezonde samenleving via een lokale wijkgerichte benadering. Om gemeenten inspiratie te geven voor de manier waarop ruimtelijke plannen omtrent jeugd, natuur en/of gezondheid vorm kunnen krijgen, lopen diverse initiatieven. Good practices krijgen ondermeer aandacht via een kennistransferpunt dat het Actieplan JMG oppert, en via de prijsvraag kindvriendelijke initiatieven van

VROM, die voor gemeenten is uitgeschreven. Zoals gezegd worden in relatie tot voorzieningen bij scholen veel bevoegdheden bij gemeenten neergelegd. De brede school-ontwikkeling is een voorbeeld, waarbij de gemeente een spilfunctie vervult. Ruim driekwart van de gemeenten houdt zich bezig met het concept van brede scholen. Ook voor het succes van het Nationaal actieplan Sport en Bewegen (NASB) vervult de lokale overheid een cruciale rol, vanuit de gedachte dat interventies op de lokale schaal moeten worden gekozen. Vergelijkbaar hiermee heeft de gemeente ook de regie met betrekking tot de BOS-impuls om via sportarrangementen achterstanden van jeugdigen aan te pakken. Ondanks de instrumenten om op lokaal niveau de sociale en fysieke omgeving van kinderen te verbeteren, blijven -zo stelt de Volksgezondheid Toekomst Verkenning (VTV) bij gemeenten nog veel onbenutte mogelijkheden liggen om natuur en gezondheid ook vanuit andere beleidsdomeinen gunstig te beïnvloeden (RMNO, 2007b). Eén van die domeinen is het onderwijs, waarvan de bestuurlijke uitvoering vorm kan krijgen via Natuur en Milieu Educatie (NME). Gemeenten kunnen eigen NME-beleid ontwikkelen. Zeer actieve gemeenten zijn Den Haag en Utrecht, met eigen buitencentra in respectievelijk Wilhelminaoord en Oldenbroek. Deze buitencentra worden benut door scholen uit deze gemeenten, om op werkweek te gaan. Ook hebben gemeenten vaak een NME-centrum, dat doorslaggevend kan zijn in de wijze waarop scholen NME in hun onderwijs implementeren.

3.5 Beschikbare overheidsbudgetten

Aan de hiervoor besproken initiatieven is vaak een budget gekoppeld om vernieuwing te stimuleren. In tabel 3.1 wordt een eerste poging gedaan om het overzicht te geven. De cijfers zijn bedoeld als grove indicatie van bedragen en moeten uitdrukkelijk gezien worden als een snapshot; de ontwikkelingen maken dat het overzicht al snel door de tijd wordt ingehaald. Bovendien is het van belang te beseffen dat het budget dat aangewend kan worden voor doelstellingen op het gebied van jeugd, natuur en gezondheid, veelal een fractie van het totaalbudget is. Immers, veel van de programma's hebben een bredere insteek dan enkel de JNG-doelen. Naast budgetten die de overheid beschikbaar stelt, stimuleren ook maatschappelijke organisaties met eigen middelen goede praktijkinitiatieven. Noemenswaardig in dit verband zijn de Samenwerkende fondsen buitenspelen, bedoeld voor ondermeer speeltuinorganisaties, wijk- en buurtverenigingen en scholen.

Tabel 3.1: *Indicatief overzicht van budgetten gekoppeld aan overheidsinitiatieven rondom het thema jeugd, natuur en gezondheid*

Thema	Bedrag	Periode	Nota	Overheid
Nationaal Actieplan Sport en Bewegen	3,7-13,7 M/jaar	2006-2010	Tijd voor Sport	VWS
Opvoeding door sport en school	2-3 M/jaar	2006-2010	Tijd voor Sport	VWS/OCW
Vernieuwen lokaal sportaanbod	10,4-13,5 M/jaar	2006-2010	Tijd voor Sport	VWS
Integrale buurtaanpak en sport	29,8-18,7 M/jaar	2006-2010	Tijd voor Sport	VWS
SGB: ISV/ IMPULS (inrichtingsprojecten)	1094 M	2005-2009	Samenwerken aan de krachtige stad	VROM
SGB: Sociaal/ Gezond in de stad	25 M	2005-2009	Samenwerken aan de krachtige stad	VROM
SGB: Meedoen allochtone jongeren sport	19,8 M	2005-2009	Samenwerken aan de krachtige stad	VROM
Goede voorbeelden groen en speelruimte		Periodieke tenders	Toekomstagenda Milieu: Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM)	VROM via SenterNovem
Prijsvraag kindvriendelijke initiatieven		Vanaf 2007	Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid	VROM
Lokaal preventiebeleid	Deel van 4,6 M	2007	Preventienota Kiezen voor gezond leven 2007-2010	VWS
Plattelandsontwikkeling	Onderdeel van ILG	2007-?	Plattelands Ontwikkelings Plannen	Provincies
Innovatie kinderopvang	4,2 M/jaar	2005-2009	Wet kinderopvang	Agentschap SZW

3.6 Samenvatting en conclusie

De jeugd vormt een belangrijk thema in het beleid van de Rijksoverheid. Sinds de rijksbrede aandacht voor het kind met Operatie Jong, hebben veel departementen aandacht voor de ontwikkeling van de Nederlandse jeugd. Ook over de fysieke inrichting van de leefomgeving van kinderen en jongeren buigt het beleid zich. Opvallend is de grote samenhang in de beleidsontwikkeling van verschillende departementen: er lopen veel interdepartementale programma's, waartussen vaak ook dwarsverbanden bestaan: ze bouwen op elkaar voort en vullen elkaar aan. De inventarisatie van beleidsprogramma's maakt duidelijk dat er op het eerste gezicht veel raakvlakken zijn met het thema jeugd, natuur en gezondheid, dat uitgangspunt van deze studie vormt. De kanttekening is echter dat die raakvlakken met name spelen op het vlak van jeugd en gezondheid. Wat betreft het groen blijken

raakvlakken veeleer randverschijnselen: groen zit niet meer dan op de rand van de aandacht van ogenschijnlijk verwante departementen. Op onderdelen is er samenwerking tussen ministeries, maar de link tussen gezondheid én groen wordt enkel door LNV en in beperkte mate door VROM gelegd. Een vraag die al gauw naar boven komt drijven, luidt: Moet het groen wellicht beschouwd worden als het exclusieve domein van LNV?

Voor LNV is jeugd, natuur en gezondheid een belangrijk thema, waarvoor ook de minister zich hard maakt: ‘Ik wil investeren in scharrelkinderen, om hangjongeren te voorkomen’, aldus Minister Verburg. Het Ministerie van LNV heeft met het programma Groen en de stad een belangrijk instrument in handen om veranderingen te realiseren, bijvoorbeeld in verstedelijkte achterstandswijken, waar contact met natuur voor kinderen vaak niet vanzelfsprekend is. Ook de samenwerking met VROM is belangrijk: VROM geeft met de invulling van Jeugd en fysieke ruimte en het Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid aan oog te hebben voor een groene leefomgeving van kinderen, en daarmee de doelen van het LNV-thema JNG te onderschrijven. Voor LNV is het vinden van gelijkgestemden buiten het eigen departement ook relevant, omdat haar financiële middelen beperkt zijn, en voornamelijk bedoeld zijn voor agenderen van het JNG-thema. Het ‘grote geld’ zit op de grotere thema’s, waar groene speelruimte overigens goed in kan passen.

Om groene speelruimte in interdepartementale programma’s een meer centrale plek te geven, moet het besef dat groen kan bijdragen aan de gezonde ontwikkeling van kinderen gemeengoed zijn bij andere departementen, en daar ontbreekt het aan. Het ministerie van LNV is daardoor lang niet altijd een partij in interdepartementale samenwerkingsovereenkomsten, waar je dat -op inhoudelijke gronden- wellicht wel zou mogen verwachten. Zo ontbrak LNV in het rijksbrede programma Operatie Jong om tot een sterk en resultaatgericht jeugdbeleid te komen. Wellicht is dat ook een verklaring voor de weinige aandacht die het departement voor Jeugd en Gezin, dat min of meer voortvloeide uit de Operatie Jong, heeft voor de mogelijkheden van groen als interventie in de ontwikkelingsketen voor de jeugd. Dat de betekenis van de groene kwaliteit nog onvoldoende wordt erkend door andere departementen, stelde de Raad voor het Landelijk Gebied eerder al in haar advies Recht op groen, over de groene kwaliteit van de openbare ruimte (RLG, 2005). De gezonde omgeving moet een gemeenschappelijk einddoel zijn. De RMNO wijst in dit kader op de noodzaak van verdere samenwerking:

“Het onderling verbinden van partijen is urgent. Gezondheid is een onmiskenbare maatschappelijke waarde en de inzet van natuur kan bijdragen aan de effectiviteit van de middelen die nu in de gezondheidszorg besteed worden” (RMNO, 2007a).

Opvallend is dat de mogelijkheden om problemen in de samenleving aan te pakken die spelen rond jongeren en gezondheid (toenemend vandalisme in wijken, segregatie tussen verschillende groepen en teruglopende binding in de wijk, ongezonde leefstijl en in het verlengde daarvan overgewicht) binnen de grotere thema’s met name worden gezocht in de *sport* en in het *onderwijs*. Jeugd, welzijn, gezondheid, onderwijs en sport lijken inmiddels onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het belang van

scholen hangt samen met de veranderde visie op scholen: scholen staan niet langer op zichzelf, maar zijn steeds vaker ingebed in samenwerkingsverbanden in wijken, met instellingen op het gebied van zorg, buurtwerk en jeugdwerk. Dat blijkt uit ontwikkelingen als de brede school, de uitbreiding van de mogelijkheden van de buitenschoolse opvang en verlengde schooldag, bedoeld om kinderen in aanraking te laten komen met activiteiten waar in het gewone leerprogramma niet altijd ruimte voor is. Uit de verschillende beleidsprogramma's (o.a. Jeugd en fysieke ruimte; Grote Stedenbeleid; Buurt, onderwijs en sport; Alliantie school en sport samen sterker) blijkt de overtuiging dat sport op veel terreinen van het overheidsbeleid een belangrijke ondersteuning kan bieden; sport stimuleert niet alleen lichamelijke beweging, maar vormt tevens een podium om maatschappelijke doelen van sociale cohesie, inclusief integratie, te realiseren.

De vanzelfsprekendheid om de combinatie van jeugd en gezondheid met sport te zoeken, biedt perspectieven om ook het belang van groen voor de gezonde ontwikkeling van de jeugd te benadrukken. Ruimere aandacht voor de baten van natuur vereist niet alleen inzet van LNV, maar ook een ruimere blik van andere departementen. Bestaande schotten moeten daartoe wellicht opengebroken worden en eigen scoringsdriften opzij worden gezet. Verwante departementen moeten aangesproken worden op hun medeverantwoordelijkheid om groen als interventie in te zetten. Winst valt er bijvoorbeeld te behalen wanneer VWS de samenwerking met LNV zoekt bij het verkennen van de mogelijkheden van sporten buiten de sfeer van sportverenigingen, en in het verlengde daarvan: naar de benodigde aanpassingen aan de openbare ruimte zodanig dat mensen verleid worden tot lichamelijke activiteit. VROM zou de NUSO-norm van speelruimte voor het kind als basiskwaliteit kunnen formuleren. Voor een structurele inbedding van NME in het onderwijs, zou het wenselijk zijn wanneer de kennis en vaardigheden die met NME beoogd worden, in de kerndoelen worden vastgelegd. Tot op heden houdt OCW de boot af, onder het mom van de autonomie van scholen. De brede school-ontwikkeling lijkt bij uitstek een onderwerp voor LNV om zich in te mengen. Vaak vraagt de ontwikkeling tot een brede school herinrichting of soms zelfs nieuwbouw van de locatie. De aandacht voor de buitenruimte is tot op heden veelal het ondergeschoven kindje. Vaak niet zozeer uit onwil, maar meer omdat het opzetten van een brede school al zo veel energie vraagt. Een impuls van de overheid om een groene buitenruimte te realiseren, bijvoorbeeld via een ontwerp van een droombeeld groene brede school, zou de praktijk helpen om zich over de mogelijkheden te bezinnen.

Naast horizontale afstemming, ofwel afstemming tussen de diverse departementen die actief zijn op het vlak van JNG, is verticale afstemming ook cruciaal voor een goede beleidsuitvoering. Provincies en met name gemeenten hebben hierin een voorname taak. Zij voeren een groot deel van het rijksbeleid op de JNG-thema's uit en beslissen over een belangrijk deel van de relevante subsidies. De provincies hebben de verantwoordelijkheid om op regionaal niveau natuur zodanig vorm te geven dat de gezondheidsfunctie tot zijn recht komt. Provincies kunnen -daar waar de rijksoverheid dreigt te verzanden in verkokering- via ontschotting van provinciale middelen de rol van het middenbestuur waarmaken. Zij krijgen immers meer en meer de beschikking over grote budgetten, zoals de ILG-gelden, waar diverse regelingen in

zijn opgegaan. Gemeenten hebben tot taak het benodigde proces op het (boven)lokale niveau te stimuleren en regisseren. Als het gaat om groene speelruimte in de dagelijkse leefomgeving, zijn kinderen met name afhankelijk van het beleid van de gemeente omtrent de wijze waarop wordt omgegaan met planvorming, inrichting en beheer van de openbare ruimte. Gemeenten vervullen voor de totstandkoming van een kindvriendelijke leefomgeving dan ook een cruciale rol. Met name als het gaat om ruimtelijke ordening en voorzieningen bij scholen worden veel bevoegdheden bij gemeenten neergelegd. Maar ook de eigen verantwoordelijkheid van de burger voor een gezonde leefstijl kan op het lokale bestuurlijk niveau gefaciliteerd worden: de individuele keuzevrijheid is vaak nogal betrekkelijk, vanwege de invloed van de sociale en fysieke omgeving op de leefstijl. Gemeenten hebben - globaal gesproken- binnen de bebouwde kom de verantwoordelijkheid voor het groen. Daarmee spelen zij via de inrichting van de openbare ruimte (instrumentarium van ruimtelijke ordening) een belangrijke rol om de gezonde keuze voor iedereen, en niet in de laatste plaats kinderen, realiseerbaar te maken. De laatste jaren zijn er veel instrumenten ontwikkeld om gemeenten te ondersteunen in het realiseren van speelnatuur in de directe leefomgeving van kinderen. Ondermeer het Handboek Speelruimtebeleid, dat in het kader van Operatie Jong, thema Jeugd en Fysieke Ruimte is uitgebracht, en de 3%-norm voor buitenspeelruimte vormen een belangrijke stimulans om structureel te investeren in een groene gezonde omgeving voor kinderen.

4 De praktijk van kinderen en speelnatuur: stakeholderanalyse

Het Ministerie van LNV heeft tal van stakeholders in beeld naar aanleiding van een reeks bijeenkomsten die zij heeft georganiseerd rondom het thema jeugd, natuur en gezondheid. Met een aantal van deze actoren heeft het Ministerie nauw contact. Met andere organisaties is het contact minder intensief, waardoor LNV deels onbekend is met de activiteiten die deze organisaties ontplooiën. Om hier meer zicht op te krijgen heeft in het voorjaar van 2007 aan de hand van een schriftelijke vragenlijst een inventariserend onderzoek plaatsgevonden onder een groot aantal organisaties actief op het gebied van JNG. Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van deze deelstudie. Paragraaf 4.1 gaat in op het doel en de opzet van deze stakeholderanalyse. In paragraaf 4.2 wordt geschetst welke organisaties hebben deelgenomen aan de verkennende studie. Vanaf paragraaf 4.3 worden de resultaten van de stakeholderanalyse beschreven. Achtereenvolgens is er daarbij aandacht voor de ervaren meerwaarde van groen, cruciale factoren die het succes van een initiatief bepalen, de financiering van initiatieven en aangegane samenwerkingsverbanden. In paragraaf 4.3.5 bespreken we de verwachtingen die initiatieven hebben van de overheid, terwijl paragraaf 4.3.6 ingaat op frustraties, onder meer in relatie tot het handelen van de overheid. We sluiten af met een aantal anekdotes over onverwachte ontmoetingen of voorvallen, kortom toevalligheden die als schakel in een reeks gebeurtenissen hebben doorgewerkt in de procesgang van initiatieven.

4.1 Doel en beknopte onderzoeksopzet

De stakeholderanalyse heeft tot doel om in beeld te krijgen welke actoren actief zijn rondom het thema jeugd, natuur en gezondheid, op welke manier, met welke beweegredenen en met wie zij daartoe samenwerken. Bovendien beoogt de analyse een eerste gevoel te geven van de verwachtingen die de praktijk heeft over de rol van de overheid.

Op basis van de verkregen informatie over de activiteiten van de ondervraagde organisaties, is het streven om de diversiteit aan initiatieven terug te brengen tot een beperkt aantal concepten. In overleg met de klankbordgroep van het onderzoek wordt mede op grond van de stakeholderanalyse één kansrijk concept geselecteerd om in de tweede fase van het onderzoek op in te zoomen (zie ook hoofdstuk 5). Een belangrijk tweede doel van de inventarisatie is daarom om bekendheid te geven aan dit vervolgonderzoek en alvast te polsen in hoeverre organisaties geïnteresseerd zijn om betrokken te worden bij deze tweede fase van het onderzoek.

Een lijst is samengesteld van organisaties, waarvan een redelijk vermoeden bestaat dat zij betrokken zijn bij het thema kinderen en speelnatuur. Het betreft de deelnemers van twee bijeenkomsten rondom dit thema, georganiseerd door respectievelijk LNV en de RMNO, een lijst met voorbeeldprojecten Natuur en Gezondheid en aanvullend daarop een gerichte internetzoektocht naar relevante

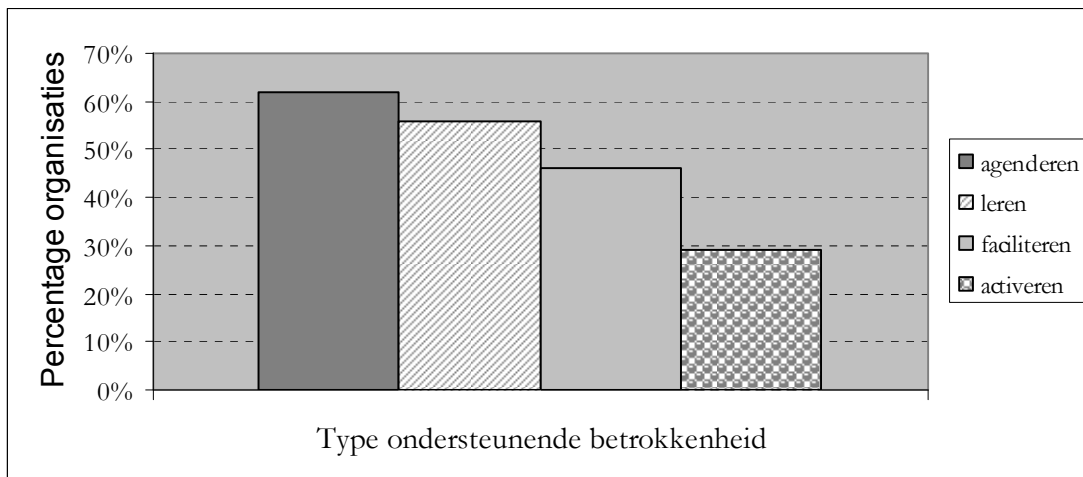
organisaties. In totaal zijn circa 228 organisaties geselecteerd en benaderd voor deelname aan het onderzoek. Aan hen is een schriftelijke vragenlijst toegestuurd, die bestaat uit zeven onderdelen. Ruim 70 organisaties hebben de vragenlijst ingevuld geretourneerd. Dit komt neer op een respons van iets boven 30%. Omdat in deze inventariserende studie de representativiteit minder voorop staat – de focus is om een eerste gevoel te krijgen van hetgeen leeft onder initiatiefnemers- is een respons van 30% acceptabel.

In Bijlage 1 worden de onderzoeksopzet en de respons uitgebreider besproken, bijlage 2 bevat de vragenlijst en bijlage 3 geeft het overzicht van organisaties die aan het onderzoek hebben meegedaan.

4.2 Stakeholders in beeld

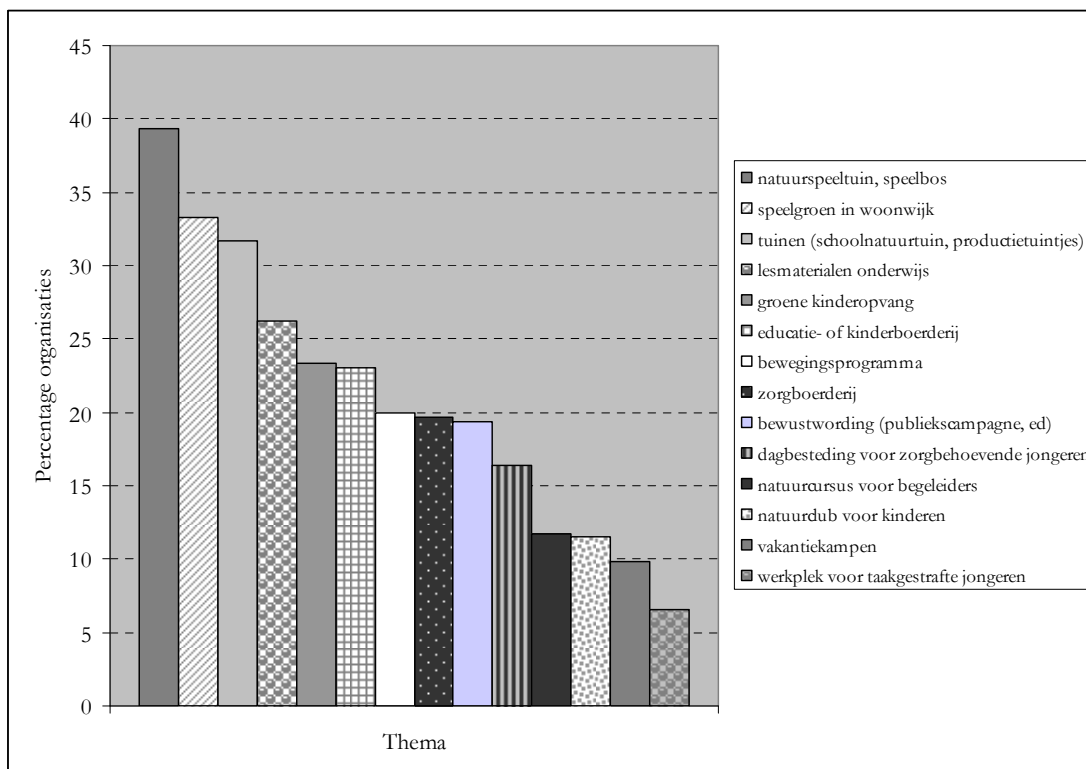
Deelnemende organisaties aan de studie typeren zichzelf als maatschappelijke (non-profit) organisaties (57%), terwijl een kwart aangeeft een commerciële (profit) organisatie te zijn. Een groot deel van de commerciële organisaties betreft de kinderdagverblijven. De lage vertegenwoordiging van overheden (12%) is verklaarbaar door het bewust filteren van de (rijk)soverheid uit de lijsten van benaderde organisaties. Het zijn dan ook bijna uitsluitend gemeentelijke overheden die de vragenlijst hebben ingevuld.

De respons vormt een mix van uitvoerende organisaties en ondersteunende organisaties, ongeveer in gelijke mate verdeeld. Ondersteunende organisaties zijn actief op het vlak van ondermeer natuur- en milieueducatie (NME). Tot de voornaamste taken van ondersteunende organisaties behoren het agenderen van het thema, kennisverzameling en -verspreiding (leren) en faciliteren, zie figuur 4.1. Met agenderen wordt bedoeld dat de organisatie andere partijen aanspoort om het onderwerp op de agenda te zetten. Met name omtrent het onderwerp speelgroen in de woonomgeving is een groot aantal ondersteunende organisaties hierin actief. Faciliteren houdt in dat, bijvoorbeeld via subsidies of voorlichting, andere partijen de mogelijkheid wordt gegeven om activiteiten te ondernemen. Activeren kenmerkt aanzienlijk minder ondersteunende organisaties. Bij activeren gaat het om het verstrekken van opdrachten aan andere partijen, waardoor zij worden geactiveerd om activiteiten in gang te zetten.

Figuur 4.1: Activiteiten van ondersteunende organisaties

Een brede waaier aan thema's is relevant voor de organisaties die betrokken zijn bij het onderzoek, zo laat figuur 4.2 zien. De initiatieven tonen een grote diversiteit in wat zij concreet verwezenlijken, maar uitspringers zijn natuurspeeltuinen c.q. speelbossen, speelgroen in woonwijken, educatieve tuinen (schoolnatuurtuinen en productietuintjes) en lesmaterialen voor het onderwijs. De meeste initiatieven richten zich daarbij op agrarisch groen (40%), natuurgebieden of openbaar groen in de woonomgeving (beide 23%). Op privaat groen richten slechts weinig projecten zich.

Figuur 4.2: Thema's die relevant zijn in het werk voor organisaties

Om meer inzicht te krijgen in de context van waaruit initiatieven worden opgezet en om vanuit deze context verschillen tussen initiatiefnemers te kunnen begrijpen en verklaren zijn onderzoeksdeelnemers thematisch én naar type betrokkenheid ingedeeld. De thematische indeling is gebaseerd op een drietal vragen in de vragenlijst, te weten (1) de omschrijving van kerntaken van de organisatie, (2) de omschrijving van het belangrijkste initiatief waarbij de respondent betrokken is en (3) de thema's die belangrijk zijn in het werk van de respondent. Kortom, de antwoorden van de respondent zijn leidend geweest bij de indeling. In sommige gevallen zal de situatie zich voordoen dat de organisatie als geheel andere thema's centraal stelt dan de respondent. Uitgangspunt vormt ook in dat geval de antwoorden van de respondent, omdat de overige vragen ook op deze antwoorden (bijvoorbeeld het genoemde initiatief) betrekking hebben.

We onderscheiden vijf thema's:

- *Speelgroen in de woonomgeving*: op brede groep van kinderen gerichte natuurlijke speelplekken in de eigen woonomgeving. Omdat kinderen er veelal zelfstandig naar toe kunnen, is de door de weekse vrije tijd na schooltijd het dominante tijdsdomein.
- *Speelbossen (speelgroen op afstand)*: op brede groep van kinderen gerichte natuurlijke speelplekken of speelbossen, op enige afstand van de woning. Tijdsbesteding concentreert zich op het weekend en vakanties. Voorbeelden: speelbos, natuurpad, zintuigenpad, speelboerderij.
- *Natuuronderwijs*, denk bijvoorbeeld aan het aanbieden van lesmaterialen en cursussen door NME-organisaties. De voornaamste doelgroepen van dit type organisaties betreft kinderen van de basisschool en docenten.
- *Groene kinderopvang*. Het gaat hierbij zowel om dagopvang (leeftijd 0-4 jaar) als om buitenschoolse opvang (schoolgaande leeftijd: 4-12 jaar). Voorbeelden zijn agrarische kinderdagverblijven en natuurspeelplekken rondom BSO's.
- *Zorggroen*: groen dat bedoeld is voor kinderen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. De insteek is de preventieve of curatieve (helende) werking van het groen. Het zijn organisaties met veelal een specifieke zorgbehoevende doelgroep, variërend van ADHD, autisme, ontwikkelingsstoornis tot obesitas. Voorbeeld: zorgboerderijen.

Daarnaast zijn twee typen van betrokkenheid onderscheiden:

- *uitvoerend*: de organisatie geeft aan concrete projecten voor kinderen en/of hun begeleiders op te zetten.
- *ondersteunend* (faciliterend, agenderend, adviserend, of in onderzoekende sfeer) voor anderen die concrete projecten opzetten.

Tabel 4.1 laat zien hoeveel organisaties bij welke combinatie van thema en type betrokkenheid zijn ingedeeld. In bijlage 3 (kolom thema) is aangegeven welke organisaties bij ieder van de categorieën zijn ingedeeld.

Tabel 4.1: Betrokkenheid bij concrete projecten, uitgesplitst naar type relatie kind-groen en type betrokkenheid

Groenthema→ Type betrokkenheid ↓	speelgroen in woon- omgeving	speelbossen	natuur- onderwijs	groene kinder- opvang	Zorggroen	Totaal
uitvoerend	2% (n=1)	11% (n=8)	21% (n=15)	10% (n=7)	4% (n=3)	50% (n=33*)
ondersteunend	19% (n=13)	9% (n=6)	9% (n=6)	3% (n=2)	9% (n=6)	50% (n=35)
Totaal	21% (n=14)	21% (n=14)	31% (n=21)	13% (n=9)	13% (n=9)	100% (n=67*)

* drie organisaties niet ingedeeld naar thema en/of type betrokkenheid

Samenhangend met de verdeling tussen het type betrokken organisatie (uitvoerend danwel ondersteunend) valt ook een grote verscheidenheid qua doelgroepen op. Voor 45% van de organisaties vormen kinderen de doelgroep. Diverse organisaties merken op een bredere doelgroep dan enkel de leeftijdsgroep kinderen te hebben. De meeste organisaties noemen meerdere doelgroepen: ouders van kinderen, leerkrachten, begeleiders van kinderen in bijvoorbeeld de kinderopvang, maatschappelijke organisaties en overheden.

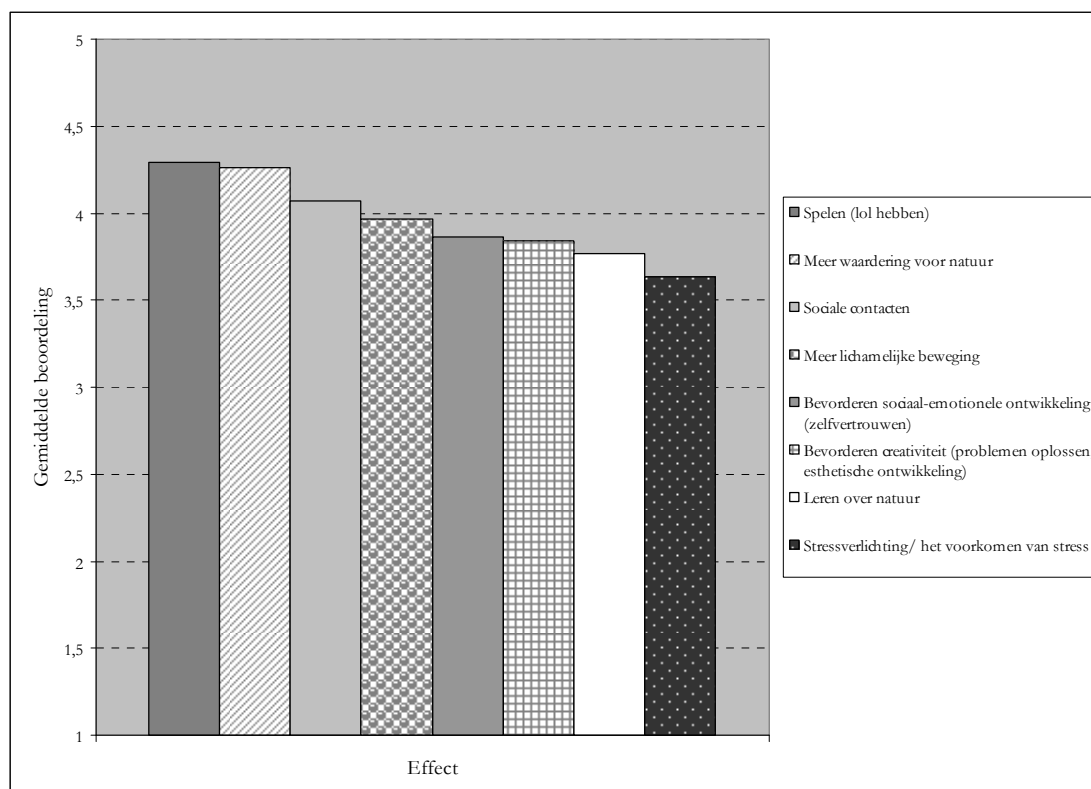
Ruim 80% van de respondenten geeft aan betrokken te zijn bij één of meer initiatieven om kinderen meer in contact te brengen met groen. Directe betrokkenheid is er het vaakst bij groene kinderopvang en natuuronderwijs, terwijl deze aanzienlijk minder vaak voorkomt bij speelgroen in de woonomgeving. Bij deze laatste is er dus vaker betrokkenheid van de onderzoeksdeelnemers op een hoger abstractieniveau. Het overgrote deel van de initiatieven (57%) wordt reeds uitgevoerd; 6% is opgezet als pilot of experiment, 17% bevindt zich in de planuitwerkingsfase en 6% nog maar in de fase van eerste ideevorming. De manier waarop de organisaties bij het initiatief betrokken zijn, varieert. Veel organisaties zijn op verschillende manieren betrokken (bijvoorbeeld zowel als initiatiefnemer als uitvoerder). Bijna de helft van de organisaties is initiatiefnemer van het project. Zo'n 40% is uitvoerder, 29% is betrokken als adviseur, en 15% noemt een andere wijze van betrokkenheid (bijvoorbeeld ontwerper, bestuurslid, begeleider, etc).

4.3 Resultaten

4.3.1 Meerwaarde van groen

De RMNO & Gezondheidsraad (2004) onderscheiden vijf onderliggende mechanismen die bewerkstelligen dat natuur de gezondheid van mensen positief kan beïnvloeden: (a) stressverlichting, (b) stimuleren van beweging, (c) bevorderen van optimale ontwikkeling kinderen, (d) bevorderen van sociale contacten en tot slot (e) stimuleren van persoonlijke zingeving. Contact met natuur, kan -naast gezondheidseffecten- ook een positieve invloed op natuur hebben in de zin van draagvlak: het kan leiden tot meer kennis over natuur en tot meer waardering voor natuur. Bovendien kan buiten spelen ook 'gewoon' leiden tot lol of plezier hebben.

Aan betrokkenen bij concrete initiatieven is gevraagd het initiatief te beoordelen op haar bijdrage aan ieder van de acht effecten. Figuur 4.3 geeft de gemiddelde bijdrage aan. Opvallend is de hoge gemiddelde bijdrage van alle genoemde effecten aan de initiatieven. Het plezier hebben staat bovenaan het lijstje van effecten, dat lijkt de eerste prioriteit van initiatiefnemers te zijn. Ook de waardering voor natuur wordt door initiatiefnemers beschouwd als een relevant (beoogd) effect.

Figuur 4.3: Beoordeling van effect van het initiatief op het kind door contact met groen

Een blik op het aandeel organisaties dat respectievelijk grote bijdrage en geen bijdrage heeft aangevinkt (zie tabel 4.2), versterkt het beeld dat de initiatieven in grote lijnen hechten aan alle ter beoordeling voorgelegde effecten. In grote lijnen beoogt circa 40% van de organisaties met hun initiatief een grote bijdrage te leveren aan elk van de effecten op kinderen en geeft slechts circa 5% van de organisaties geen bijdrage te (beogen te) leveren aan een effect. Ook nu valt weer het belang van spelen en lol hebben op: maar liefst 60% heeft dit effect de ‘maximum-beoordeling’ gegeven. De gezondheidseffecten zijn op iets minder initiatieven van toepassing, maar nog steeds geeft bijna één op de drie organisaties aan dat hun initiatief tot doel heeft in grote mate bij te dragen aan het voorkomen of verminderen van stress.

Tabel 4.2: Aandeel organisaties dat effect van het initiatief als respectievelijk grote bijdrage en geen bijdrage beoordeelt

Effect van contact met natuur op kind	Grote bijdrage	Geen bijdrage
Spelen (lol hebben)	60%	4%
Leren over natuur	46%	0%
Meer waardering voor natuur	46%	2%
Sociale contacten	44%	6%
Meer lichamelijke beweging	43%	5%
Bevorderen sociaal-emotionele ontwikkeling	39%	6%
Bevorderen creativiteit	33%	6%
Stressverlichting/ het voorkomen van stress	31%	10%

Het belang van de effecten is sterk gerelateerd aan het type initiatief. In tabel 4.3 wordt dit duidelijk. De tabel laat zien dat de stress-gerelateerde gezondheidseffecten met name worden waargenomen bij initiatieven die het zorggroen betreffen (denk aan zorgboerderijen). Opvallend is verder dat natuuronderwijs door de betrokkenen relatief laag is beoordeeld op veel voorgelegde effecten. Enkel met betrekking tot leren over en waardering voor natuur zien we dit patroon niet terug, maar opvallend genoeg wel in relatie tot spelen. Overigens wordt natuuronderwijs op de meeste van de genoemde effecten in absolute zin wel positief gewaardeerd, maar dus wel lager als anderssoortige initiatieven.

Tabel 4.3: Effect van contact met groen, uitgesplitst naar type initiatief

Effect van contact met groen	relatief groot beoordeeld effect	relatief klein beoordeeld effect
Spelen (lol hebben)	<i>zorggroen speelbossen</i>	<i>natuuronderwijs</i>
Meer waardering voor natuur	<i>groene kinderopvang speelbossen</i>	<i>speelgroen in woonwijk zorggroen</i>
Leren over natuur	<i>speelgroen</i>	-
Sociale contacten	<i>zorggroen speelgroen</i>	<i>natuuronderwijs</i>
Meer lichamelijke beweging	<i>groene kinderopvang</i>	<i>natuuronderwijs</i>
Bevorderen sociaal-emotionele ontwikkeling (zelfvertrouwen)	<i>zorggroen</i>	<i>natuuronderwijs</i>
Bevorderen creativiteit (problemen oplossen, esthetische ontwikkeling)	<i>zorggroen</i>	<i>natuuronderwijs</i>
Stressverlichting/ het voorkomen van stress	<i>zorggroen speelbossen</i>	<i>kinderopvang natuuronderwijs</i>

Naast het voorleggen van effecten van contact met natuur uit de literatuur, is aan betrokkenen van projecten gevraagd wat kinderen (en hun ouders) noemen als belangrijkste meerwaarde van het initiatief. Onderstaande opsomming geeft een beeld:

- Spelenderwijs in aanraking komen met natuur
- Vrijheid, zelf ontdekken, uitproberen, ontwikkelen
- Belangrijk dat kinderen niet teveel achter de tv en computer zitten (ouders)
- Herkenning hoe zij vroeger zelf buiten speelden (ouders)
- Omgang met dieren bevordert verantwoordelijkheidsgevoel en sociale omgangsvormen

- Samen bezig zijn in de natuur verbreedert, is een middel om gemakkelijk in de groep te worden opgenomen
- Klimaatbeleving: als je bezig bent, merk je dat je veel minder last hebt van weersomstandigheden dan je vooraf had gedacht
- Dieren: alle kinderen zijn enthousiast over dieren.

...Na een boerderijdag voelt iedereen zich moe en voldaan. Je voelt je op de boerderij anders dan op school. De boerderij voelde niet als school, maar ook niet als een schoolreisje. Het was gewoon de boerderij...., leren met je handen'

...genieten van de natuur op allerlei manieren. Van hutten bouwen en vuurtje stoken tot dieren observeren en stenen determineren...

4.3.2 Factoren die het succes van een initiatief bepalen

Bevorderende factoren

Aan betrokkenen bij concrete initiatieven is gevraagd wat zij in de praktijk hebben ervaren als belangrijke bevorderende factoren voor het tot bloei komen van het project. Onderstaand een weergave van de genoemde succesfactoren:

- bezielde initiatiefnemers, ambtenaren en bestuur
- enthousiaste ouders en kinderen: ook op foto's en ander promotiemateriaal; bovendien is mond-tot-mond-reclame erg belangrijk
- samenwerking met lokale partners
- pioniersgeest, doorzettingskracht, volhoudvermogen, moed van projectleiders en medewerkers
- onconventionele werkwijze uitvoerders
- diepgaand participatietraject
- breed draagvlak
- goed budget
- goedkoop personeel: ouderhulp (scholen)
- reeds in de planvorming rondom multifunctionele gebouwen/ brede scholen rekening houden met ruimte voor groene speel- en ontmoetingsplekken
- specifiek voor NME scholen: goed contact met de docenten, organisatorisch eenvoudige projecten, natuur dichtbij school zelf, spelenderwijs leren, programma van maximaal 3 uur
- nabijheid van groen in woonomgeving: geen afstand hoeven te overbruggen, dat is nu belemmering voor speelbossen, agrarische kinderdagverblijven.

Belemmerende factoren

Ook hebben betrokkenen bij initiatieven aangegeven wat belemmerende factoren zijn. Diverse organisaties hebben bovendien suggesties aangedragen hoe daarmee om te gaan, ofwel hoe die belemmerende factoren overbrugd kunnen worden. Allereerst

volgt een uitzetting van genoemde belemmeringen, daarna een opsomming van manieren om de belemmering om te buigen. Overigens komt een aantal van de genoemde belemmeringen uitgebreider aan de orde binnen het onderdeel 'frustraties', waarin gehoorde signalen uit de praktijk aan alle organisaties ter beoordeling zijn voorgelegd. Geuite belemmeringen betreffen:

- angst voor fouten en verantwoordelijkheden
- tekort aan gekwalificeerd personeel
- bureaucratische wijze van subsidietoekenning: dezelfde partijen. Subsidieverstrekkers lijken bang voor vernieuwing, zowel qua thema, als qua organisaties.
- grote last op de schouders van bestuur en initiatiefnemers/ ontwerper door aansprakelijkheidskwestie
- onduidelijkheid en beperkingen door de veiligheidswetgeving

Specifiek voor scholen (worden NME-organisaties mee geconfronteerd):

- ontbreken van financiële middelen scholen voor NME
- ontbreken van financiële middelen scholen voor maatschappelijke stages
- beperkte beschikbare tijd van docenten in onderwijs voor NME
- gebrek aan ruimte in de leerplannen en budgetten van scholen voor uitgebreider gebruik te maken van de potenties van het groen

Specifiek voor leerwerkboerderijen wordt aangegeven dat er binnen de huidige wettelijke kaders geen mogelijkheid is om een opleidingstraject voor wa-jong-ers (oud-leerlingen speciaal onderwijs) te financieren.

Specifiek voor kinderopvang op boerderij worden de (overhead)kosten die de organisatie van een klein kindercentrum -het groter groeien van het kindercentrum past niet in het concept van de boerderij- met zich meebrengt genoemd.

Suggesties om belemmeringen te verhelpen:

- breed zicht op veiligheidskwestie (pedagogisch onderbouwd)
- waardering van de baten van avontuurlijk, risicovol spel
- verdeling van de aansprakelijkheidslast door bijvoorbeeld collectieve verzekering
- goede kwalificatie personeel en waardering van hun werk
- meer ruimte in de leerplannen en budgetten voor scholen
- meer waardering van pedagogische waarde van vrij buitenspel in het groen
- goed gekwalificeerd onderhoudspersoneel en goede budgetten, brede samenwerking met vele partijen.

4.3.3 Financiering initiatieven

In de opstartfase van het initiatief heeft ruim de helft van initiatieven meerdere financieringsbronnen (gemiddeld 1,4). Belangrijkste financiers in de opstartfase zijn de eigen middelen en rijkssubsidies (zie tabel 4.4). Indien er slechts één financieringsbron is, dan zijn dat veelal de eigen middelen. Rijkssubsidies blijken met

name in de groene kinderopvang (KDV, BSO) mogelijkheden te bieden. Gemeentelijke subsidies zijn relevant voor de realisatie van speelgroen in de woonwijk. De eigen middelen worden met name voor het zorggroen en de kinderopvang aangesproken.

Na realisatie, zien we een iets ander beeld. De eigen middelen blijven (vreemdgenoeg) belangrijk. Rijkssubsidies vallen grotendeels weg, maar daarvoor in de plaats komen meer mogelijkheden voor gemeentelijke subsidies. Deze zijn, samen met de bijdrage van gebruikers, een grote bron van inkomsten. Gemiddeld aantal financiers is na realisatie 1,5. Het natuuronderwijs maakt meer dan gemiddeld gebruik van rijkssubsidies. Speelgroen blijft steunen op gemeentelijke subsidies. Voor zorggroen en speelbossen zijn private fondsen relatief belangrijk. Met name de groene kinderopvang en zorggroen putten na realisatie nog steeds uit eigen middelen.

Tabel 4.4: Financieringsbronnen initiatieven

	in opstartfase		na realisatie	
	alle initiatieven	initiatieven met slechts een financier	alle initiatieven	initiatieven met slechts een financier
rijkssubsidie	32%	27%	18%	11%
gemeentelijke subsidie	20%	13%	32%	33%
private fondsen	22%	-	20%	-
eigen middelen	41%	40%	40%	11%
bijdrage gebruikers	17%	7%	32%	44%
sponsoring, collectes	16%	-	13%	-
anders	10%	13%	10%	-

Eén derde van de initiatieven geeft aan momenteel problemen te hebben met financiering, het ‘kan zichzelf momenteel niet voldoende bedruipen’. Het gaat dan met name om zorggroen, speelbossen/natuurspeelplaatsen en speelgroen in de woonomgeving.

4.3.4 Samenwerkingsverbanden

Circa vier op de vijf organisaties werken samen met andere partijen bij activiteiten omtrent kinderen en groen. Als meerwaarde voor samenwerking wordt een scala aan argumenten genoemd, dat varieert van (1) het creëren van draagvlak (het aanzien van het project vergroten, grotere doelgroep bereiken, versterking boodschap, lokale betrokkenheid), tot (2) organisatorische (betere taakverdeling), (3) inhoudelijke (vakkennis), financiële (vinden van geldschieters), en ook praktische argumenten (beschikbaar stellen van ruimte en materialen). Naast deze veelal gangbare argumenten voor samenwerking, worden ook voordelen genoemd die expliciet betrekking hebben op het vernieuwende karakter van de initiatieven: denk aan het delen van onzekerheden en ‘angsten’, samen sterk zijn, wederzijdse inspiratie,

krachtenbundeling onder pioniers, en tot slot vereist samenwerking naar jezelf toe een goede onderbouwing van je eigen doen.

Als valkuil voor samenwerking wordt genoemd, dat het moeilijk is om de eerste stappen te zetten. Als er eenmaal een eerste overleg heeft plaatsgevonden is meestal wel duidelijk met wie je verder kunt en op welke wijze. Belangrijk is verder dat alle partijen van elkaar weten wat ze doen. Voor een goede samenwerking is het noodzakelijk dat je hetzelfde wilt nastreven en dat je iets onderscheidends hebt van de ander. Als je teveel op elkaar lijkt wordt je teveel concurrent en kan een partner zijn meerwaarde voor het project verliezen. Ook is het niet verstandig om ervaringen van anderen 1 op 1 te vertalen naar de eigen situatie; de meeste situaties zijn zeer complex en ingebed in een bepaalde context. Verder is vaak ook een (niet afdwingbare) chemie tussen mensen een factor waardoor het wel of niet loopt. En tot slot: Lange adem.

4.3.5 Verwachtingen over de rol van de overheid

Het onderwerp jeugd, natuur en gezondheid raakt de beleidsvelden van verschillende departementen, zoals reeds duidelijk werd in hoofdstuk 3. In de tweede fase van het onderzoek (Langers, et al; 2008) gaan we na hoe de betrokken ministeries zelf denken over hun eigen rol (tot waar reikt hun bemoeienis?) en is er aandacht voor hun opvattingen over onderlinge afstemming tussen ministeries, en hun verwachtingen over de eigen verantwoordelijkheden van initiatiefnemers van vernieuwende projecten. De stakeholderanalyse is aangegrepen om over de verwachtingen van de praktijk omtrent de rol van de overheid de eerste inzichten naar voren te krijgen.

Bijna alle ondervraagde organisaties (96%) verwachten dat de overheid steun biedt aan vernieuwende initiatieven. De steun verwachten zij vooral van de rijksoverheid (55%) en gemeenten (45%), en in mindere mate van provincies (35%). Dit komt nog duidelijker naar voren, wanneer we kijken naar de opvattingen van respondenten die slechts één overheidsorgaan aanwijzen³: provincies worden dan slechts door 18% van de organisaties genoemd en bovendien blijken de verwachtingen over de rijksverantwoordelijkheden dan aanzienlijk hoger te liggen dan die van de gemeenten (55% tegenover 26%).

Waar het de rijksoverheid betreft, geeft de meerderheid van de respondenten expliciet⁴ aan dat het een gedeelde verantwoordelijkheid van de verschillende ministeries betreft: het gaat om het bundelen van verschillende beleidsuitgangspunten en subsidiemogelijkheden. LNV wordt desalniettemin het meest genoemd (54%)⁵, en ook de ministeries van VWS (45%) en OCW (39%) worden relatief vaak aangekruisd.

³ Gevraagd werd naar een prioritering, door middel van het geven van één antwoord (overheidsorgaan dat *met name* verantwoordelijk is). Veel respondenten (n=27) gaven echter meerdere antwoorden, en daarom is besloten om dit ook in de resultaten weer te geven.

⁴ Ook hier geldt: gevraagd naar ministerie dat *met name* verantwoordelijk is. Maar liefst 39 (van 66) respondenten noemde echter meerdere ministeries.

⁵ De hoge frequentie van het noemen van LNV zou deels ingegeven kunnen zijn door het expliciet noemen van LNV als opdrachtgever van onderhavig onderzoek.

Jeugd en Gezin en EZ worden door sommigen aan het lijstje toegevoegd. Er blijkt een relatie met de context waarbinnen de organisaties actief zijn: grofweg⁶ spreken initiatieven op het vlak van natuuronderwijs en speelbossen een rol voor LNV uit, terwijl initiatieven voor speelgroen in de woonomgeving VROM noemen en zorggroen-initiatieven VWS aanwijzen. In tabel 4.5 is aangegeven bij welke overheidstaken de organisaties prioriteit leggen. Hiertoe konden zij tien punten verdelen over vier verschillende taken.

Tabel 4.5: Prioritering overheidstaken (10 punten te verdelen, weergave van gemiddeld aantal punten)

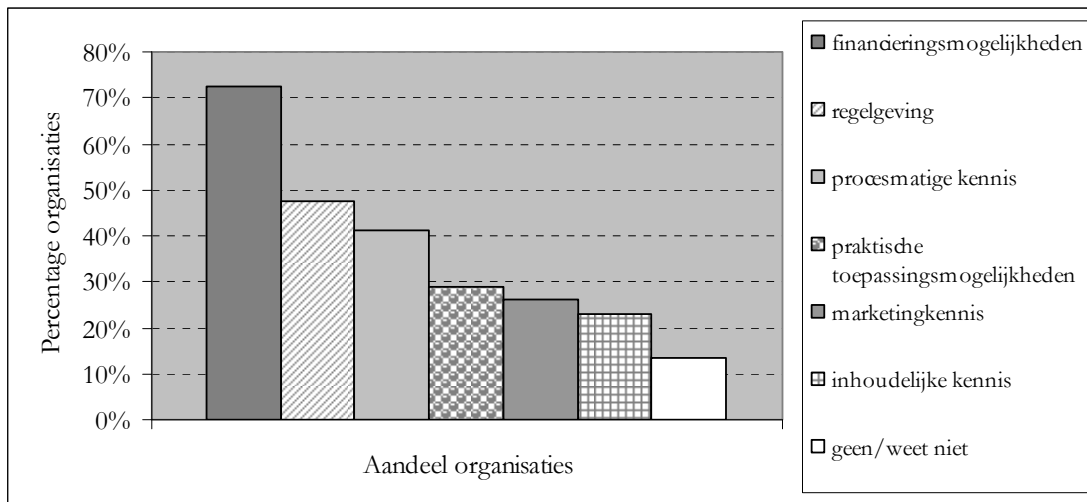
	Overheid algemeen	rol voor gemeente	rol voor provincie	rol voor rijk
verstrekken subsidies	4,2	4,3	2,4	4,2
verbeteren regelgeving	2,3	2,5	4,2	2,3
stimuleren uitwisselen praktijkervaringen	1,8	2,0	2,2	1,8
geven van voorlichting	1,1	1,2	1,0	1,1

De tabel maakt duidelijk dat de organisaties met name belang hechten aan het verstrekken van subsidies (bijna de helft van alle punten gaat hier naar toe) en (in mindere mate) het verbeteren van regelgeving. Opvallend is de ietwat andere rol die aan provincies wordt toegekend. Prioriteit zou meer dan bij andere overheden moeten liggen bij het verbeteren van regelgeving; voor financiële ondersteuning zijn rijk en gemeenten belangrijker. Ook lijkt de behoefte aan een bepaalde overheidsrol afhankelijk van het onderwerp waar men zich binnen het kader van kinderen en groen mee bezig houdt: de groene kinderopvang (KDV, BSO) heeft relatief weinig behoefte aan voorlichting of het uitwisselen van praktijkervaringen. Meer dan anderen roept zij om het verbeteren van regelgeving. Ook de initiatiefnemers van speelbossen en natuurspeelplaatsen hechten relatief veel belang bij het versoepelen van regelgeving⁷.

Onderzoeksdeelnemers konden aangeven aan welke soorten van informatie ze behoefte hebben. In figuur 4.4 zijn de resultaten weergegeven. Opvallend hier is de grote vraag om inzicht in financieringsmogelijkheden: welke subsidies zijn er voor mij? Blijkbaar is de weg in subsidieland voor veel organisaties een onoverzichtelijke. Ook de regelgeving lijkt voor veel organisaties onduidelijk. Bijna de helft van de organisaties wil weten met welke regels zij rekening moet houden. Procesmatige kennis, over hoe en met welke partijen men kan samenwerken, is voor veel organisaties ook van belang. De resultaten maken duidelijk dat de betrokken organisaties een duidelijke behoefte uitspreken aan (ondernemersachtige) informatie over essentiële randvoorwaarden bij de realisatie van vernieuwingen.

⁶ Gebaseerd op respondenten die slechts een antwoord geven; betreft dus slechts een zeer grove indicatie..

⁷ Conclusies gebaseerd op beperkt aantal respondenten

Figuur 4.4: Kennisbehoefte van initiatiefnemers

Wat is een reële overheidsbijdrage in de investeringskosten van een vernieuwend initiatief? Zonder uitzondering vinden alle organisaties dat de overheid financieel moet bijdragen. Maar over de omvang van de bijdrage, heerst verdeeldheid: 37% beschouwt de helft van de investeringskosten als reëel, 21% vindt een bijdrage van 75% van de investeringskosten reëel en de overige respondenten noemen in gelijke mate 25% en 100% als bijdrage in de startsubsidie. Degenen die 100% noemen, beargumenteren dit: scholen hebben nauwelijks budget voor NME, en ook niet voor maatschappelijke stages, waar potenties liggen om iets met kinderen en natuur te doen.

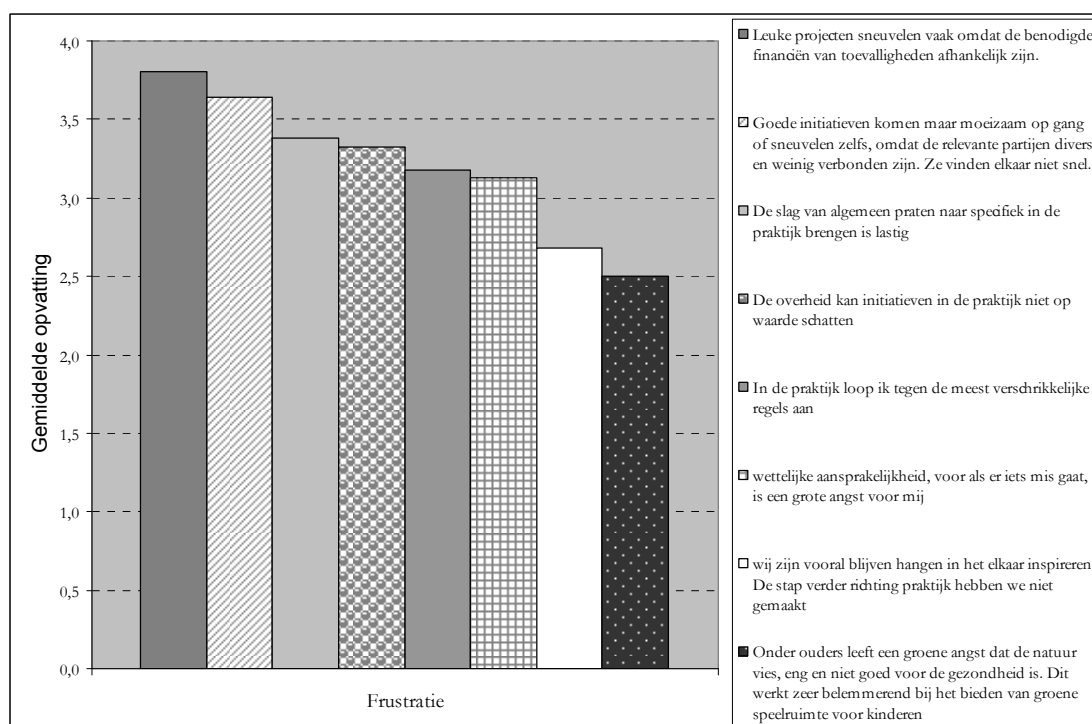
...Er moet voor bedrijven veel geld komen om maatschappelijke stages te kunnen realiseren. Zo niet, dan wordt het een mislukking...

4.3.6 Frustraties

Wil de overheid stimuleren dat kansrijke initiatieven tot bloei komen, dan is het zaak om aandacht te besteden aan frustraties die initiatiefnemers in de praktijk ervaren. Een aantal veel gehoorde signalen dat dingen minder voorspoedig verlopen dan gewenst, is in de vragenlijst opgenomen. Het gaat om uitspraken (1) die de onderzoekers hebben opgevangen tijdens bijeenkomsten rondom het thema jeugd, natuur en/of gezondheid, (2) die verwoord zijn in handreikingen voor lokale bestuurders (RMNO, 2007), of (3) die naar voren zijn gebracht door deskundigen (Kees Both en Sandra van der Wielen).

Een nadere specificering van het probleem is relevant, om de frustratie uit het hoekje van 'loze' opmerkingen (open deuren) te halen waar je verder niets mee kunt. Om beleidsmakers aangrijpingspunten te kunnen geven om verbeteringen in gang te zetten, is gevraagd naar een toelichting op het moment dat men het eens is met de uitspraak. In figuur 4.5 zijn de gemiddelde opvattingen weergegeven, tabel 4.3 schetst

het percentage respondentent dat het volledig eens en volledig oneens is met de uitspraak.

Figuur 4.5: Gemiddelde opvatting (maximum is 5; 3 is neutraal) over mogelijke frustraties bij het realiseren van initiatieven

Financiële kwestie

Met name de financiële kwestie blijkt een belangrijke frustratie. Bijna 30% van de organisaties ervaart dit als zodanig, en geen enkele organisatie schuift de uitspraak weg als onzinnig (zie tabel 4.5). Dit signaal ligt in het verlengde van de eerdere bevindingen dat (1) veel organisaties moeite hebben om levensvatbaar te zijn en (2) het signaal dat de overheid in hun ogen een belangrijke taak heeft in het verstrekken van subsidies. Organisaties geven in relatie tot deze frustratie aan, moeite te hebben om hun weg te vinden in subsidieland (achterhalen van subsidie-eisen, een dergelijke). Dit bevestigt de eerder besproken roep om informatie over subsidiemogelijkheden. Vooral voor kleinere initiatieven vraagt deze zoektocht om een te grote tijdsinvestering. Ook het eisconform maken van projecten frustreert: regels waaraan subsidieaanvragen moeten voldoen, beperken de mogelijkheden om te komen tot innovatie. De balans tussen sturing en creativiteit is verstoord. Een derde kritiekpunt, dat enigszins tegen de vorige kritiek ingaat, is dat subsidieverstrekking soms juist te veel nadruk leggen op ‘modieuze zaken’ (vernieuwing); ‘normale’ projecten, die een breed bereik hebben (brede doelgroep) en daarmee veel kunnen bewerkstelligen, worden niet gehonoreerd.

...Subsidiëcriteria als vernieuwend, gericht op achterstandskinderen en het ontwikkelen van materiaal domineren vaak. Daardoor is het moeilijk om subsidie te krijgen voor langdurige 'normale' projecten, voor bijvoorbeeld een bredere doelgroep van kinderen...

Ook het instandhouden van zaken blijkt iets wat maar moeilijk te financieren valt. Structurele subsidie, relevant voor bijvoorbeeld het beheer van groen (speelbossen), is een probleem. Nog twee gevallen worden expliciet genoemd als situaties waarvoor subsidieland aandacht zou moeten hebben: (1) maatschappelijke stages en binnenschoolse NME-activiteiten en (2) initiatieven van de profitsector. Illustratief zijn onderstaande citaten:

...Vooral financiële ondersteuning is lastig voor de profit-sector (groen kinderdagverblijf). Nu is het geheel vrijwilligerswerk en investering vanuit eigen middelen, waardoor er zelfs geen fatsoenlijk inkomen uit komt... (groen kinderdagverblijf)

...Maatschappelijke stages zouden door de overheid gesubsidieerd moeten worden. Scholen hebben geen financiële mogelijkheden om kosten te vergoeden. Nu kost het het bedrijf veel geld, maar weinig tegenover staat...

Tabel 4.5: Aandeel organisaties dat het respectievelijk volledig eens is en volledig oneens is met een frustratie

Frustratie	Volledig eens	Volledig oneens
Leuke projecten sneuvelen vaak omdat de benodigde financiën van toevalligheden afhankelijk zijn.	29%	0%
In de praktijk loop ik tegen de meest verschrikkelijke regels aan	25%	12%
Goede initiatieven komen maar moeizaam op gang of sneuvelen zelfs, omdat de relevante partijen divers en weinig verbonden zijn. Ze vinden elkaar niet snel.	22%	0%
De slag van algemeen praten naar specifiek in de praktijk brengen is lastig	21%	6%
Wettelijke aansprakelijkheid, voor als er iets mis gaat, is een grote angst voor mij	20%	17%
De overheid kan initiatieven in de praktijk niet op waarde schatten	16%	6%
Wij zijn vooral blijven hangen in het elkaar inspireren. De stap verder richting praktijk hebben we niet gemaakt	9%	27%
Onder ouders leeft een groene angst dat de natuur vies, eng en niet goed voor de gezondheid is. Dit werkt zeer belemmerend bij het bieden van groene speelruimte voor kinderen	6%	31%

Tabel 4.5 laat zien dat voor 20-25% van de organisaties (1) de regelgeving, (2) de moeizame samenwerking, (3) de slag van het in algemene termen praten naar het in de praktijk realiseren van vernieuwingen en/of (4) de wettelijke aansprakelijkheid belemmeringen vormen. Moeizame samenwerking speelt met name met betrekking tot initiatieven rondom gezondheidszorg en groen. Respondenten geven aan dat hulpverlening, groen en onderwijs versnipperd zijn over diverse organisaties. Het winnen van vertrouwen kost veel tijd en het eigen belang blijft voor veel partijen lange tijd voorop staan.

Betrokkenheid van overheid

De uitspraak dat de overheid initiatieven in de praktijk niet op waarde kan schatten, riep tegenreactie op. Diverse organisaties benadrukten de positieve ervaringen die zij hebben met de overheid: er zijn ook ambtenaren met visie, de provincie is zeer enthousiast, en bovendien had men begrip voor de moeilijke taak van de overheid: omdat veel initiatieven niet direct financieel te herleiden zijn, is de beoordeling ervan ook lastig/ongrijpbaar voor de overheid. Frustraties over de opstelling van de overheid hebben veelal betrekking op het gemeentelijk niveau: het is net wie je daar aantreft.

Slag naar realisatie

Ook de slag naar de praktijk blijkt vooral te spelen voor organisaties die in de gezondheidszorg dingen van de grond willen krijgen. Ook wanneer het belang van natuur voor kinderen wordt onderschreven, stukt het vaak op een tekort aan menskracht (waaronder vrijwilligers) en geld (beiden worden veel genoemd). Overigens spelen deze twee kritische succesfactoren (tijd en geld) breder dan enkel de gezondheidssector.

Regelgeving

Kritiek op de regelgeving is er met name uit de hoek van de kinderopvang (kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang) én speelbossen en natuurspeelplaatsen. Dit sluit aan bij de eerder geuite behoefte aan verbetering hiervan (vraag 2, deel 4). Concrete belemmeringen worden genoemd, zoals de irreële veiligheidseisen met betrekking tot klimbomen en hygiëneregels, die vaak hele mooie en goede initiatieven smoren. Organisaties pleiten ervoor om de regelgeving meer globaal en per situatie te bekijken en ze voor spelen in het groen minder strikt te hanteren. Vooral het attractiebesluit (zie onder aansprakelijkheidskwestie), waarin de eisen ten aanzien van speeltoestellen zijn vastgelegd, krijgt forse kritiek.

Wettelijke aansprakelijkheid

De aansprakelijkheidskwestie blijkt voor vrijwilligersbesturen, maar ook ontwerpers en andere verantwoordelijke partijen een ongeloflijke last. Het gaat voorbij aan de baten van risicodragend spel voor kinderen. De goede wil van initiatiefrijke mensen strandt dan vaak op de onzekerheid over de voor hun soms ondraagbare individuele verantwoordelijkheid, met als gevolg dat vernieuwingen omtrent speelgroen hierdoor vaak ver beneden het mogelijke blijven.

...de kinderen zijn hierbij het minst gebaat, hun ontwikkeling lijdt onder het volwassen onvermogen met (zelf)verantwoordelijkheid om te gaan, hier schuilt volgens mij een van de grootste problemen in het maatschappelijke nu en hier ligt volgens mij ook de allergrootste taak voor de overheid... (natuurspeeltuin)

Oplossingen worden voorgesteld in de vorm van collectieve verzekeringen, die de nodige risico's van natuurlijk spel opvangen.

...immers de hele maatschappij is gebaat bij gezonde, sterke, zelfbewuste, initiatiefrijke, verantwoordingsbewuste kinderen [...] "Geen spel zonder risico", begint de wet, dit risico moet wel collectief bepaald en gedragen worden en niet vertaald worden op goedwillende uitvoerende partijen... (natuurspeeltuin)

De aansprakelijkheidskwestie speelt naast voor natuurspeelplaatsen, ook voor zorgboerderijen. De speciale doelgroep loopt nu eenmaal meer risico, waardoor de dekking van de verzekering niet voldoende ruimte biedt om alle risico's af te dekken.

Groene angst

De uitspraken dat we niet verder komen dan het elkaar inspireren en dat onder ouders een groene angst zou leven, kunnen op weinig bijval van de organisaties rekenen. Zij geven aan dat de meeste ouders wel degelijk de gedachte ondersteunen dat groene speelplaatsen belangrijk zijn. Diverse respondenten vragen zich af waar de groene angst-uitspraak op gebaseerd is. Ook wordt opgemerkt dat voorlichting belangrijk is om een deel van de vrees weg te nemen. De overgrote meerderheid (71%) heeft dit niet ervaren, 9% wel en 20% weet het niet. Daar waar de aarzeling wel speelt (vies en nat worden), wordt die veelal weggenomen, zodra het initiatief gerealiseerd is. Dan kijken ouders verwachtingsvol uit naar de volgende keer dat hun kinderen er gebruik van mogen maken.

Blijven hangen in elkaar inspireren

De stelling dat we de stap naar de praktijk niet hebben gemaakt, heeft het minste draagvlak. Dit ervaren de respondenten niet zo, en dat is grotendeels te verklaren uit het feit dat velen van hen betrokken zijn bij praktijkgerichte initiatieven.

Kortom: veel van de frustraties spelen in relatief grote mate voor organisaties die rondom zorggroen dingen van de grond willen krijgen. Dat geldt voor de belemmerende regelgeving, moeilijkheden in het realiseren van samenwerkingsverbanden, financiën die niet van de grond komen, en daarmee samenhangend het maken van de slag naar de praktijk. Duidelijk wordt dat zij die geloven in de baten van natuur, zowel intern als extern tegen allerlei muren opbotsen. Overigens roepen bijna alle uitspraken een tegenreactie op. De strekking van de toelichting is dan dat je boven die belemmeringen moet gaan staan, dat je geloof in eigen zaak moet hebben. Hobbels worden niet per definitie als iets negatiefs gezien: het stimuleert je om dingen beter te onderbouwen en maakt je plan sterker. Belangrijk zijn doortastende, bezielde trekkers die krachten, kennis en budgetten weten te vinden en te bundelen en het proces gaande houden. Initiatieven staan of vallen met het enthousiasme, de bezieling, het lef en doorzettingsvermogen van betrokkenen. Dat neemt niet weg dat het beleid aandacht zou moeten hebben voor een aantal van de genoemde belemmeringen, zoals het attractiebesluit en in bredere zin de aansprakelijkheidskwestie. Het financieringsvraagstuk roept ook om aandacht van de overheid.

4.3.7 Tot slot

In de vragenlijst is ruimte gegeven om eventuele verrassende denkbeelden met de onderzoekers te delen, dit als tegenhanger voor de veelal vooraf geformuleerde antwoorden. Vanuit de visie dat resultaten ook het gevolg zijn van toevalligheden en niet enkel van strak vormgegeven plannings, is gevraagd naar onverwachte ontmoetingen, of voorvallen die mogelijk hebben doorgewerkt als schakel in een reeks gebeurtenissen in de betrokkenheid bij kinderen en groen.

De anekdotes blijken onder te verdelen naar vijf invalshoeken:

- Ontmoetingen met inspirerende mensen
- (winnende) prijsvragen die stimuleren/ inspiratie geven
- Observaties van kinderen in het groen

...1 op 1 begeleiding geven aan meisje van 13 wat buiten de boot viel op school en waar niets meer mee aan te vangen was. deze heeft vanaf september 2006 dagelijks les in 1 op 1 situatie en ze steeg in ontwikkeling van groep 5 niveau naar groep 7 begin 8 niveau, ze gaat heel goed...(Zorgboerderij)

...Maanden later zag ik kinderen die gegrepen werden door een beestje. Het was geweldig totdat een volwassene het dier een naam gaf...(NME-organisatie)

- Het overtuigen van ouders van de meerwaarde van groen.

...Als de ouders de kinderen op komen halen en de kinderen niet staan te springen om mee te gaan vinden ouders dat niet altijd erg. Zij gaan even lekker buiten op het bankje zitten en kijken naar de ruimte om de boerderij, de weilanden, de koeien, het verkeer in de verte. Tegen sluitingstijd komen ze overeind... (Kinderdagverblijf)

...Primaire reactie van ouders was weerstand tegen natuurspeelplaats, na koppeling met hun eigen buiten spelen vroeger durfden ze voor hun eigen kinderen wat vrijer te denken... (Kinderdagverblijf)

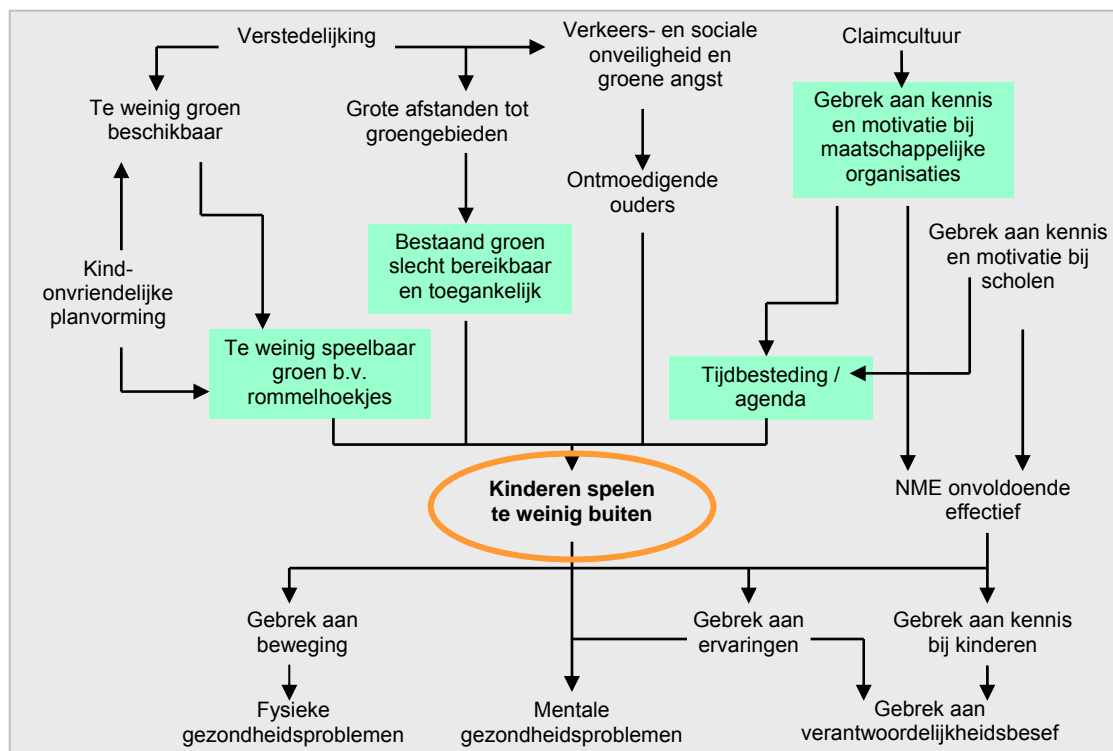
...Ouders van een speeltuinvereniging wilden de speeltuin opknappen: de natuur had de overhand gekregen, en ouders hadden geen 'overzicht' meer. Bij observatie bleken kinderen niets met de toestellen te doen, maar bounden huten in de struiken en de bomen. Met veel moeite ben overtuigd om het groen te behouden... (Ontwerper natuurspeelplaatsen)

5 Kansen en opgave

5.1 Inleiding

Uit de probleemwaaier van hoofdstuk 2 is duidelijk geworden dat er verschillende oorzaken zijn aan te wijzen waarom kinderen te weinig buitenspelen in de natuur. De vraag is nu wat de meest kansrijke insteek is om kinderen meer in contact te brengen met natuur. Welke initiatieven zijn het meest kansrijk om natuur deel te laten uitmaken van het dagelijkse doen en laten van kinderen?

De opzet is om één type initiatief of cluster van initiatieven te kiezen om in het vervolg van de studie verder te onderzoeken en uit te werken. In een creatieve sessie heeft de klankbordgroep een aantal uitgangspunten geformuleerd. Ze heeft de doelgroep afgebakend en een tijdsdomein gekozen. Kansrijk betekent volgens de klankbordgroep dat er sprake moet zijn van een grote (potentiële) doelgroep, waarbinnen al wel enige aandacht moet zijn voor het onderwerp speelnatuur.

Figuur 5.1: Probleemwaaier omtrent oorzaken en gevolgen van onvoldoende speelmogelijkheden in de natuur

5.2 Doelgroep

De groep kinderen tussen 6 en 12 jaar voor wie het niet vanzelfsprekend is dat ze in contact komen met natuur - omdat ze in een relatief stedelijke omgeving wonen - lijkt de meest kansrijke doelgroep. Jongere kinderen spelen meestal alleen onder toezicht van ouders/verzorgers, terwijl kinderen in de basisschoolgroep ook meer of minder zelfstandig buitenspelen en hun omgeving verkennen. Juist het vrij kunnen verkennen van natuur is belangrijk. Tegelijkertijd is het toch een relatief jonge doelgroep. Dat is van belang omdat op jonge leeftijd de basis wordt gelegd voor de houding ten opzichte van natuur op latere leeftijd.

5.3 Tijdsdomein

Wanneer en in wat voor context kinderen in contact kunnen komen met natuur is sterk afhankelijk van het tijdstip. Tijdens schooltijd zal mogelijk contact anders zijn dan na schooltijd of in de vakantie. In het ene geval zal er meer mogelijkheid zijn om zelfstandig in de natuur te spelen, in het andere geval zal dat eerder met ouders/verzorgers of in georganiseerd verband zijn. Om gericht een keuze te kunnen maken voor een kansrijke insteek is daarom een indeling gemaakt in vier tijdsdomeinen van kinderen: schooltijd, na schooltijd, weekends en vakanties.

Tabel 5.1: Relatie tussen tijdsdomein kinderen en wijze van organisatie voor contact met natuur

Contact→ ↓Tijdsdomein	Zelfstandig	Met ouders/ grootouders/verzorgers	Georganiseerd
Schooltijd			Professioneel Structureel (schoolnatuurtuinen, veldwerk) Projectmatig intern (leskisten, werkweken) Projectmatig extern (lokale NME, IVN, Veldwerk NL e.d.)
Na schooltijd (enkele uren)	Dagelijkse leefomgeving (afhankelijk van type omgeving)	Dagelijkse leefomgeving (afhankelijk van type omgeving)	Professioneel KDV (0-4 jr) BSO (4-12 jr) Vrijwilligers Scouting Kinderclubs Sportverenigingen Natuurclubs
Weekend (dag)	Dagelijkse leefomgeving	Dagelijkse leefomgeving Natuur Attracties Georganiseerde activiteiten (excursies e.d.) <i>Grotere actieradius dan zelfstandig</i>	Professioneel of vrijwillig Kampen Excursies <i>Grotere actieradius dan zelfstandig</i>
Vakantie (dagen)	Dagelijkse leefomgeving Vakantieomgeving	Dagelijkse leefomgeving Natuur Attracties Georganiseerde activiteiten (excursies e.d.) <i>Grotere actieradius dan zelfstandig</i>	Professioneel Activiteiten camping e.d. Professioneel of vrijwillig Kampen Excursies <i>Grotere actieradius dan zelfstandig</i>

Een tijdsdomein waar kinderen maar één of enkele keren per jaar met natuur in aanraking komen lijkt minder kansrijk om uit te werken dan een tijdsdomein waar kinderen regelmatig met natuur in aanraking komen. Het tijdsdomein *Na schooltijd* lijkt daarom het meest kansrijk om verder te ontwikkelen. Het domein *Schooltijd* is via groen onderwijs en NME al breed ingebed.

5.4 Concepten

Er bestaan verschillende mogelijkheden om kinderen in de leeftijd van 6-12 jaar regelmatig met natuur in contact te brengen. Naar sommige van die mogelijkheden wordt al onderzoek gedaan in het kader van het onderzoeksprogramma Jeugd, Natuur, Voedsel en Gezondheid. Dit geldt voor speel- en leerboerderijen, speelbossen en natuurspeelplaatsen. Een concept dat nog niet wordt onderzocht is de professionele kinderopvang, inclusief kinderopvang in de context van de Brede School. Er bestaan al verschillende initiatieven om kinderen binnen de buitenschoolse opvang in contact te brengen met natuur, maar het zijn nog uitzonderingen. Omdat een flinke groep kinderen gebruik maakt van buitenschoolse opvang is dit een kansrijk concept om te onderzoeken. In de tweede fase van het onderzoek Opgroeien in het groen is dit concept uitgewerkt. De resultaten hiervan zijn weergegeven in een apart onderzoeksrapport met de titel: Groene kinderopvang; praktijkgeoriënteerd onderzoek naar de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de kinderopvang (Langers, et al, 2008).

Naast het geïnstitutionaliseerde buitenspelen in de natuur via een buitenschoolse opvang vond de klankbordgroep ook de mogelijkheid om zelfstandig buiten te spelen van belang. Daarom is ook het concept van speelnatuur in de woonomgeving geselecteerd. Het gaat daarbij niet om specifiek ontwikkelde speelbossen en natuurspeelplaatsen, maar om de aanwezigheid van plekken waar kinderen lekker kunnen rommelen, groen dat uitdaagt om in te spelen, spontaan en niet georganiseerd. Het ongeorganiseerde natuurspel maakt geen onderdeel uit van deze studie, maar kan wellicht in een later stadium onderzocht worden, als tegenhanger van het groen spelen binnen de geïnstitutionaliseerde kaders van de kinderopvang.

Literatuur

Berg, A.E. van den, 2007. *Kom je buiten spelen?; Een advies over onderzoek naar de invloed van natuur op de gezondheid van kinderen*. Wageningen: Alterra.

Bixler R.D., M.F. Floyd & W.E. Hammitt, 2002. *Environmental Socialization: Quantitative Tests of the Childhood Play; Hypothesis*. Environment and Behavior. 34(6): 795-818.

Boorn, C. van den, 2007. *Boombut of chatroom?; Een onderzoek naar de natuurinteresse van Nederlandse kinderen in 2006 en 20 jaar eerder*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit Sociale Wetenschappen.

Both, K., 2005a. *Ruimte voor de jeugd en de natuur*. Beuningen, Stichting Oase. Interne publicatie t.b.v. het platform 'Ruimte voor de Jeugd'.

Both, K., 2005b. "Kinderen hebben natuur nodig". In: *JSW ; Jeugd in School en Wereld, maandblad voor het basisonderwijs en speciaal basisonderwijs*, 89 (5), p6-9.

Both, K., 2005c. "Kinderen in beweging; motorische ontwikkeling en schoolnatuurtuinen". In: *De wereld van het jonge kind*, december 2005, p118-121.

Bouw, C. & L. Karsten, 2004. *Stadskinderen; Verschillende generaties over de strijd om ruimte*. Aksant.

Chawla, L., 2006. *Learning to love the natural world enough to protect it*. Barn 2 p. 57-78. Norsk senter for barneforskning.

Convenantbureau Overgewicht, 2007. *Energie in balans; Harder lopen*. Den Haag: Koninklijke De Swart.

Fjortoft, I., 1997. *The natural environment as a playground for children; The effects of outdoor activities on motor fitness of pre-school children*. Paper presented on congress Urban Childhood in Trondheim

Fjortoft, I. (2004). "Landscape as playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development". In: *Children, Youth and Environments*, 14(2), p21-44.

Frelier, M., S. Nuijten & K. Breedveld, 2007. *Meedoen allochtone jeugd door sport; Stand van zaken per 1 juni 2007*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Gebhard U., 1994. *Kind und Natur. Die bedeutung der Natur für die psychische Entwicklung*. Westdeutscher Verlag GmbH.

Gezondheidsraad & RMNO, 2004. *Natuur en gezondheid; Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden. Deel 1 van een tweeluik: Verkenning van de stand der wetenschap*. Den Haag.

Hewes, P.J., 2006. *Let the children play; Nature's answer to early learning*. Alberta: Canadian Council on learning.

Jansen, P., W. Smit, C.S.A. van Koppen, M. Bulten, M.L. Damen & C. Custers, 2006. *Hoe duurzaam is NME? Een explorerend kwantitatief onderzoek naar langetermijneffecten van Natuur- en milieueducatie op scholen*. Apeldoorn: Veldwerk Nederland en Universiteit Utrecht.

Kahn, P. & S. Kellert, 2002. *Children and nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary investigations*. Cambridge, MA: MIT Press.

Karsten, L, E. Kuiper & H. Reubsæet, 2001. *Van de straat?; De relatie jeugd en openbare ruimte verkend*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Karsten, L. & L. Bouw, 2004. *Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om de ruimte*. Amsterdam: Aksant.

Kong, L., 2000. *Nature's dangers, nature's pleasures: urban children and the natural world*. In: Holloway S, Valentine G, editors. *Children's geographies*. London: Routledge; p257-271.

Koppen, C. van, 2005. *Zorg voor natuur in de eeuw van de consument*. Inaugurele rede, Universiteit Utrecht.

Kunz, T., 1993. *Weniger Unfälle durch Bewegung*. Scorndorf: Hofmann.

Langers, F., H. van Blitterswijk, M. Brinkhuijsen & J. Westerink, 2008. *Groene kinderopvang: Praktijkgeoriënteerd onderzoek naar de mogelijkheden van uitdagende speelnatuur binnen de buitenschoolse opvang*. Wageningen: Alterra. Alterra-rapport 1713.

Leeuwen, B. van, M. Margadant, C. Gribling & B.J. Krouwel, 2007. *Gezondheid en natuur verbinden; Beleidsadvies over het inzetten van natuur voor gezondheid*. Advies van de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG) & de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO). Den Haag.

Leufgen, W. & M. van Lier, 2007. *Vrij spel voor natuur en kinderen*. Utrecht: Van Arkel.

Louv, R., 2007. *Het laatste kind in het bos; Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur. Vertaling van The last child in the woods; Saving our children from Nature-Deficit Disorder (2005)*. Utrecht: van Arkel.

Luyendijk, W., 2005. "Tijdbom". In: *NRC Handelsblad*, M Dossier, 2 juli.

Milieu- en Natuurplanbureau, 2004. *Milieu- en natuureffecten Nota Ruimte*. Bilthoven: MNP.

Minister voor Jeugd en Gezin, 2007. *Brief van de minister voor Jeugd en Gezin aangaande Voorstel van wet van de leden Kant en Langkamp houdende regels met betrekking tot de bevordering van de aanleg en het behoud van buitenspeelruimte voor kinderen (wet buitenspeelruimte)*. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2006-2007, 28 996, nr.12. Kamerstuk 109383

Minister voor Jeugd en Gezin, 2008. *Brief van de minister voor Jeugd en Gezin aangaande Reactie op brief quick scan speelvoorzieningen*. Kamerstuk. Kenmerk DJenG-CB-U-2855113.

Ministerie van BZK, 2004. *Samenwerken aan de krachtige stad; Uitwerking van het stelsel Grotestedenbeleid 2005-2009 (GSB-III)*. Den Haag: Ministerie van BZK.

Ministerie van LNV, 2000. *Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw*. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van LNV, 2002. *Beleidsbrief Groen Ondernijns 2010*. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van LNV, 2006. *LNV Consumentenplatform Jeugd en Natuur*. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van LNV & Schuttelaar en Partners, 2006. *LNV Consumentenplatform Jeugd en Natuur; Beleidsdossier*. Den Haag: Ministerie van LNV.

Ministerie van OCW, 2005. *Implementatieplan Alliantie School en Sport samen sterker 2005-2008*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Ministerie van OCW, 2007. *Brede scholen; Kamerbrief*. Kenmerk PO/ZO/2007/51563.

Ministerie van OCW, 2008. *Taakstelling 2008; Kamerbrief*. Kenmerk OCW/B&O/2008/852.

Ministerie van SZW, 2004a. "Beleidsregels kwaliteit kinderopvang". In: *Staatscourant* 17 november 2004, nr. 222

Ministerie van SZW, 2004b. *Wet kinderopvang. Staatsblad van het Koninkrijk de Nederlanden*, 455.

Ministerie van VROM, 2003. *Actieprogramma gezondheid en milieu; Uitwerking van een beleidsversterking*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Ministerie van VROM, 2005. *Nader beleid buitenspeelruimte; Beleidsbrief aan de colleges van Burgemeester en Wethouders van alle Nederlandse gemeenten*. Kenmerk NIB 2005/ 217590.

Ministerie van VROM, 2006a. *Actieplan Jeugd, Milieu en Gezondheid (CEHAP)*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Ministerie van VROM, 2006b. *Actieprogramma Gezondheid en Milieu. Jeugd, Milieu en Gezondheid; Informatieblad*. Den Haag, Ministerie van VROM.

Ministerie van VROM, VWS, LNV, OCW, WWI & VenW, 2008. *Nationale aanpak milieu en gezondheid 2008-2012; Kamerbrief*. Kenmerk SAS/wjk2008030789.

Ministerie van VWS, 2003. *Langer Gezond Leven 2004-2007; Ook een kwestie van gezond gedrag*. Den Haag, Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2004. *BOS-impuls; Tijdelijke stimuleringsregeling buurt, onderwijs en sport*. Den Haag: Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2005a. *Voortgangsrapportage Operatie Jong*. Den Haag: Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2005b. *Tijd voor sport; Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag; Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2006a. *Operatie Jong en Jeugdzorgbrigade; Tweede voortgangsrapportage Operatie Jong*. Den Haag: Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2006b. *Kiezen voor gezond leven; Preventienota*. Den Haag: Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2006c. *Amendement Van der Sande/Verbeet inzake naschoolse opvang en sport*. Kamerstuk S/BRE-SP-2695509.

Ministerie van VWS, 2006d. *Programma Meedoen allochtone jeugd door sport 2006-2010*. Zie:
http://www.minvws.nl/images/meedoen_tcm19-98754.pdf

Ministerie van VWS, 2007a. *Gezond zijn, gezond blijven; Een visie op gezondheid en preventie*. Den Haag, Ministerie van VWS.

Ministerie van VWS, 2007b. *Reikwijdtenotitie bij Warenwetbesluit attractie- en Speeltuinstellen (WAS)*. Herziening reikwijdte attractiebesluit (RBVAS) – versie 12-11-98.

Ministerie van VWS & OCW, FNLI, KHN, CBL, ZN< VNO-NCW, MKB-Nederland, NOC*NSF & Ve NeCA, 2005. *Convenant Overgewicht*.

Ministerie voor Jeugd en Gezin, 2007. *Alle kansen voor alle kinderen; Programma voor Jeugd en gezin 2007-2011*. Kamerstuk.

Moore R., 1989. 'Playgrounds at the crossroads'. In: *Public places and spaces*. New York: Plenum Press; p. 83-120.

Netwerk Child Friendly Cities (red.), 2006. *Spelen met Ruimte; Handboek gemeentelijk speelruimtebeleid*. Mets & Schilt Uitgevers, Amsterdam

Oploo, M. van & M. Engelen, 2006. *Tweemeting trendonderzoek Kinderopvang; Eindrapport*. Leiden: Research voor Beleid.

Raad voor het Landelijk Gebied, 2005. *Recht op Groen; Advies over de groene kwaliteit van de openbare ruimte. Deel 1 Beleidsadvies en Deel 2 Analyse*. Amersfoort: RLG Advies 05/06.

Geciteerd als RMNO, 2004:

Gezondheidsraad & Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek, 2004. *Natuur en gezondheid; Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: Gezondheidsraad en RMNO. Publicatie 2004/09.

Geciteerd als RMNO, 2007a:

Raad voor het Landelijk Gebied, Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek & Raad voor Gezondheidsonderzoek, 2007. *Gezondheid en natuur verbinden; Beleidsadvies over het inzetten van natuur voor gezondheid*. Den Haag: RMNO.

RMNO, 2007b. *Ontwerpproduct Visie 'Gezondheid en Natuur'; visie op de inschakeling van natuur voor gezondheid*. Den Haag: RMNO.

Socialistische Partij, 2005. *Voorstel van wet houdende regels met betrekking tot de bevordering van de aanleg en het behoud van buitenspeelruimte voor kinderen (Wet buitenspeelruimte); Memorie van toelichting*. Zie:

http://www.sp.nl/nieuws/kamernieuws/div/wetbuitenspeelruimte_MvT.stm en
<http://www.sp.nl/nieuws/kamernieuws/div/wetbuitenspeelruimte.stm>.

Spot, 2007. *Alles over tijd; Tijdbestedingsonderzoek 2006*. Amstelveen: Spot

Steenbekkers, A., C. Simon en V. Veldheer, 2006. *Thuis op het platteland; De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, 2007. *Vrij spel voor het speelbos*. Den Haag: Stichting Recreatie.

Timmermans, W., E. Hiddes, P. Visschedijk, E. Gerritsen & M. Woestenburg, 2006. *Groen In en Om de Stad; Onderzoek GIOS 2006*. Wageningen, Alterra.

TNO, 2004. *Tendrapport Bewegen en gezondheid 2002-2003*.

Trommel, W. & R. van der Veen, 1999. *De herverdeelde samenleving; Ontwikkeling en herziening van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Vadala, C.E., R.D. Bixler & J.J. James, 2007. 'Childhood play and environmental interests: panacea or snake oil?' In: *Journal of Environmental Education*, 39 (1), p3-18.

VEN, 2004. *NME 2010 tien puntenplan*. Amsterdam:Vereniging Educaties Nederland.

VNG. *Kindvriendelijke steden; Brochure*. Den Haag: VNG.

Vreke, J., J.L. Donders, F. Langers, I. Salverda & F.R. Veeneklaas, 2006. *Potenties van groen! De invloed van groen in en om de stad op overgewicht bij kinderen en op het binden van midden- en hoge inkomens aan de stad*. Wageningen: Alterra. Alterra-rapport 1356.

Vries, S., I. Bakker, K. van Overbeek, N.D. Boer & M.Hopman-Rock, 2005. *Kinderen in prioriteitsvrijken; Lichamelijke (in)activiteit en overgewicht*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Wendel-Vos, C.G.W. et al., 2005. *Kosteneffectiviteit en gezondheidswinst van behalen beleidsdoelen bewegen en overgewicht; Onderbouwing Nationaal Actieplan Sport en Bewegen*. Bilthoven: RIVM-rapport 260701001/2005

Witt, A., 2005. *Van vervreemding naar verantwoordelijkheid. Over jongeren en natuur; Een onderzoek naar aanleiding van de vergrijzing van vrijwilligers in natuur- en milieuorganisaties*. Nijmegen: Radboud universiteit Nijmegen i.s.m. het ministerie van LNV.

Yppah, 2006. *Jeugd, Natuur en Gezondheid; Kritische Succes Factoren naar aanleiding van jongerenpanels*. Utrecht: Yppah.

Zeijl, E., M. Croen, K. Wiefferink, S. Keuzenkamp en M. Reijneveld, 2005. *Kinderen in Nederland*. Den Haag/Leiden: Sociaal en Cultureel Planbureau/TNO.

Selectie van geraadpleegde websites

www.kindvriendelijkesteden.nl

www.vrom.nl

www.minlnv.nl

www.operatie-jong.nl

www.vng.nl

www.stichtingrecreatie.nl

www.venmail.info

<http://natuurlijk.kennisnet.nl/>

<http://groen.kennisnet.nl>

<http://www.kiesbeter.nl/gezondleven/page/LSSubOnderwerp.aspx?EntityId=659995> (kinderen en bewegen)

<http://www.beweegkriebels.nisb.nl>

www.nisb.nl

<http://www.school-en-sport.nl/>

<http://www.ruimtevoordejeugd.nl/>

<http://www.sportenkinderopvang.nl/>

<http://www.scouting.nl>

www.veldwerknederland.nl

www.bredeschool.nl

www.samenbuitenspelen.nl

www.peuterplace.nl/peuter/buiten_spelen.htm
www.grotestedenbeleid.nl
www.veiligverkeernederland.nl
www.convenantovergewicht.nl
www.onzebuurtaanzet.nl
www.groenetoekomst.nl
www.spot.nl

Bijlage 1 Opzet deelstudie stakeholderanalyse

In hoofdstuk 4 wordt verslag gedaan van een inventariserende studie onder organisaties die zich op de één of andere (vernieuwende) manier inzetten om betrokkenheid van kinderen bij groen te vergroten. Hiertoe is een schriftelijke vragenlijst verspreid onder een groot aantal organisaties. Deze bijlage bevat een onderbouwing van de opzet van deze deelstudie, en daaraan gekoppeld een weergave van de respons.

Definitie van stakeholder

De doelgroep betreft zogenaamde (potentiële) stakeholders. Hieronder wordt verstaan:

organisaties die betrokken zijn bij concrete initiatieven in de praktijk op het gebied van kinderen en speelnatuur (en gezondheid), én waar LNV vooralsnog geen intensieve contacten mee heeft, maar daar mogelijk wel meerwaarde in ziet (nieuwe partners).

Dit kunnen uitvoerende organisaties zijn, die maatschappelijke diensten, producten of activiteiten aanbieden waar kinderen gebruik van maken, maar ook intermediairs die initiatieven van uitvoerende organisaties ondersteunen. De stakeholderanalyse richt zich dus nadrukkelijk niet op de overheid zelf. De rol van de overheid is in de beleidsanalyse (hoofdstuk 3) reeds aan de orde gekomen. Bovendien wordt de overheid in de tweede fase van het onderzoek betrokken, wanneer de keuze is gemaakt voor een kansrijk concept om op in te zoomen.

Selectie van (potentiële) stakeholders

Deze deelstudie richt zich op organisaties die zich op de één of andere (vernieuwende) manier inzetten om betrokkenheid van kinderen bij groen te vergroten. Een lijst is samengesteld van organisaties, waarvan een redelijk vermoeden bestaat dat zij betrokken zijn bij het thema kinderen en speelnatuur. Het betreft de deelnemers van twee bijeenkomsten c.q. congressen rondom dit thema, te weten een reeks LNV-bijeenkomsten JNG, georganiseerd in 2005, én het RMNO-congres natuur en gezondheid (2007). Op de deelnemerslijsten van deze bijeenkomsten komen naast stakeholders ook anderen voor, die niet de doelgroep zijn voor de verkennende fase. Kortom, een schifting heeft plaatsgevonden: uit de lijsten zijn ondermeer beleidsmakers, onderzoekers, studenten en adviesorganen gefilterd. Als derde bron is een lijst van voorbeeldprojecten Natuur en gezondheid (RMNO, 2007) gebruikt. Omdat op basis van het overzicht van de samengevoegde lijsten het vermoeden bestond dat de uitvoerende organisaties niet voldoende waren vertegenwoordigd, is voorts gericht gezocht naar dit type organisaties dat actief is rondom het thema kinderen en groen. Om deze zoektocht te structureren en bovendien tegemoet te komen aan de veelzijdigheid qua typen initiatieven, is vooraf een indeling gemaakt naar vier tijdsdomeinen van kinderen: schooltijd, na schooltijd (door de weekse vrije tijd), weekends en vakantie, en mogelijke manieren (concepten) om daarbij aan te haken. In totaal zijn circa 228 organisaties geselecteerd en benaderd voor deelname aan het onderzoek. Het grootste aandeel leverde de gerichte

zoektocht op (92 organisaties), gevolgd door de deelnemerslijsten van de JNG-bijeenkomsten die LNV in 2005 organiseerde (zie ook tabel 6.1).

Opbouw van de vragenlijst

Omdat de inventarisatie onder een groot aantal organisaties plaatsvindt, is gekozen voor dataverzameling via een schriftelijke vragenlijst. De vragenlijst (bijlage 2) bestaat uit zeven delen:

- (1) de organisatie in de context van kinderen & groen
- (2) concrete initiatieven waar de organisatie bij betrokken is
- (3) samenwerkingsverbanden
- (4) verwachtingen over de rol van de overheid
- (5) mogelijke frustraties
- (6) anekdote
- (7) een vooruitblik naar de tweede fase van het onderzoek.

Terwijl de tweede fase van het onderzoek opgroeien in het groen ‘de diepte in gaat’, dient de inventariserende vragenlijst een eerste globaal beeld te geven van wie wát doet en mèt wie. Op deze manier is de vragenlijst ook vormgegeven: de eerste drie delen gaan respectievelijk in op het wie, het wat en met wie (samenwerkingsverbanden). In deel vier komen verwachtingen over de rol van de overheid aan de orde, bijvoorbeeld omtrent het type steun (voorlichting, uitwisselen ervaringen, regelgeving, subsidies) waaraan initiatieven behoefte hebben. Wil de overheid stimuleren dat kansrijke initiatieven tot bloei komen, dan is het zaak om aandacht te besteden aan frustraties die initiatiefnemers in de praktijk ervaren. Een aantal veel gehoorde signalen dat zaken minder voorspoedig verlopen dan gewenst, is in de vragenlijst opgenomen. Zij zijn als uitspraken ondergebracht in het onderdeel frustraties en gevraagd wordt naar een toelichting op de uitspraak. Deel 6 staat in het teken van verrassende inzichten en in het laatste onderdeel wordt gepolst in hoeverre organisaties geïnteresseerd zijn om betrokken te worden bij de tweede fase van het onderzoek.

Om de veelheid aan organisaties in hun diversiteit te kunnen analyseren, is het noodzakelijk dat vragen gestructureerd zijn met vooraf geformuleerde antwoordcategorieën. Waar mogelijk sluiten de antwoordcategorieën aan bij indelingen uit eerder onderzoek. Om ook eigen (verrassende) inzichten boven tafel te krijgen, zijn diverse open vragen geformuleerd waarin de stakeholder in eigen woorden zijn ervaringen kan vermelden. Naast deel 6 is daartoe ook in andere onderdelen ruimte gelaten voor het in eigen woorden omschrijven van ervaringen en meningen.

Werving en afname

Een week voorafgaand aan verzending van de vragenlijst is een aankondigingsbrief verstuurd. Bij deze brief is een antwoordkaartje toegevoegd, met de vraag of de geadresseerde betrokken is bij het onderwerp kinderen & natuur. Indien de geadresseerde aangeeft dat dit niet het geval is, dan wordt vervolgens aan deze persoon geen vragenlijst toegestuurd. In totaal zes organisaties maakten gebruik van deze mogelijkheid. De vragenlijst is verspreid onder 222 organisaties.

Met het oog op dataverwerking is er in eerste instantie voor gekozen om de vragenlijst digitaal te versturen. Antwoorden konden op deze manier eenvoudig naar een databaseprogramma weggeschreven worden. Omdat de respons enigszins achterbleef bij de verwachtingen is besloten om de laatste benaderde groepen een schriftelijke vragenlijst toe te sturen.

Omvang respons

In totaal 70 organisaties hebben deelgenomen aan de stakeholderanalyse. Dit komt neer op een respons van iets boven 30%. Een respons van rond 25-30% is gangbaar voor een schriftelijke enquête, maar tegelijkertijd betekent een dergelijke (lage) respons dat de gepresenteerde uitkomsten met enige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Immers, de kans op selectiviteit, dat wil zeggen dat de bereidwilligheid om aan het onderzoek mee te werken hoger is wanneer de betrokkenheid en interesse bij het onderwerp ook hoog zijn, kan ertoe leiden dat de resultaten een vertekend beeld laten zien. Dat geldt in principe ook voor dit onderzoek. Echter, omdat in deze inventariserende studie de representativiteit minder voorop staat – de focus is om een eerste gevoel te krijgen van hetgeen leeft onder initiatiefnemers- is een respons van 30% acceptabel.

Tabel 6.1: Respons, uitgesplitst naar herkomst adressenbestand

	Herkomst contactgegevens	Aantal benaderde organisaties	Omvang respons (n)	Omvang respons (%)
1	deelnemers JNG-bijeenkomsten	71	18	25%
2	deelnemers RMNO-congres	41	15	37%
3	voorbeeldprojecten RMNO internetsearch uitvoerende	24	10	42%
4	organisaties	92	26	28%
5	Overig	0	1	
	<i>Totaal (bruto)</i>	<i>228</i>	<i>70</i>	<i>31%</i>
	<i>Totaal (effectief*)</i>	<i>222</i>	<i>70</i>	<i>32%</i>

** minus degenen die vooraf geen betrokkenheid te hebben bij het onderwerp kinderen en natuur en dan ook geen vragenlijst hebben ontvangen.*

Toch is het goed om kort stil te staan bij verschillen tussen de groepen van benaderde organisaties. De respons is in grote lijnen gelijk verdeeld over de vier groepen, hoewel de participatie van deelnemers van JNG-bijeenkomsten iets achterblijft, zo laat tabel 6.1 zien. Mogelijk hangt dit samen met de wijze waarop deze organisaties met het onderwerp bezig zijn: veelal strategisch en op hoofdlijnen. Het ligt voor de hand dat de vragenlijst meer aansluit bij de concreetheid waarmee organisaties bij het thema kinderen en groen betrokken zijn, die geselecteerd zijn op grond van de gerichte zoektocht via internet. Echter, ook dat komt in de respons (28%) niet terug. Wellicht is een oorzaak dat van veel van deze organisaties geen contactpersoon bekend was, waardoor zowel de eerder verstuurd aankondiging als de vragenlijst zelf niet persoonlijk konden worden geadresseerd. Bovendien is het denkbaar dat een aantal van deze organisaties niet bewust met hun bijdrage aan het maatschappelijk vraagstuk van kinderen en groen bezig zijn, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de deelnemers van het RMNO-congres die met hun bezoek impliciet

aangeven betrokkenheid te hebben bij het thema natuur en gezondheid. Onderstaand citaat over de reden van non-respons illustreert dit:

...Ik heb de enquête gezien en deze is niet van toepassing op onze zomerkampen. Uiteraard bevinden onze jongeren zich tijdens hun vakantie wel in het groen, maar niet op de wijze zoals daar in de enquête naar gevraagd wordt...

Verder is het mogelijk dat de hogere respons van de groepen 2 en 3 deels samenhangt met de andere wijze van benaderen (papieren vragenlijst, mogelijk meer overzichtelijk) en voor de voorbeeldprojecten geldt tevens dat het project zelf in de brief als aanleiding voor hun betrokkenheid is genoemd.

Bijlage 2 Vragenlijst stakeholderanalyse

Vragenlijst Opgroeien in het groen

*Onderzoek naar nieuwe partners
om kinderen in contact te brengen met de groene omgeving*

ALTERRA
WAGENINGEN UR

INLEIDING

Deze vragenlijst gaat over initiatieven in Nederland om de betrokkenheid van kinderen bij het groen te vergroten.

- Met kinderen bedoelen we een ieder in de leeftijd van 0-18 jaar
- Met groen bedoelen we alle vormen van groen en natuur waarvan kinderen actief gebruik kunnen maken, van grasveldjes en vergeten bosjes in de stad tot speelbossen en grote natuurgebieden

Waarom wordt dit onderzoek uitgevoerd?

Door de veranderende omgeving is het spelen in het groen voor veel kinderen geen vanzelfsprekend onderdeel van hun dagelijkse doen en laten meer. Dat baart de overheid zorgen. Zij wil samen met andere partijen dit proces keren. Het Ministerie van LNV vindt dat kansrijke initiatieven uit de samenleving optimaal tot bloei moeten kunnen komen. Mogelijk is hiervoor steun van de overheid nodig. Door het organiseren van diverse congressen rondom dit thema, heeft zij een eerste beeld gekregen van organisaties die actief zijn rondom het kinderen & groen. Doel van deze vragenlijst is om een beter beeld te krijgen van de activiteiten van relevante organisaties en hun verwachtingen over de rol van de overheid.

Wat gaat u doen?

U gaat eenvoudige meerkeuzevragen beantwoorden. Daarnaast worden enkele open vragen gesteld, waarin u in uw eigen woorden uw ervaringen kunt weergeven. De vragenlijst bestaat uit 7 onderdelen. Het tweede deel, over concrete initiatieven, is enigszins omvangrijk. De overige onderdelen vragen aanzienlijk minder tijd; ze bevatten slechts enkele vragen. Beantwoording van de gehele vragenlijst gaat ongeveer 30 minuten duren.

U kunt de vragenlijst achter uw pc beantwoorden, het bestand opslaan en vervolgens terugmailen naar ondergetekende. U kunt er ook voor kiezen om de vragenlijst uit te printen. Op de laatste pagina staat het retouradres (antwoordnummer). Wilt u zo vriendelijk zijn de vragenlijst uiterlijk dinsdag 19 juni terug te sturen?

Wat gebeurt er met de resultaten?

Op basis van de verkregen informatie, brengen we de diversiteit aan spelers in het veld in beeld, om vervolgens een aantal concepten uit te lichten. Zo hopen we zinvolle allianties op het spoor te komen, die het Rijk (Ministerie van LNV en andere partijen) kan aangaan om lokale initiatieven te doen slagen (welke domeinen zijn kansrijk om voorwaardenscheppend beleid op in te zetten?). Deel 7 van de vragenlijst gaat hierover. De resultaten worden verwerkt in een rapport dat het Ministerie van LNV ontvangt. Een samenvatting van de onderzoeksresultaten zal verschijnen op de website www.groenetoekomst.nl.

Verdere informatie?

Heeft u vragen over het onderzoek, dan kunt u contact opnemen met Mw. Fransje Langers (tel. 0317-474427, email: fransje.langers@wur.nl).

Deel 1: Uw organisatie en kinderen & groen

! Met kinderen bedoelen we een ieder in de leeftijd van 0-18 jaar
! Met groen bedoelen we alle vormen van groen waarvan kinderen actief gebruik kunnen maken, van grasveldjes en vergeten bosjes in de stad tot speelbossen en grote natuurgebieden

1. Bent u op enigerlei wijze betrokken bij het onderwerp kinderen & groen? ₁ Ja ₂ Nee (einde vragenlijst)

2. Voor welke organisatie werkt u?

Naam organisatie:

Korte omschrijving van kerntaken organisatie:

3. Wat voor type organisatie is dit? ₁ Overheid
₂ Maatschappelijke (non-profit) organisatie (naar vraag 5)
₃ Commerciële (profit) organisatie (naar vraag 6)
₄ Anders, namelijk (naar vraag 6)

4. Bij welk overheidsorgaan werkt u? ₁ Gemeente
₂ Provincie
₃ Rijk

→ naar vraag 6

5. Welke omschrijving past het beste bij uw (non-profit) organisatie? ₁ Uitvoerende organisatie (zorgboerderij, kinderdagverblijf, basisschool, speeltuinvereniging, ziekenhuis, kinderclub, etc)
₂ Belangenbehartiger van uitvoerende organisatie
₃ Organisatie voor natuur- en milieueducatie
₄ Terreinbeheerder
₅ Kennisinstelling (onderzoek, advies)
₆ Anders, namelijk

6. In welke sector is uw organisatie met name actief? ₁ Gezondheidszorg
₂ Jongeren (Jeugd)
₃ Natuur en Milieu
₄ Onderwijs
₅ Ruimtelijke Ordening
₆ Vrijtijdsbesteding
₇ Anders, namelijk

7. Wie is de primaire doelgroep van uw organisatie? ₁ Kinderen
₂ Ouders van kinderen
₃ Leerkrachten
₄ Begeleiders van kinderen (KDV, BSO, sportvereniging, etc)
₅ Maatschappelijke organisaties
₆ Overheid
₇ Anders, namelijk

8. Bent u (via uw organisatie) betrokken bij één of meer initiatieven om kinderen meer in contact te brengen met het groen? ₁ Ja ₂ Nee (naar vraag 9)

(a) Zo ja, wat is het belangrijkste initiatief op het gebied van kinderen & groen waar u bij betrokken bent? (indien u bij meerdere initiatieven betrokken bent, wilt u dan uw top 2 of top 3 omschrijven)

Naam:

Korte omschrijving:

→ naar deel 2

9. Op welke manier bent u dan wel betrokken bij het onderwerp kinderen & groen? ₁ Agenderen: u spoort andere partijen aan om het onderwerp op de agenda te zetten
₂ Faciliteren: via bijvoorbeeld subsidies of voorlichting geeft u andere partijen de mogelijkheid om activiteiten te ondernemen
₃ Activeren: door het verstrekken van opdrachten aan andere partijen activeert u rechtstreeks een aantal activiteiten
₄ Leren: u bent actief in de meer onderzoekende sfeer (kennisverzameling en/of - verspreiding)

Toelichting:

10. Welke thema's zijn belangrijk in uw werk? (meerdere antwoorden mogelijk)
- 1 Groene kinderopvang (KDV, BSO)
 - 2 Lesmaterialen onderwijs (leskist, gezonde kooklessen, etc)
 - 3 Speelgroen in woonwijk
 - 4 Tuinen (productietuintjes, schoolnatuurtuin, etc)
 - 5 Natuurspeeltuin/ speelbos
 - 6 Zorgboerderij
 - 7 Bewegingsprogramma in het groen voor kinderen
 - 8 Werkplek voor bijvoorbeeld taakgestrafte jongeren
 - 9 Leer- of educatieboerderij of kinderboerderij
 - 10 Dagbesteding voor zorgbehoevende kinderen
 - 11 Natuurcursus voor begeleiders kinderen
 - 12 Bewustwording (publiekscampagne: tv-commercial, tijdschriften, website, etc)
 - 13 Natuurclub voor kinderen (scouting, wildzoekers, etc)
 - 14 Vakantiekampen
 - 15 Anders, namelijk

→ naar deel 3

Deel 2: Concrete initiatieven waar u bij betrokken bent

De volgende vragen gaan over het initiatief dat u bij vraag 8 van deel 1 heeft genoemd

1. In welke fase bevindt het initiatief zich?
- 1 Eerste ideevorming
 - 2 Planuitwerking
 - 3 Opzet als pilot of experiment
 - 4 Implementatie (realisatie)
 - 5 Anders, namelijk
2. Wat is uw betrokkenheid?
- 1 Initiatiefnemer
 - 2 Uitvoerder
 - 3 Adviseur
 - 4 Anders, namelijk
3. Wat verwezenlijkt u concreet met het initiatief? (meerdere antwoorden mogelijk)
- 1 Groene kinderopvang (KDV, BSO)
 - 2 Lesmaterialen onderwijs (leskist, gezonde kooklessen, etc)
 - 3 Speelgroen in woonwijk
 - 4 Tuinen (productietuintjes, schoolnatuurtuin, etc)
 - 5 Natuurspeeltuin/ speelbos
 - 6 Zorgboerderij
 - 7 Bewegingsprogramma in het groen voor kinderen
 - 8 Werkplek voor bijvoorbeeld taakgestrafte jongeren
 - 9 Leer- of educatieboerderij of kinderboerderij
 - 10 Dagbesteding voor zorgbehoevende kinderen
 - 11 Natuurcursus voor begeleiders kinderen

- 12 Bewustwording (publiekscampagne: tv-commercial, tijdschriften, website, etc)
- 13 Natuurclub voor kinderen (scouting, wildzoekers, etc)
- 14 Vakantiekampen
- 15 Anders, namelijk

4. Op wat voor type groen richt het initiatief zich?
- 1 Openbaar groen in de woonomgeving
 - 2 Privaat groen in de woonomgeving
 - 3 Agrarisch groen
 - 4 Natuurgebied (bos, heide, etc)
 - 5 Anders, namelijk

5. Hieronder staan acht effecten die contact met het groen op kinderen kan hebben. Kunt u aangeven in hoeverre uw initiatief bijdraagt aan ieder van deze mogelijke effecten?

	Geen bijdrage	Bepaalde bijdrage	Enige bijdrage	Redelijke bijdrage	Grote bijdrage
a. Meer waardering voor natuur	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
b. Meer lichamelijke beweging	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
c. Stressverlichting/ voorkomen van stress	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
d. Leren over natuur	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
e. Spelen (lol hebben)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
f. Bevorderen sociaal-emotionele ontwikkeling (zelfvertrouwen)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
g. Bevorderen creativiteit (problemen oplossen, esthetische ontwikkeling)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
h. Sociale contacten	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

6. Hoe is het initiatief gefinancierd: (a) in de opstartfase en (b) na realisatie? (meerdere antwoorden mogelijk)

	(a) In de opstartfase	(b) Na realisatie
a. Rijkssubsidie	☐ 1	☐ 1
b. Gemeentelijke subsidie	☐ 2	☐ 2
c. Private fondsen	☐ 3	☐ 3
d. Eigen middelen	☐ 4	☐ 4
e. Bijdrage gebruikers	☐ 5	☐ 5
f. Sponsoring, collectes, e.d.	☐ 6	☐ 6
g. Anders, namelijk	☐ 7	☐ 7
h. Niet van toepassing		☐ 8

7. Kan het initiatief zichzelf momenteel met deze inkomstenbronnen bedruipen? 1 Ja (naar vraag 8) 2 Nee

(a) Zo nee, wat is ervoor nodig om wel levensvatbaar te worden?

8. Op welke leeftijdsgroep van kinderen richt het initiatief zich voornamelijk? ₁ 0-4 jaar ₂ 4-12 jaar ₃ 12-18 jaar ₄ Anders, namelijk

9. Richt het initiatief zich op kinderen met specifieke zorgbehoeften? ₁ Ja ₂ Nee (naar vraag 10)

(a) Zo ja, om wat voor type zorg gaat het dan? ₁ ADHD ₂ Obesitas ₃ Geestelijke beperking ₄ Anders, namelijk

10. Maken kinderen (reeds) gebruik van het initiatief? (is het initiatief gerealiseerd, zijn kinderen de primaire doelgroep) ₁ Ja ₂ Nee (naar vraag 16)

11. Wanneer maken kinderen met name gebruik van het initiatief? ₁ Onder schooltijd ₂ In de vrije tijd na school ₃ In het weekend ₄ Tijdens vakanties ₅ Anders, namelijk

12. Hoeveel kinderen maken op een gemiddelde dag gebruik van het initiatief? Circa kinderen

13. Kunt u een globale schatting geven van de frequentie waarop één en hetzelfde kind gebruik maakt van het initiatief? ₁ Enkele keren per week ₂ Enkele keren per maand ₃ Jaarlijks ₄ Veelal eenmalig ₅ Anders, namelijk

14. Heeft u het idee dat het initiatief met name kinderen trekt die een meer dan gemiddelde interesse voor natuur hebben? ₁ Ja ₂ Nee ₃ Weet niet

15. Merkt u in de praktijk dat het moeilijk is om (ouders van) kinderen te overtuigen van de meerwaarde van uw initiatief? ₁ Ja ₂ Nee ₃ Weet niet (naar vraag 16)

(a) Zo ja, wat voor aarzeling hebben zij met name?

(b) Zo nee, wat noemen kinderen (en hun ouders) als belangrijkste meerwaarde van uw initiatief?

16. Wat heeft u in de praktijk ervaren als belangrijke bevorderende factoren voor het slagen van het initiatief? En: Wat zijn belemmerende factoren? Wat is nodig om die belemmerende factoren te verhelpen?

Deel 3: Samenwerkingsverbanden

1. Werkt u bij het opzetten van projecten of activiteiten omtrent kinderen & groen samen met andere partijen, nu of in het verleden? ₁ Ja ₂ Nee (naar vraag 5)

(a) Zo ja, met welke organisaties werkt u samen?

2. Waarom werkt u met deze organisaties samen, wat is hun meerwaarde?

3. Kunt u iets vertellen over het samenwerkingsproces, bijvoorbeeld hoe is de samenwerking tot stand gekomen, wie nam het initiatief, wat verliep voorspoediger dan verwacht, wat bleken valkuilen te zijn?

Deel 4: Uw verwachtingen over de rol van de overheid

1. Verwacht u van de overheid dat zij ondersteuning biedt aan vernieuwende initiatieven omtrent kinderen & groen?
- ₁ Ja
₂ Nee
₃ Weet niet

2. Hieronder staat een aantal taken die de overheid op zich kan nemen. Hoe belangrijk vindt u deze? U kunt in totaal 10 punten verdelen, die u toekent aan één taak of die u verdeelt over meerdere taken, al naar gelang het belang dat u aan ieder van de taken hecht.

	Aantal punten			
a. Geven van voorlichting				
b. Stimuleren van uitwisselen praktijkervaringen				
c. Verbeteren regelgeving				
d. Verstrekken van subsidies				
TOTAAL: 10				

3. Van welk overheidsorgaan verwacht u met name deze ondersteuning?
- ₁ Gemeente (naar vraag 5)
₂ Provincie (naar vraag 5)
₃ Rijk

4. Aan welk Ministerie denkt u dan met name?
- ₁ Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit (LNV)
₂ Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
₃ Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM)
₄ Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)
₅ Anders namelijk,
₆ Weet niet

5. Aan wat voor soort kennis heeft u behoefte? (meerdere antwoorden mogelijk)
- ₁ Inhoudelijke kennis (*over relatie kinderen & groen*)
₂ Kennis van praktische toepassingsmogelijkheden (*ontwerpen, aanleg en educatief gebruik*)
₃ Procesmatige kennis (*Hoe en met welke partijen kan ik samenwerken?*)
₄ Marketingkennis (*Hoe bereik ik mijn doelgroep?*)
₅ Financieringsmogelijkheden (*Welke subsidies zijn er voor mij?*)
₆ Regelgeving (*Met welke regels moet ik rekening houden?*)
₇ Geen/ weet niet

6. Wat vindt u een reële overheidsbijdrage (startsubsidie) in de investeringskosten van een vernieuwend initiatief?
- ₁ 0% van de investering
₂ 25%
₃ 50%
₄ 75%
₅ 100% van de investering
₆ Weet niet

Deel 5: Mogelijke frustraties

Zo nu en dan horen wij signalen uit de praktijk dat dingen minder voorspoedig lopen dan gewenst. Een aantal van deze 'frustraties' staat hieronder.

1. (a) Kunt u aangeven in hoeverre u het hier mee eens bent?
 (b) Indien u het (een beetje of helemaal) eens bent met de uitspraak, zou u dit dan willen toelichten?

	Helemaal niet mee eens	Beetje niet mee eens	Neutraal	Beetje mee eens	Helemaal mee eens
a. Goede initiatieven komen maar moeizaam op gang of sneuvelen zelfs, omdat de relevante partijen divers en weinig verbonden zijn. Ze vinden elkaar niet snel	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak A):					
b. In de praktijk loop ik tegen de meest verschrikkelijke regels aan	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak B):					
c. De slag van algemeen praten naar specifiek in de praktijk brengen is lastig	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak C):					
d. Leuke projecten sneuvelen vaak omdat de benodigde financiën van toevalligheden afhankelijk zijn	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak D):					
e. De overheid kan initiatieven in de praktijk niet op waarde schatten	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak E):					
f. Wij zijn vooral blijven hangen in het elkaar inspireren en het met elkaar eens zijn. De stap verder richting praktijk hebben we niet gemaakt	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak F):					
g. Onder ouders leeft een 'groene' angst dat de natuur vies, eng en niet goed voor de gezondheid (teken, allergieën) is. Dit werkt zeer belemmerend bij het bieden van groene speelruimte voor kinderen	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃	☐ ₄	☐ ₅
Toelichting (indien eens met uitspraak G):					

n. Wettelijke aansprakelijkheid, voor als er iets mis gaat, is een grote angst voor ons. ₁ ₂ ₃ ₄ ₅

Toelichting (indien eens met uitspraak H):

Deel 6: Anekdote

Veel resultaten zijn het gevolg van toevalligheden en niet van strak vormgegeven plannings. Misschien heeft u rondom het onderwerp kinderen & groen onverwacht iemand ontmoet, of is er iets voorgevallen dat als schakel in een reeks gebeurtenissen heeft doorgewerkt in uw betrokkenheid bij het onderwerp.

1 Zou u iets kunnen vertellen over uw (onverwachte) ervaringen?

Deel 7: Tot slot

Het Ministerie van LNV wil weten wat zij voor kansrijke initiatieven uit de samenleving kan betekenen, zodat deze optimaal tot bloei kunnen komen. Hiertoe zullen wij dit najaar een aantal praktijkinitiatieven nader bestuderen.

1. Zou u het leuk vinden om aan deze studie mee te werken? ₁ Ja, dat vind ik prima
Dat betekent dat wij uitgebreider met u en enkele gebruikers praten over ervaren kansen en belemmeringen en verwachtingen over de rol van de overheid ₂ Misschien ₃ Nee (naar vraag 4)

2 Welk initiatief, waar u betrokken bij bent, zou hiervoor interessant kunnen zijn?

Naam:

Korte omschrijving:

3. Is er een website met uitgebreidere informatie over dit initiatief? ₁ Ja ₂ Nee (naar vraag 5)

(b) Zo ja, wat is het adres van de website?

4. Uw gegevens:

Naam contactpersoon:

Telefoon:

Email:

5. Heeft u nog tips over andere vernieuwende (leuke, inspirerende) praktijkvoorbeelden om kinderen in contact te brengen met de groene omgeving?

Dit is het einde van de vragenlijst. Heeft u nog vragen of opmerkingen, dan kunt u deze hieronder kwijt:

HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING!

Wilt u zo vriendelijk zijn de ingevulde vragenlijst, bij voorkeur uiterlijk dinsdag 19 juni terug te sturen naar Fransje Langers.

- Per mail: fransje.langers@wur.nl

- Per post: Alterra
t.a.v. Mw. F. Langers
Antwoordnummer 25
6700 VB Wageningen

Bijlage 3 Deelnemende organisaties stakeholderanalyse

Resp nr	Organisatie	Kerntaken organisatie	Naam	Thema*
001	Jati	gespecialiseerd in recreatief gebruik van de gps. Hiertoe worden o.a. activiteiten georganiseerd voor bedrijven, families en kinderen in de vorm van gps-schatzoektochten in de natuur.	T. de Boer	4a
002	Stichting Veldstudie	kinderen (leerlingen) kennis doen krijgen van diversiteit in samenhang met omgeving en daenboven natuurbeleving stimuleren	Geert	2a
003	Hoeve De Kaolder	Zorgboerderij voor jongeren met problematiek in de richting van ADHD en Autisme en aanverwante stoornissen.	Mieke Venner	1a
004	Cito	toetsontwikkeling	Mariette Lieverse	2b
005	Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJJN)	jongeren tussen de 12 en 25 gaan gezamenlijk de natuur in om hun kennis over de natuur te vergroten. Dit gebeurt door middel van kampen, excursies en cursussen.	Merel Collenteur	4b
006	KinderRijk	kinderdag opvang, buitenschoolse opvang, gastouderopvang	Marjanke de Cock	3a
007	stichting Buiten Gewoon	opzetten en in stand houden van een woon- en werkboerderij voor gehandicapten	Mari Wijnen	1a
008	Stichting Oase	bevorderen van natuurlijke parken, tuinen en plantsoenen	Marianne van Lier	5b
009	Stichting jong Leren OBS De Kring Maastricht	Consulente voor NME onderwijs	Alice Weltens	2a
010	Kdv Koetje Boe	Kinderdagverblijf voor 0-4 jaar op een boerderij	C. Chan	3a
011	(Bestaand:)Kind erdagverblijf 't Blauwe Kieltje (Kinderopvang op ons agrarisch bedrijf) en (Opstartfase:)Sti chting Kinderopvang op de boerderij	Kinderopvang 0-12 jaar	Evelien Blaauwendra at	3a
012	Kinderopvang 't Hummelhûs	Kinderdagverblijf voor kinderen van 0-4 jaar en naschoolse opvang voor kinderen van 4 tot 12 jaar. De kinderopvang is gevestigd op een boerderij.	Anneke Tel - de Vos	3a
013	kov de Boerderij	dagopvang voor kinderen van 0-12 jaar	Nicole Jonker	3a
014	Jantje Beton	Jantje Beton komt op voor speelkansen van kinderen in Nederland	Froukje Hajer	5b
015	Boerderijschool	Het realiseren van levend leren (over het 'echte' leven en in het 'echte' leven) voor kinderen van de basisschool in de land- en tuinbouw. Het ontwikkelen van een onderwijsconcept met de boerderij als leerplek."	Evelyne Schreurs & Ceciel Verhey (samen ingevuld)	2a
016	Natuurspeeltuin De Speeldernis en zelfstandige (speel)tuinontwe rpster	Aardrijk-landschapsarchitectuur: ontwikkeling, ontwerp, aanleg van natuurrrijke speelruimtes"	Sigrun Lobst	4a

Resp nr	Organisatie	Kerntaken organisatie	Naam	Thema*
017	Gemeente Den Haag, Natuur en Milieu Educatie en Communicatie	natuur en milieu onder de aandacht van burgers brengen om zo een leefbare stad te houden	Floor van Lieshout	2a
018	Bewonersvereniging Vletweide Bunnik	Belangenbehartiging van bewoners jegens gemeente en woningcorporatie.	Wouter Bergmann Tiest	5b
019	Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL)	Het uitvoeren van landschapsbeheer. Daarnaast wordt aan cultuurhistorische objecten gewerkt en worden soortenbeschermingsprojecten gerealiseerd. De stichting rekent het tot haar kerntaak om hierbij zo veel mogelijk Limburgers in actieve zin te betrekken.	Jan Kluskens	2a
020	Natuur en Milieu	lobbyorganisatie, voor mooi en gezonde wereld	Karin de Feijter	2b
021	Nationale Jeugdraad	Koepel van landelijke jongerenorganisaties. Ons hoofddoel is om jongerenparticipatie te vergroten; wij willen dat jongeren kunnen meedoen, meedenken en meebeslissen over alles wat zij belangrijk vinden. Hiervoor organiseren we activiteiten en zetten we projecten op; één van de programma's bij de Jeugdraad is het programma Duurzame Ontwikkeling, hier binnen valt ook de relatie tussen jongeren en natuur. Als koepel hebben wij ook een aantal leden die zich met deze relatie bezig houden, de zogenaamde groene jongerenorganisaties.	Jacco van Mersbergen	4b
022	BOUWKID	ontwerpen van gebouwen, speelplekken, buitenruimten en speelobjecten voor kinderen. Begeleiden van creatieve processen en visievorming. Geven van workshops lezingen en adviezen. Stimuleren van bredere kijk op de rol van kinderen in de maatschappij, discussie over de plek van het kind in de bebouwde omgeving en vormgeving van de omgeving door kinderen.	Saskia Hollander	5a
023	MOVISIE, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling	bevordering zelforganisatie & participatie	Kees Stuurop	niet in te delen (b)
024	Milieudefensie en Jongeren Milieu Actief(JMA) de jongerenorganisatie van Milieudefensie	JMA is een jongerenorganisatie voor en door jongeren tussen de 12 en 28 jaar. Onze doelen zijn zoveel mogelijk jongeren bewust te maken van verschillende milieuonderwerpen en ze hiervoor te activeren.	Linda IJmker	2a
025	ARK natuurontwikkeling	ARK ontwikkelt nieuwe landschappen waarin natuur de vrijheid krijgt en mensen de vrijheid krijgen om van die natuur te genieten. Natuurlijke processen, publieke betrokkenheid en economische motoren zijn hierbij de belangrijkste pijlers. De jeugd is een belangrijke doelgroep.	Elma Duijndam	4a

Resp nr	Organisatie	Kerntaken organisatie	Naam	Thema*
026	SenterNovem, programmabureau van het interdepartementale en interbestuurlijke programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling (LvDO)	het programma LvDO kent drie pijlers (doelgroepen): ik ben werkzaam voor de pijler/doelgroep Onderwijs (van basisschool tot en met universiteit) en wil daar bijdragen aan de implementatie van Duurzame Ontwikkeling, als onderwerp.	Ellen Leussink	2b
027	ARCHITECTENBUREAU DIETER BLOK	ARCHITECTENBUREAU	Dieter Blok	3b
028	Staatsbosbeheer	terreinbeherende organisatie met natuur en recreatie doelstelling	Erna van de Wiel	4a
029	nuso	bellangenbehartiging speelruimte in het algemeen en speeltuinwerk in bijzonder in Nederland.	Henk Bleyendaal	5b
030	wildzoekers	draagvlak creëren voor natuur onder jongens en meiden van 8 t/m 16 jaar	Astrid van den Broek	4b
031	gemeente Breda	locale overheidstaken	R.E. Oosterhof	2b
032	Stichting VSBfonds	Geven van donaties aan projecten in Nederland	Nelly Zuidam	4b
033	IVN Nederland	faciliteren en professionaliseren netwerken op gebied van Natuur- en milieueducatie en communicatie. Kennismanagement NME sector, educatie en communicatie Nationale Parken, kwaliteitsmanagement producten & diensten NME sector, ontwikkeling en verspreiding methodieken, ondersteunen initiatieven vrijwilligers, kadervorming.	Jacco Rodenburg	2b
034	IVN, NP Oosterschelde	natuur- en milieu-educatie	Gabrielle van Dinteren	2a
035	Stichting Ecolids Nederland		Rijk Scheer	2a
036	Stichting de Wettering, biologische leerwerkboerderij	biologische boerderij, dagbesteding en leerwerktrajecten voor jongeren met diverse beperkingen, educatieprojecten	Erica Pijnenburg	1a
037	Het Natuurhuis	Centrum voor natuur- en milieueducatie: stimuleren natuurbeleving en milieubewustzijn door middel van educatie.	Gerrian Tacoma	2a
038	Hooiberg	recreatiebedrijf gericht op kinderen op de basisschool	F.T.J. Meijer	4a
039	Bewonerscommissie Welgelegen	goede bewoning + onderhoud seniorencomplex, onderhoud grote tuin (doen we zelf)	H.J. van Rooij	niet in te delen
040	Duinwaterbedrijf Zuid-Holland	productie drinkwater, beheer duinen rond Den Haag	G. Leltz	4b
041	GGD Groningen	preventieve taak door beoordelen van gezondheidsrisico's door milieu en oor verstrekken informatie hierover.	Jantien Noorda	5b
042		gemeente	D15 (anoniem)	5b

Resp nr	Organisatie	Kerntaken organisatie	Naam	Thema*
043	IVN Markelo	Natuur- en Milieueducatie	J. Dorresteijn	2a
044	Agrarisch cultuurgoed/ Stichting belevend leren Gelderland	evenementen ter bevordering van de kwaliteit van leven voor mens, dier en natuur	C22	2a
045	Architectenbureau Kristinson		Jon Kristinson	niet in te delen
046	Plant Publicity Holland/ www.degroenestad.nl	promotie voor boomkwekerijgewassen	M. van de Horst	5b
047	Speelmij	ontwerp en bouw van speellandschappen	Huub van der Laan	3a
048	Landschapsbeheer Utrecht		Jaap Zaagman	2a
049	Landelijk steunpunt Landbouw en Zorg	stimuleren en promoten van zorgboerderijen	K. Dubois	1b
050	GGD Amsterdam	GGD Amsterdam	M.F. van der Wal	5b
051	BSI Bomenservice	planten, herplanten, onderhoud bermen	Bas van der Velden	5b
052	Agrarische kinderopvang De Boerderij	kinderopvang	Anneke Reijns	3a
053	Boerenadvies	advies over groen	Roelf de Boer	1b
054	Stichting Groenzorg	Fonds tbv fin. Ondersteuning en wetensch. Onderzoek natuur-/groenact. In gezondheidszorg	Herman H. Berteler	1b
055	Bureau aangepast groen	Ontwerp-advies-Onderzoek gespecialiseerd in toegankelijkheid en bruikbare buitenruimte voor mensen met beperking	Herman H. Berteler	1b
056	NISB	kennis-/ innovatieinstituut sport en bewegen	W. van Montfort	5b
057	PWN (Pronvinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland)	drinkwaterproductie, natuurbeheer, recreatie, educatie	Marijke Dirkson	2a
058	ZZP-er + vrijwilliger in 2006 NUSO	bewonersparticipatie & advies mbt speelruimte en natuurspelen	Magda Bannink	4b
059	Kind en Natuur	Pedagogisch adviescentrum; aanleg en onderhoud groen bij scholen/zorginstellingen, groene educatieprojecten, begeleiding kinder/jeugdgroepen, trainingen/workshops (jeugd)leiding voor groenprojecten, therapeutische begeleiding van kinderen/jongeren (ADHD, autisme, diverse ontwikkelingsstoornissen) in en met de natuur	Laura Minderhoud-Van der Heijden	1b
060	LTO Noord Projecten	projectontw + uitvoering binnen agrarische sector + landelijk gebied	Hanneke Meester	3b
061	PJ Partners	Adviesbureau jeugd, leefbaarheid en vrijwilligerswerk/ participatie	Thecla Groot Koerkamp	5b

Resp nr	Organisatie	Kerntaken organisatie	Naam	Thema*
062	edith/hesloct?	Opleiding leraar basisonderwijs	Lowie Gilissen	2a
063	Stichting speelpark klein zwitserland	spelen in het groen	H. Verweij	4a
064	Orgyd kindergroen	Ondersteunen van groenprojecten voor kinderen en organisaties die zich richten op zorg en hulpverlening aan kinderen.	Yvon Schuler	2b
065	De Hoge Woerd	Organiseren van de groene omgeving als leeromgeving	Ria Markvoort	1b
066	GGD	Bevorderen van een gezonde stad, en van een gezonde ontwikkeling van de jeugd, collectieve preventie	J. van den Bogaard	5b
067	Codename Future	Professionaliseren van jongeren aan de hand van maatschappelijke thema's via het onderwijs	Adela el Mahdaoui/ Gerrit Vledder	2a
068	De Smaak te Pakken	Mobiel kooklaboratorium voor belevend leren: vergroten van bewustzijn over voeding en natuur bij kinderen	Esther Boukema	4a
069	Geitenboerderij Ridammerhoeve	Verbrede landbouw: zuivel, boerderijwinkel, kinderboerderij	Anoniem (C23)	4a
070	Gemeente Hengelo		Anoniem	5a

* Om meer inzicht te krijgen in de context van waaruit initiatieven worden opgezet en om vanuit deze context verschillen tussen initiatiefnemers te kunnen begrijpen en verklaren zijn onderzoeksdeelnemers thematisch én naar type betrokkenheid ingedeeld (kolom thema). In onderstaande tabel is de betekenis van de code in de kolom thema weergegeven.

Groenthema→	Zorggroen	natuur- onderwijs	groene kinder- opvang	speelbossen	speelgroen in woon- omgeving
Type betrokkenheid ↓					
uitvoerend	1a	2a	3a	4a	5a
ondersteunend	1b	2b	3b	4b	5b